

Et samfunnsbærende språk

Utredning om organisering av et fast forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk

ÅSNE DAHL HAUGSEVJE, OLE MARIUS HYLLAND, ANNE-SOFIE HJEMDAHL,
KARL GUNNAR SANDA OG NANNA LØKKA

TF-rapport nr. 789

2023

Tittel: Et samfunnsbærende språk
Undertittel: Utredning om organisering av et fast forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk
TF-rapport nr.: 789
Forfattere: Åsne Dahl Haugsevje, Ole Marius Hylland, Anne-Sofie Hjemdahl, Karl Gunnar Sanda, Nanna Løkka
Dato: 1. juni 2023
ISBN: 978-82-336-0628-2
ISSN: 2703-7894
Pris: Kan lastes ned gratis fra www.telemarksforskning.no
Forsidebilde: [Istockphoto.com/Bobboz](https://www.istockphoto.com/Bobboz)
Prosjekt: Utgreiing om organisering av eit fast forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk
Prosjektnr.: 20221030
Prosjektleder: Åsne Dahl Haugsevje
Oppdragsgiver: Språkrådet

Spørsmål om denne rapporten kan rettes til:

Telemarksforskning
Postboks 4
3833 Bø i Telemark
Tlf.: +47 35 06 15 00
www.telemarksforskning.no

Resymé:

Telemarksforskning har på oppdrag fra Språkrådet utredet organisering av et fast forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk. Målet med et slikt miljø skal være å sikre stat, styring, skoleverk og arbeidsliv tilgang til relevante produkter av anvendt forskning relatert til norsk språk, og i tillegg sikre at forvaltningen har tilgang til den spesialistkompetansen som er nødvendig for å forvalte lovverket på språkfeltet. Utredningen viser at det er behov for flere ulike typer kunnskap og kompetanse. Telemarksforskning anbefaler 1) å bygge opp et forskningssenter ved Universitetet i Bergen, 2) å etablere en FoU-seksjon i Språkrådet og 3) at forskning på norsk språk, særlig i skjæringspunktene med teknologi og jus, finansieres av relevante departementer, kanalisert via Forskningsrådet.

Forfatterne:

Åsne Dahl Haugsevje (1974) har hovedfag i kulturvitenskap fra Universitetet i Bergen, og ph.d. i kulturstudier fra Universitetet i Sørøst-Norge. Haugsevje er seniorforsker ved Telemarksforskning, tilknyttet forskergruppa for kulturliv og kulturpolitikk, og har tidligere jobbet ved blant annet Universitetet i Sørøst-Norge.

Ole Marius Hylland (1971) er kulturhistoriker fra Universitetet i Oslo, med hovedfag i folkloristikk og doktorgrad i kulturhistorie. Hylland er seniorforsker ved Telemarksforskning, tilknyttet forskergruppa for kulturliv og kulturpolitikk, og har tidligere jobbet ved ABM-utvikling.

Anne-Sofie Hjemdahl (1970) er museolog fra Universitetet i Oslo, med hovedfag i etnologi og ph.d. i museologi. Hjemdahl er seniorforsker ved Telemarksforskning, tilknyttet forskergruppa for kulturliv og kulturpolitikk, og har tidligere jobbet ved Statens vegvesen.

Nanna Løkka (1975) er religionshistoriker med ph.d. fra Universitetet i Oslo. Løkka er seniorforsker ved Telemarksforskning, tilknyttet forskergruppa for kulturliv og kulturpolitikk, og har tidligere jobbet ved blant annet Universitetet i Sørøst-Norge.

Karl Gunnar Sanda (1957) er cand.agric. innen jordskifte/regional planlegging fra Norges landbrukshøgskole. Sanda er seniorforsker ved Telemarksforskning, tilknyttet forskergruppa for kommunal og regional utvikling. Han var direktør ved Telemarksforskning fra 2003–2021.

Forord

Språkrådet lyste i september 2022 ut et utredningsoppdrag om organisering av et fast forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk. Målet med et slikt miljø skal være å sikre stat, styring, skoleverk og arbeidsliv tilgang til relevante produkter av anvendt forskning i norsk, og i tillegg sikre at forvaltningen har tilgang til den spesialistkompetansen som er nødvendig for å forvalte lovverket på språkfeltet.

Telemarksforskning fikk i november 2022 oppdraget med å gjennomføre utredningen. Arbeidet har foregått i perioden fra desember 2022 til mai 2023. Denne rapporten oppsummerer resultatene fra utredningsarbeidet.

Flere forskere ved Telemarksforskning har arbeidet med dette oppdraget. Åsne Dahl Haugsevje og Ole Marius Hylland har vært henholdsvis prosjektleder og assisterende prosjektleder. Anne-Sofie Hjemdahl, Nanna Løkka og Karl Gunnar Sanda har vært prosjektmedarbeidere. Rebekka Svartebekk Myhrer har bidratt med ferdigstilling av rapporten i sluttfasen.

Vi vil gjerne takke alle som har stilt opp som informanter underveis. Vi vil også takke Språkrådet for et spennende oppdrag, og ressursgruppa fra Språkrådet for et godt samarbeid i prosjektperioden. Ressursgruppa har vært ledet av seniorrådgiver Knut E. Karlsen, og har i tillegg bestått av direktør Åse Wetås, seksjonssjef Daniel Ims og seniorrådgiver Kjetil Gundersen. Selv om vi har hatt god nytte av ressursgruppa underveis, er eventuelle feil og mangler i utredningen Telemarksforskings ansvar. Vi vil også understreke at konklusjoner og anbefalinger er utarbeidet av Telemarksforskning, og at oppdragsgiver ikke har hatt anledning til å påvirke disse.

Vi håper utredningen vil være til nytte, og ønsker lykke til med det videre arbeidet.

Bø, 1. juni 2023

Åsne Dahl Haugsevje

prosjektleder

Innhold

Summary	7
Sammendrag	10
1. Innledning	13
1.1 Hva er norsk språk?	14
1.2 Mandat og forskningsspørsmål	14
1.3 Vår forståelse av oppdraget	15
1.4 Metoder og empiri	15
1.5 Rapportens oppbygning	18
2. Kartlegging av det norske språkfeltet og språkpolitikken	19
2.1 En stortingsmelding om språk: Mål og mening	19
2.2 Språkpolitisk riss	21
2.3 Lovverk	24
2.4 Aktører og ansvarsfordeling	28
2.5 Utdanningstilbud med relevans for norsk språk i dag	34
3. Eksempler fra nordiske og europeiske land	41
3.1 Danmark	41
3.2 Sverige	42
3.3 Finland	44
3.4 Nederland	46
3.5 Tsjekkia	47
3.6 Overføringsverdi til norske forhold	49
4. Kunnskapsbehov	52
4.1 Sektorspesifikke kunnskapsbehov	52
4.2 Språkpolitiske forskningsbehov	67

5. Den norske kunnskapssektoren	70
5.1 Organisering og styring av kunnskapssektoren i Norge	70
5.2 Forskningsorganisering i andre sektorer	77
6. Organisering av et forskningsmiljø for norsk språk	90
6.1 Forskning: Fire sektorer.....	90
6.2 Mulige modeller for organisering av et forskningsmiljø	93
6.3 Økonomiske konsekvenser	100
6.4 De ulike modellene sett i lys av kunnskapsbehovet.....	100
7. Anbefalinger	102
8. Oppsummering.....	106

Summary

In September 2022, The Language Council of Norway (Språkrådet) announced an inquiry into the organisation of a permanent research and development environment for the Norwegian language. The assignment's mandate has been to investigate alternatives for the organisation of such an environment. The aim of this kind of environment is to ensure that the government and society at large have access to relevant knowledge and research on the Norwegian language, and in addition to ensure that language policy actors have access to the necessary specialist competence.

The Language Council of Norway has formulated the following questions for the inquiry:

- What types of research infrastructure, research and research product do Norway and the Norwegian language policy need in order to be able to achieve the main goals of Norwegian language policy?
- What research needs do sectors and environments particularly central to language policy have?
- What are the long-term plans for research and teaching in Norwegian at universities and colleges with an academic environment for Norwegian language studies?
- What disciplines are needed in a future research and development environment for the Norwegian language?
- What experiences can be gained from other countries, both in the Nordic countries and in other parts of Europe?
- How is the work organized for other national languages?
- How do other sectors organize work in areas where there is a comparable need for research, development and education?

Several of these questions are complex and could each deserve a separate study. Telemark Research Institute nevertheless hopes that the report provides a good basis for moving forward in the work to strengthen the competence and knowledge production that the state and society at large need in order to secure Norwegian as a complete language, serving and uniting our society.

The report consists of seven chapters and a summary chapter. The introductory chapter describes the starting point for the inquiry, the mandate and how we chose to solve the assignment, our methods and data sources. Chapter 2 gives an overview of the Norwegian language field and language policy. The chapter also provides an overview of key players in the language field, showing the complexity of how tasks and responsibilities for the Norwegian language are organized and distributed. The chapter includes an overview of educational offers with relevance to the Norwegian language at Norwegian universities and university colleges. This shows that there are a number of studies with direct or indirect relevance, but also that educational offers within the important core disciplines of terminology, lexicography and name research (onomastics) have been subject to downsizing in recent years. When it comes to educational offers in the Norwegian language/Nordic languages, our overview indicate that there are few explicit plans for strengthening these. Generally speaking, there seem to be signs that the institutions want

closer coordination of Nordic studies and pedagogic education, in other words a tendency towards increased professional orientation.

As part of the research work, we have examined how language policy management and related knowledge development are organized in Denmark, Sweden, Finland, the Netherlands and the Czech Republic (see chapter 3). Our review shows that Sweden and Finland are the countries that it is most relevant to compare with Norway in this context. Both countries have language laws that provide direction for language administration. Finland also, like Norway, has two statutory languages of equal responsibility, Swedish and Finnish, to look after. Sweden has brought together a number of research tasks in addition to language management in one large institute, a model that does not seem to be entirely without challenges. Finland, for its part, has moved from an earlier model in which research and administration were integrated, to a model in which this has been split up, which has meant that today there is a lack of proximity between research and administration. The most important lesson learned from our sideways glance at organization in other countries is that a clear and clarified connection should be established between language management and knowledge development.

In order to achieve the goals in the language policy that the Norwegian language should be a complete language that can be used in all areas and parts of society, there is a need for knowledge in various forms. We have examined the knowledge needs in five selected areas or sectors of society: a) the school and education sector, b) the research sector, c) law, state and governance, d) working life and e) the health sector (cf. chapter 4). Here we identify a need for both sector-specific knowledge and forms of knowledge that are relevant across sectors. The language policy research and knowledge needs can be summarized in four points, cf. chapter 4.2:

1. There is a need people with expertise in the traditional core disciplines of terminology, lexicography and name research, but also in newer fields such as language technology. There is also a need for people who combine language skills with other skills, e.g. technology and law.
2. There are a series of identified needs for various forms of mapping, documentation and statistics. The five sectors we have examined have their respective needs for what should be the subject of such monitoring.
3. There is a need for research that provides new insight; knowledge development that, using established academic tools, teaches us more about how the Norwegian language is used, learned, understood, developed and changed. Societal changes also bring with them new research needs related to linguistic conditions in a number of areas, e.g. internationalization and the use of English language, or language technology and artificial intelligence, or language and a digital rule of law.
4. There is a need for more extensive and better language data and language resources that can form a basic infrastructure for development and research in language technology.

These needs for knowledge and competence are only partially met today. Educational institutions and knowledge environments exist, but the field is fragmented, and many of our informants find it difficult to get an overview. Therefore, we have pointed to a fifth and more general need, namely the need for an actor who has an overview, and who coordinate and make relevant research available. We have also specified that the development of knowledge must be in direct

dialogue with the sectors where language is used and language development takes place. The knowledge that is produced must be applicable and relevant both for the practical language policy that takes place at grassroot level and for the management of language policy.

As described in Chapter 5, the Norwegian knowledge sector consists of three research-performing sectors: a business sector, the university and college sector and the institute sector. In addition, R&D tasks are carried out within public bureaucracy. Norwegian research policy is generally organized according to the sector principle. As a starting point, each ministry has responsibility for research and knowledge development within its sectors, in order to contribute to professional development and good target achievement in the relevant areas. The Ministry of Culture and Equality thus has a particular responsibility for ensuring research and knowledge development related to the Norwegian language, but because the language policy is taking place in a number of sectors, other ministries also have a responsibility for ensuring the parts of this research that are relevant in their respective policy areas.

In chapter 6, we describe three possible models with sub-alternatives for how a research and development environment for the Norwegian language can be organised: within the bureaucracy/public entities (model A), in the university and university college sector (model B), and in the institute sector (model C).

In chapter 7, we have described our recommendation. We advise against going for a model where all forms of knowledge development take place within the framework of one institution. Based on the collected material, our recommendation is threefold:

- 1. We recommend that a research centre for the Norwegian language be established at the University of Bergen, as a strengthening of the existing professional environment linked to the Language Collections (Språksamlingene) with the Terminology Portal (Termportalen) and relevant work on dictionaries.**
- 2. We further recommend that a separate R&D section be established in The Language Council of Norway with responsibility and resources to coordinate and make available the knowledge in the field, initiate and commission research, and also with an extended responsibility for conducting monitoring, mapping and documentation of the use of the Norwegian language in various sectors of society.**
- 3. In addition, we recommend that research in the Norwegian language, particularly at the intersections of technology and law, be prioritized in the Research Council of Norway's program portfolio, jointly funded by several ministries. Research funded by the Research Council of Norway can be carried out by various research actors, both the relevant environment at UiB, but also by research environments at other universities and colleges, in the institute sector and in the business sector - alone or in collaboration.**

Sammendrag

Språkrådet lyste i september 2022 ut et utredningsoppdrag om organisering av et fast forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk. Oppdragets mandat har vært å utrede alternativer for organisering av et fast forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk. Målet med et slikt miljø er å sikre staten og samfunnet for øvrig tilgang til relevante produkter av anvendt forskning relevant for norsk språk, og i tillegg sikre at forvaltningen har tilgang til den spesialistkompetansen som er nødvendig for å forvalte lovverket på språkfeltet.

Språkrådet har som oppdragsgiver formulert følgende spørsmål for utredningen:

- Kva tyar forskingsinfrastruktur, forskning og forskingsprodukt treng Noreg og den norske språkpolitikken for at det skal vera råd å nå hovudmålet i norsk språkpolitikk om at norsk skal vera eit samfunnsberande språk?
- Kva forskingsbehov har sektorområde og miljø som er særleg sentrale i arbeidet med å følgja opp språkpolitikken?
- Kva er dei langsiktige planane for forskning og undervisning i norsk ved universitet og høgskular som har norskfaglege miljø?
- Kva fagdisiplinar er det behov for å i eit framtidig forskings- og utviklingsmiljø for norsk språk?
- Kva erfaringar kan ein hausta frå andre land, både i Norden og i andre delar av Europa?
- Korleis er arbeidet organisert for andre nasjonalspråk?
- Korleis organiserer andre sektorar arbeidet på område der det er tilsvarande forskings-, utviklings- og utdanningsbehov?

Flere av disse spørsmålene er komplekse og kunne hver i seg fortjent en egen utredning. Telemarksforskning har likevel håp om at utredningsrapporten gir et godt grunnlag for å komme videre i arbeidet med å styrke den kompetansen og kunnskapsproduksjonen som staten og samfunnet for øvrig trenger for å sikre norsk som et samfunnsbærende språk framover.

Rapporten består av sju kapitler samt et oppsummeringskapittel. Innledningkapittelet beskriver utgangspunktet for oppdraget, mandatet vårt, metodene og datakildene samt hvordan vi har løst oppdraget. Kapittel 2 gir en oversikt over det norske språkfeltet og språkpolitikken, og beskriver den historiske utviklingen fra *jamstillingsvedtaket* i 1885 til dagens språklov. Kapittelet gir også en oversikt over sentrale aktører på språkfeltet, som viser kompleksiteten i hvordan arbeidsoppgaver og ansvar for norsk språk er organisert og fordelt. Kapittelet inkluderer også en oversikt over utdanningstilbud med relevans for norsk språk ved norske universiteter og høyskoler. Denne viser at det finnes en rekke studier med direkte eller indirekte relevans, men at utdanningstilbud innen de språkpolitisk viktige kjernedisiplinene terminologi, leksikografi og navnegransking har vært utsatt for en nedbygging de siste årene. Når det gjelder utdanningstilbud i norsk språk / nordiskfaget, indikerer våre undersøkelser at det i liten grad finnes eksplisitte planer for styrking av disse. Generelt sett ser det ut til å være tegn til at institusjonene ønsker tettere samkjøring av nordiske studier og lektorutdanningene, altså en tendens i retning av økt profesjonsorientering.

Som en del av utredningsarbeidet har vi undersøkt hvordan språkforvaltning og tilliggende kunnskapsutvikling er organisert i Danmark, Sverige, Finland, Nederland og Tsjekkia, jf.

kapittel 3. Vår gjennomgang viser at Sverige og Finland er de landene som det er mest relevant å sammenligne med Norge i denne sammenhengen. Begge land har språklover som gir retning for språkforvaltningen. Finland har dessuten, som Norge, to lovfestede jevnbyrdige språk, svensk og finsk, å ivareta. Sverige har samlet en rekke forskningsoppgaver i tillegg til språkforvaltning i ett stort institutt, en modell som ikke synes å være helt uten utfordringer. Finland har på sin side gått fra en modell der forskning og forvaltning var integrert, til en modell der dette er splittet opp, noe som har medført at man i dag savner nærhet mellom forskning og forvaltning. Den viktigste lærdommen fra vårt sideblikk til organisering i andre land er at det bør etableres en tydelig og avklart forbindelse mellom språkforvaltning og kunnskapsutvikling.

For å nå målene i språkpolitikken om at norsk skal være et fullverdig språk som skal kunne benyttes på alle samfunnsområder og i alle deler av samfunnet, er det behov for kunnskap i ulike former. Vi har undersøkt kunnskapsbehovene på fem utvalgte samfunnsområder eller -sektorer: a) skole og utdanning, b) forskning, c) jus, stat og styring, d) arbeidsliv og e) helse (jf. kapittel 4). Vi identifiserer her behov for både sektorspesifikk kunnskap og kunnskapsformer som er relevante på tvers av sektorer. De språkpolitiske forsknings- og kunnskapsbehovene kan oppsummeres i fire punkter, jf. kapittel 4.2:

1. Det er behov for tilgang på personer med *kompetanse* innen de tradisjonsrike kjernedisiplinene terminologi, leksikografi og navnegransking, men også innen nyere fagområder som språkteknologi. Det er også behov for personer som kombinerer språkkompetanse med andre kompetanser, f.eks. teknologi og jus.
2. Det finnes en serie identifiserte behov for ulike former for *kartlegging, dokumentasjon og statistikk*. De fem sektorene vi har undersøkt, har sine respektive behov med tanke på hva som bør være gjenstand for en slik overvåking.
3. Det er behov for *forskning som gir ny innsikt*, det vil si kunnskapsutvikling som med etablerte akademiske verktøy lærer oss mer om hvordan det norske språket brukes, læres, forstås, utvikles og endres. Samfunnsendringer bringer også med seg nye forskningsbehov knyttet til språklige forhold på en rekke områder, f.eks. internasjonalisering og bruken av engelsk, språkteknologi og kunstig intelligens samt språk og en digital rettsstat.
4. Det er behov for mer omfattende og bedre *språkdata og språkressurser* som kan utgjøre en grunnleggende infrastruktur for språkteknologisk utvikling og forskning.

Disse behovene for kunnskap og kompetanse er bare delvis dekket i dag. Utdanningsinstitusjoner og kunnskapsmiljøer finnes, men feltet er fragmentert, og mange av våre informanter opplever det krevende å få oversikt. Derfor har vi pekt på et femte og mer overordnet behov, nemlig behovet for en aktør som har oversikt, og som kan samordne, koordinere og synliggjøre forskningen. Vi har også presisert at kunnskapsutviklingen må stå i direkte dialog med de sektorene der språk brukes og språkutvikling foregår. Kunnskapen som produseres må være anvendbar og relevant både for den praktiske språkpolitikken som foregår på grasrotnivå og for forvaltningen av språkpolitikken, forstått som oppfølging av lover og forskrifter.

Som beskrevet i kapittel 5 består den norske kunnskapssektoren av tre forskningsutførende sektorer: næringslivet, universitets- og høgskolesektoren og instituttsektoren. I tillegg utføres det

FoU-oppgaver innenfor forvaltningen. Norsk forskningspolitikk er generelt sett organisert etter sektorprinsippet. Som utgangspunkt har det enkelte departement ansvar for forskning og kunnskapsutvikling innenfor sine sektorer, for å bidra til faglig utvikling og god måloppnåelse på de aktuelle områdene. Kultur- og likestillingsdepartementet har således et særlig ansvar for å sikre forskning og kunnskapsutvikling knyttet til norsk språk, men fordi språkpolitikken er sektorovergripende, har også andre departementer et ansvar for å sikre de delene av denne forskningen som har relevans i deres respektive sektorer.

I kapittel 6 beskriver vi tre mulige hovedmodeller med underalternativer for hvordan et forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk kan organiseres: innenfor forvaltningen (modell A), i universitets- og høgskolesektoren (modell B) og i instituttsektoren (modell C).

I kapittel 7 har vi beskrevet vår anbefaling. Vi fraråder å gå for en modell der alle former for kunnskapsutvikling foregår innenfor rammene av én institusjon. Basert på et samlet materiale er vår anbefaling tredelt:

- 1. Vi anbefaler at et forskningssenter for norsk språk bygges opp ved Universitetet i Bergen, som en styrking av det eksisterende fagmiljøet knyttet til Språksamlingene med Termportalen og ordboksarbeidet.**
- 2. Vi anbefaler videre at det opprettes en egen FoU-seksjon i Språkrådet med ansvar for og ressurser til å samordne, koordinere og tilgjengeliggjøre kunnskapen på feltet og til å initiere og bestille forskning. Seksjonen bør også få et utvidet ansvar for å drive overvåkning, kartlegging og dokumentasjon av bruken av norsk i ulike samfunnssektorer.**
- 3. I tillegg anbefaler vi at forskning på norsk språk, særlig i skjæringspunktene med teknologi og jus, prioriteres i Forskningsrådets programportefølje, finansiert av flere departementer i fellesskap. Forskning finansiert over Forskningsrådet kan gjennomføres av ulike forskningsaktører, f.eks. det aktuelle miljøet ved UiB, men også av forskningsmiljøer med ulik kompetanse ved andre UH-institusjoner, i instituttsektoren og i næringslivet – enten alene eller i samarbeid.**

1. Innledning

I språkmeldingen som fulgte med forslaget til lov om språk (Prop. 108 L, 2019–2020, s. 9), slås det fast at språk er kulturbærer, identitetsuttrykk og samfunnsinfrastruktur. Språket bærer kulturarven fra generasjon til generasjon, gir oss identitet og skaper samhold, fellesskap og tilhørighet (ibid.). Språket er fellesnevneren som gjør oss i stand til å føre samtaler med hverandre, være enige og uenige og utvikle samfunnet vårt. I Norge er fellesspråket norsk. I språkmeldingen kan vi lese:

Det er dette språket som i hovudsak blir nytta i forvaltninga, i offentleg tenesteyting, i utdanningssystemet, i arbeidslivet og i det sivile samfunnet. Alle som bur i Noreg, vil på eitt eller anna tidspunkt ha behov for å bruke norsk. [...] Gjennom å mestre fellesspråket får innbyggjarane tilgang til store og små fellesskap, demokratiske prosessar, barnehage, skule, utdanning og arbeidsliv, helse- og omsorgstenester osb. Å sikre kvar enkelt tilgang til eit fellesspråk handlar såleis om myndiggjering, deltaking og demokrati. Det handlar òg om den retten individet har til å kunne ta informerte val og forvalte rettar og plikter for seg og sine. Når det politiske ordskiftet og den offentlege debatten skjer på eit språk folk flest meistrar, opnar det for brei deltaking og hindrar at viktige debattar som vedkjem alle, berre går føre seg i lukka krinsar. Klarer vi ikkje å skape opne og tilgjengelege samtalar og møteplassar, vil dette svekkje demokratiet (Prop. 108 L, 2019–2020, s. 9)

Norsk språk står i dag forholdsvis sterkt og er kategorisert som «ikke truet» i UNESCOs atlas over truede språk (jf. Prop. 108 L, 2019–2020, s. 15). Samtidig er norsk et lite språk sammenlignet med de store verdensspråkene. Globalisering, økt mobilitet og digitalisering er store drivere av endringer i språksituasjonen. Engelsk språk fortrenger norsk på flere arenaer, for eksempel i akademia. Engelsk benyttes i stor grad på digitale arenaer, ikke minst arenaer der barn og unge møtes. Økt innvandring skaper et språklig mangfold som er kulturelt berikende, samtidig som det svekker statusen for norsk som fellesspråk. Situasjonen for norsk i dag er med andre ord ikke språkdød, men *domenetap* (Prop. 108 L, 2019–2020, s. 16). Domenetap i denne sammenhengen betyr at et språk blir fortrent av et annet språk innenfor ulike domener. Med domener menes samfunnsområder, for eksempel offentlige domener som politikk, arbeidsliv og utdanning og private domener som familie og vennekrets. Domene kan også referere til ulike fagområder (ibid.). Dersom domenetapet når et visst omfang, vil det være vanskelig å nå hovedmålet i den norske språkpolitikken, nemlig målet om at norsk skal være et *samfunnsbærende* språk (Lov om språk, § 1).

Samtidig som språksituasjonen i Norge er i endring, endrer også rammer og vilkår for forsknings- og kunnskapsutvikling seg. Humaniorafagene, som språkfagene er en vesentlig del av, sto, ifølge Humaniorameldingen, for seks prosent av utgiftene til FoU i Norge i 2015 (Meld. St. 25 (2016–2017), s. 15). Dette var omtrent på nivå med OECD-landene (målt i forhold til bruttonasjonalprodukt (BNP)). De siste årene har imidlertid forskningsfinansieringen, ikke minst finansiering av grunnforskning, fått trangere rammer i Norge. Forskning innenfor humaniora skjer fortrinnsvis ved universitetene og høyskolene, og finansieres gjennom grunnbevilgning til disse. Oppdragsmarkedet for humanistisk forskning er svakere enn for samfunnsvitenskap, realfag og teknologi, og dette gjenspeiles i at instituttsektoren i liten grad utfører humanistisk forskning (Meld. St. 25 (2016–2017)).

Forvaltningen av norsk språk er avhengig av at det skjer relevant forsknings- og utviklingsarbeid. Sentrale fag- og forskningsområder som er nødvendige for en god forvaltning av språkpolitikk og lovverk på språkfeltet, er ifølge Språkrådet¹ i dag ikke dekket av universitets- og høyskolesektoren eller instituttsektoren. Dermed mangler staten og samfunnet ellers forskningsbasert kunnskap og forskningsprodukter knyttet til norsk språk. Dette er bakgrunnen for at Språkrådet, som er statens forvaltningsorgan i språkspørsmål, og som følger opp den norske språkpolitikken på oppdrag fra Kultur- og likestillingsdepartementet, har ønsket denne utredningen.

1.1 Hva er norsk språk?

Lov om språk § 4 slår fast at norsk er det nasjonale hovedspråket i Norge, og at bokmål og nynorsk er likeverdige språk som skal kunne brukes i alle deler av samfunnet. Samme paragraf sier at bokmål og nynorsk er sidestilte skriftspråk i offentlige organer. Norge har også flere andre språk som ikke er norsk, men som har offisiell status som likeverdige med norsk. Dette gjelder samiske språk, som er urfolksspråk (§5), kvensk, romani og romanes, som er nasjonale minoritetsspråk (§6), og norsk tegnspråk, som er det nasjonale tegnspråket (§7). Ansvaret for samiske språk ligger hos Sametinget. Som statens forvaltningsorgan skal Språkrådet føre tilsyn med språkloven og arbeide for å styrke norsk språk, norsk tegnspråk og de nasjonale minoritetsspråkene. Et framtidig fast forskningsmiljø på språkområdet kan potensielt også favne om forskning knyttet til norsk tegnspråk, nasjonale minoritetsspråk og samiske språk. Denne utredningen er imidlertid dedikert til norsk språk, og spørsmål knyttet til de andre språkene ligger utenfor mandatet.

1.2 Mandat og forskningsspørsmål

Oppdragets mandat er å utrede alternativer for organiseringen av et fast forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk. Målet med et slikt miljø er å sikre stat, styring, skoleverk og arbeidsliv tilgang til relevante produkter av anvendt forskning i norsk, og i tillegg sikre at forvaltningen har tilgang til den spesialistkompetansen som er nødvendig for å forvalte lovverket på språkfeltet.

Språkrådet har som oppdragsgiver formulert følgende spørsmål for utredningen:

- Kva typar forskingsinfrastruktur, forskning og forskingsprodukt treng Noreg og den norske språkpolitikken for at det skal vera råd å nå hovudmålet i norsk språkpolitikk om at norsk skal vera eit samfunnsberande språk?
- Kva forskingsbehov har sektorområde og miljø som er særleg sentrale i arbeidet med å følgja opp språkpolitikken?
- Kva er dei langsiktige planane for forskning og undervisning i norsk ved universitet og høyskular som har norskfaglege miljø?
- Kva fagdisiplinar er det behov for å i eit framtidig forskings- og utviklingsmiljø for norsk språk?
- Kva erfaringar kan ein hausta frå andre land, både i Norden og i andre delar av Europa?
- Korleis er arbeidet organisert for andre nasjonalspråk?

---

¹ Jf. Konkurransgrunnlag, Utgreiing om organisering av eit fast forskings- og utviklingsmiljø for norsk språk. Saksnr. 22/573.

- Korleis organiserer andre sektorar arbeidet på område der det er tilsvarende forskings-, utviklings- og utdanningsbehov?²

1.3 Vår forståelse av oppdraget

Dette oppdraget handler om å undersøke hvordan vi kan sikre et godt kunnskapsgrunnlag for språkpolitikken. Dette har grunnlag i den generelle tanken om at norsk politikk skal være kunnskapsbasert. Videre beskriver det såkalte *sektorprinsippet* at det er det enkelte departement og politikkområde som har ansvaret for å sørge for at politikkrelevant kunnskap blir skapt og utviklet (jf. Kunnskapsdepartementet 2017). I dette feltet er det et sektoransvar både for kunnskapsutvikling og for språkpolitikken. Aktører på ulike politiske områder har altså et sektoransvar for å arbeide språkpolitisk. Kulturdepartementet beskriver dette siste poenget slik: «I prinsippet har alle fagdepartement ansvar for at språk og språkpolitikk integreres i politikktutviklingen.»³ Samtidig har Kulturdepartementet også et særlig ansvar, både et pådriveransvar til departementet og fordi det ligger en særlig språkpolitisk dimensjon i ansvaret for kultur- og mediepolitikken.

Med dette doble sektorprinsippet for språkpolitikk og kunnskapsutvikling kompliseres også de formelle ansvarsforholdene. Med bred ansvarsfordeling vil det alltid også være fare for en viss ansvarspulverisering. Vi vil mene at det i dette tilfellet er særlig relevant å diskutere ansvarsfordeling i lys av prinsippet om *armlengdes avstand*. Både i støtte til kulturproduksjon og i støtte til kunnskapsutvikling og forskning vil det være relevant å diskutere nærheten til politikken. For den forvaltningen av kulturstøtte som representeres av Kulturrådet, har det i en årrekke vært en etablert regel om at det er en armlengde mellom politisk bevilgning av midler og kunstfaglig tildeling av støtte. For kunnskapspolitikken har også prinsippet om at støtte til forskning skal avgjøres av faglig ekspertise, vært grunnleggende, men her har politiske prioriteringer og føringer i større grad lagt rammene for hva som skal finansieres. Det ligger blant annet i *relevanskriteriet* for mange av forskningsutlysningene gjennom Forskningsrådet.

Et overordnet spørsmål for denne utredningen vil dermed være i hvor stor grad politikk, forvaltning og kunnskapsproduksjon skal være organisatorisk fristilt fra hverandre. Hvilke fordeler og ulemper har det at disse funksjonene ligger i separate organer og enheter? Nærhet til forvaltningen kan sikre kunnskapsutvikling som er direkte språkpolitisk relevant og nyttig, samtidig som det potensielt kan være til hinder for en nøytral kunnskapsutvikling.

1.4 Metoder og empiri

Vi har organisert utredningsarbeidet i fem deler, som har tatt form av delvis overlappende arbeidsfaser. Den første og innledende fasen av arbeidet har bestått av innhenting av informasjon om den språkpolitiske historien, og de aktører, politiske føringer, strategier og planer som utgjør

---

² Jf. Konkurransesgrunnlag, Utgreiing om organisering av eit fast forskings- og utviklingsmiljø for norsk språk. Saksnr. 22/573.

³ <https://www.regjeringen.no/no/tema/kultur-idrett-og-frivillighet/sprak-og-litteratur/innsiktsartikler/Sprak/id762492/> (Lest 25.04.2023).

feltet for norsk språk i dag. I denne fasen har vi basert oss på dokumentstudier og nettsøk. Resultatene fra første fase har vært et viktig grunnlag for de påfølgende fasene av arbeidet, samtidig som kunnskapen fra første fase har blitt komplettert gjennom det videre arbeidet.

Fase to har bestått av en kartlegging av hvordan et utvalg andre land har organisert sin politikk, forvaltning og forskning knyttet til sitt eller sine nasjonalspråk. Her har vi valgt ut Danmark, Sverige og Finland som tre nordiske eksempler samt Nederland og Tsjekkia som europeiske eksempler utenfor Norden. Vi har gjennomført kvalitative intervjuer med aktører i hvert av de tre nordiske landene – totalt har det vært seks informanter. I tillegg har vi basert oss på nettsøk og gjennomgang av dokumenter som beskriver politikk og forskningsorganisering. Kartleggingen av Nederland og Tsjekkia er i hovedsak basert på dokumentgjennomgang, i tillegg til e-post-korrespondanse med to informanter.

I fase tre har vi vendt blikket tilbake mot Norge. Denne delen av arbeidet har bestått av en bred kartlegging av forsknings- og kunnskapsbehov knyttet til norsk språk. For det første har vi kartlagt hva slags forskning og kunnskap den norske språkpolitikken trenger for å være i stand til å oppfylle sitt mandat. For det andre har vi kartlagt hva slags forskning og kunnskap som ulike sektorer og miljøer i samfunnet som er særlig relevante i arbeidet med å følge opp språkpolitikken har behov for i sitt arbeid. Her har vi i dialog med oppdragsgiver valgt ut fem sektorer i samfunnet: 1) skole og utdanning, 2) forskning, 3) jus, stat og styring, 4) arbeidsliv og 5) helse. Dette arbeidet er i hovedsak basert på kvalitative intervjuer med enkeltinformanter og små grupper av informanter, i tillegg til gjennomgang av dokumenter og nettsøk. Informantene er rekruttert i kraft av sin posisjon innen og/eller erfaring med offentlige aktører i politikk og forvaltning, academia eller offentlige og private aktører på de nevnte samfunnsområdene.

Fase tre har i tillegg inkludert en kartlegging av hvordan et utvalg politikk- og forvaltningsområder har organisert sin forskning på feltet. Her har vi i større grad basert oss på dokumentgjennomgang og nettsøk, og i mindre grad på intervjuer.

Fase fire har bestått av en analyse av forholdet mellom språkpolitiske mål, kunnskapsbehov og mulige modeller for organisering av språkpolitisk relevant forskning. Denne delen av arbeidet har samlet resultatene fra de tre foregående kartleggingsdelene. Fase fire har munnet ut i en beskrivelse av ulike modeller for organisering av et fast forskningsmiljø for norsk språk, og en diskusjon av styrker og ulemper ved disse. Til grunn for diskusjonen ligger et sett prinsipper vi mener det er relevant å ta i betraktning. I den femte og siste fasen av arbeidet har vi utarbeidet våre anbefalinger og konklusjoner.

Intervjuene ble gjennomført i 2023 i perioden januar til april. De aller fleste intervjuene ble gjennomført via Teams. Ett intervju ble gjennomført fysisk ved informantens arbeidssted. Tre informanter ble intervjuet skriftlig via e-post. Til sammen har vi 38 informanter. Av disse er 22 kvinner og 16 menn. Informantene representerer ulike aktørtyper. I tabell 1 har vi kategorisert dem i fem undergrupper.

Tabell 1: Oversikt over informanter

Type informant	Antall
informanter som representerer relevante forskningsaktører i andre land eller som kjenner til organisering av språkpolitikk og -forskning i andre land	8
informanter som representerer språkpolitiske eller språkfaglige aktører	6
informanter som representerer forskningssektoren eller akademia	5
informanter som representerer departementer eller direktorater	12
informanter som representerer sektororganisasjoner	7
Til sammen	38

Når det er sagt, er det slik at svært mange av informantene har flere hatter og sammensatte erfaringer som gjør at de i prinsippet kunne passet inn i flere av kategoriene i tabell 1. Noen informanter har for eksempel språkfaglig bakgrunn, samtidig som de er rekruttert som informanter fordi de representerer en relevant statlig aktør eller en sektororganisasjon, eller har særlig kjennskap til en spesifikk sektor gjennom sitt akademiske virke. Andre informanter er ansatt i forsknings- eller utdanningssektoren og har samtidig språkpolitiske verv. En stor del av våre informanter har slike dobbeltroller og sammensatte erfaringsbakgrunner, noe som har gjort at et og samme intervju ofte har vært nyttig i flere deler av utredningen.

Vi har stort sett møtt interesse og velvilje når vi har tatt kontakt for å gjøre avtale om intervju. Et lite mindretall aktører har vi ikke fått etablert intervjuavtaler med, selv etter gjentatte forespørsler. Sett under ett er det helsesektoren vi har svakest dekning på i materialet.

Før vi gikk i gang med intervjuene, utarbeidet vi flere intervjuguider som var tilpasset hver enkelt del av utredningen. Underveis i intervjuarbeidet erfarte vi at flere informanter hadde en bakgrunn som var relevant for flere deler av arbeidet, og derfor fant vi det nødvendig å justere intervjuguidene flere ganger underveis. En utfordring vi støtte på flere ganger, var at selv om mange informanter hadde god oversikt over utfordringene for norsk språk i dag, og hadde gode innspill til tiltak for å sikre norsk som samfunnsbærende språk, var det flere som syntes det var vanskelig å sirkle inn hva som er de konkrete behovene når det gjelder kunnskapsutvikling og forskning.

Vi har gjort opptak av intervjuene. I de aller fleste intervjuene har vi vært to forskere til stede, der én har ledet samtalen, mens den andre har skrevet referat. Vi har også benyttet tale-til-tekst-funksjon i Teams eller Autotekst. I etterkant av intervjuene har vi bearbeidet våre egne referater med hjelp fra de automatiske transkripsjonene. Utredningsprosjektet er innmeldt til Sikt – Kunnskapssektorens tjenesteleverandør, som har vurdert prosjektet til å være i samsvar med personvernregelverket.

Også informanter som representerer eller har ulike koblinger til Språkrådet, er intervjuet. Tilknytningen deres er enten at de er ansatt, at de sitter i fagråd, eller at de har deltatt i utvalg oppnevnt av Språkrådet. Utover dette har vi hatt kontakt underveis i arbeidet med en ressursgruppe fra Språkrådet. Ressursgruppa har vært ledet av seniorrådgiver Knut E. Karlsen og har i tillegg bestått av direktør Åse Wetås, seksjonssjef Daniel Ims og seniorrådgiver Kjetil Gundersen.

Telemarksforskning har hatt tre dialogmøter med ressursgruppa underveis, og i tillegg har vi hatt sporadisk e-post-kontakt mellom disse møtene. På dialogmøtene har ressursgruppa fått komme med innspill til utvalg av dokumenter, sektorer, aktører og informanter. Det endelige utvalget er besluttet av Telemarksforskning, og ressursgruppa eller andre representanter for oppdragsgiver har ikke hatt innsyn i dette. På dialogmøtene har Telemarksforskning presentert foreløpige og endelig funn og konklusjoner, og invitert ressursgruppa til diskusjon om disse.

Vi har også brukt et ganske bredt utvalg dokumenter som grunnlag for rapporten. Dette inkluderer både gjeldende språkpolitiske dokumenter og kilder som dokumenterer den språkpolitiske utviklingen. Blant de viktigste har vært stortingsmeldingen *Mål og mening* (St.meld. 35 (2007–2008)), *Lov om språk* (Prop. 108 L (2019–2020)) og den såkalte Vogt-komiteens innstilling og påfølgende stortingsmelding *Om språksaka* (St.meld. nr. 15 (1968–69)). De skriftlige kildene inkluderer også oversikter over språklige og språkpolitiske forhold, og her har for eksempel Språkrådets egen rapport *Språkstatus 2021* (Språkrådet 2021a) vært en viktig kilde. Vi har brukt de skriftlige kildene både som grunnlag for en beskrivelse av utvikling og innretning av språkpolitikken og som grunnlag for en gjennomgang av språklige forhold på ulike områder.

1.5 Rapportens oppbygning

Etter dette første innledningskapittelet følger et bakgrunnskapittel der vi beskriver det norske språkfeltet i dag og den historiske utviklingen som har ledet fram til dagens situasjon. Kapittelet beskriver også lovverket på feltet og de mest sentrale aktørene og deres ansvar. Kapittelet avsluttes med en oversikt over undervisningstilbud med relevans for norsk språk i dag, og en kort analyse av utdanningsplaner for norskfaget. Kapittel 3 gir en gjennomgang av språkpolitikk og organisering av forskning på nasjonalspråk i tre nordiske og to europeiske land. I kapittel 4 vender vi blikket tilbake mot norske forhold og identifiserer kunnskapsbehov knyttet til norsk språk i fem utvalgte samfunnsområder samt språkpolitiske kunnskapsbehov. Kapittel 5 innledes med en generell beskrivelse av den norske kunnskapssektoren og sektorprinsippet i den norske forskningspolitikken. Deretter følger eksempler på forskningsorganisering innenfor tre politikkområder som det kan være relevant å sammenligne med det språkpolitiske området. I kapittel 6 samlar vi trådene. Vi undersøker først hvilke sektorer det kan være aktuelt å organisere et forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk innenfor. Deretter beskriver vi mulige modeller for organisering av et slikt miljø. I kapittel 7 følger våre anbefalinger for organisering, og i kapittel 8 oppsummerer vi rapporten.

2. Kartlegging av det norske språkfeltet og språkpolitikken

Dette kapitlet beskriver bakgrunnen og grunnlaget for det vi kaller det norske språkfeltet, og den norske språkpolitikken. Vi innleder med en gjennomgang av et nøkkeldokument for norsk språkpolitikk, stortingsmeldingen *Mål og mening*, før vi gir en kort beskrivelse av den språkpolitiske historien i Norge, med vekt på utvalgte vedtak og utredninger. Vi beskriver også det lovverket som dagens språkpolitikk er regulert av. Den siste delen av kapitlet er en beskrivelse av de ulike aktørene som til sammen utgjør språkfeltet og språkpolitikken i Norge, slik vi forstår det. En del av denne beskrivelsen handler om utvalgte satsinger, prosjekter og strategier som vi mener er særlig viktige. Det overordnede formålet med kapitlet er med andre ord å beskrive hva dette språkfaglige og språkpolitiske området er sammensatt av, i sitt mangfold og sin kompleksitet.

2.1 En stortingsmelding om språk: Mål og mening

Et sentralt språkpolitisk dokument kom med stortingsmeldingen *Mål og mening*, som var den første stortingsmeldingen om språkpolitiske spørsmål (St.meld. 35 (2007–2008)). I innledningen til stortingsmeldingen kan vi lese at den skulle legge grunnlaget for en «ny, strategisk språkpolitikk med eit heilskapeleg perspektiv på språk og samfunn» (s. 13). Denne stortingsmeldingen etablerte på mange måter språkpolitikken som sektorovergripende, samtidig som den skulle ha kulturpolitisk forankring med Kulturdepartementet som overordnet ansvarlig departement. Samtidig som Kulturdepartementets ansvar ble presisert, ble det også skissert en mer sentral rolle for Språkrådet: «Meldinga legg også opp til å gje Språkrådet eit utvida og dermed eit meir heilskapleg språkpolitisk ansvars- og arbeidsområde» (samme sted).

I *Mål og mening* beskrives også fem overordnede språkpolitiske mål, som den norske språkpolitikken fremdeles er basert på:

1. Norsk skal vera hovudspråket og felles nasjonalspråk i Noreg
2. Norsk skal vera eit samfunnsberande og fullverdig språk
3. Det skal leggjast spesielt til rette for at nynorsk blir meir reelt likestilt med bokmål
4. Det offentlege skal leggja vekt på å føra eit korrekt og forståeleg språk
5. Alle skal ha rett til språk, å få utvikla og tileigna seg det norske språket, bokmål og nynorsk, å få utvikla og bruka sitt eige morsmål eller førstespråk, inkludert teiknspråk, sitt eige urfolksspråk eller nasjonale minoritetsspråk, og alle skal få høve til å læra seg framande språk. (St.meld. 35 (2007–2008), s. 24)

Det er verdt å dvele litt ved disse målformuleringene, som uttrykker ulike sider ved språkpolitikken. De sier noe om forholdet mellom ansvar og rettigheter, samtidig som de beskriver det grunnleggende målet ved å ha en språkpolitikk i det hele tatt. Det siste målet klargjør at språkpolitikken er en rettighetspolitikk – at man har *rett* til språk. Man skal, som innbygger i Norge,

kunne tilegne seg det norske språket, man skal kunne bruke og utvikle eget morsmål, og man skal få muligheten til å lære seg fremmedspråk. Med andre ord er det egentlig en tredelt rettighet som beskrives: en rett til bruk av og opplæring i både nynorsk og bokmål, morsmål/førstespråk og fremmedspråk. For noen innbyggere er norsk førstespråk, og for andre er det ikke det. Det er det offentliges og språkpolitikkenes ansvar å sørge for at disse rettighetene blir ivaretatt. Samtidig er det også det offentliges ansvar å være bevisst sin egen bruk av språk, som jo er det grunnleggende verktøyet for kommunikasjon mellom myndigheter og innbyggere. Dette språket skal være «korrekt og forståelig», og en slik formulering understreker den demokratiske ambisjonen ved språkpolitikken. Et forståelig offentlig språk skal ikke gjøre forskjell på folk og skape unødvendige ulikheter.

Store deler av norsk språkpolitikk kan føres tilbake til vedtaket om målformenes sidestilling fra 1885, og vi ser i stortingsmeldingen at nynorsk løftes frem som et prioritert område for språkpolitikken. På mange måter er det tredje målet en anerkjennelse av at vedtaket, som på det tidspunktet var mer enn 130 år gammelt, innebærer et kontinuerlig stykke arbeid: Det skal legges *spesielt* til rette for at nynorsk blir *reelt* sidestilt med bokmål.

De to innledende målene beskriver den høyere himmelen over språkpolitikken – at språk er noe som skaper, bygger og vedlikeholder fellesskap og samfunn. Språket er samfunnsbærende, det er felles, og det er nasjonalt. Med andre ord er det ulike begreper om kollektiver man knytter til språkets grunnleggende formål. Som nevnt viser også begrepsparet *samfunnsbærende* og *fullverdig* at språkpolitikken er sammensatt: På den ene siden har vi den overordnede ideen om at språk binder oss sammen som kollektiv og samfunn. På andre siden har vi det rent praktiske i at vi trenger helt konkrete ord for å beskrive mangfoldigheten i det vi gjør, tenker og føler – med andre ord et *fullverdig* språk.

Meldingen nevner at de språkpolitiske målene og det utvidede ansvaret til Språkrådet forutsetter et kunnskapsgrunnlag – et moment som er høyst relevant for denne utredningen. Et kunnskapsgrunnlag beskrives som et av fire hovedelementer i det som kalles «eit permanent språkpolitisk oppfølgingsregime». De tre andre er språkpolitiske hørings- og konsultasjonsordninger, en årlig språkpolitisk tilstandsrapport og en stortingsmelding hvert fjerde år om språk og språkpolitikk. Språkrådet beskrives som «det viktigaste instrumentet og den viktigaste aktøren» på alle de fire områdene.

Under overskriften *Det språkpolitiske kunnskapsgrunnlaget*, beskrives blant annet Språkrådets troverdighet og gjennomslagskraft som avhengig av «relevant og holdbar dokumentasjon» (s. 28). Samme sted beskrives også i noe mer detalj hvilken rolle Språkrådet kan og bør spille for å skaffe denne dokumentasjonen til veie:

Nøkkelord i vedtektene er på den eine sida ordparet *observasjon og analyse*, og på den andre sida *utviklingstrekk i heile det norske språksamfunnet*. I uttrykket *observasjon og analyse* ligg det ein intensjon om ei meir systematisk empirisk orientering av verksemda i Språkrådet, og uttrykket *utviklingstrekk i heile det norske språksamfunnet* seier noko om kva som skal vera gjenstand for slik empirisk orientert verksemd. (Samme sted, kursivert i original)

Og videre:

Observasjon dreier seg om innhenting og registrering av kunnskap, og analyse indikerer at ein også skal reflektera systematisk over det ein registrerer. Dette inneber likevel ikkje at Språkrådet skal driva

direkte språk- og språkbruksforskning. Forskning er meir ambisiøst, og Språkrådet skal ikkje i utgangspunktet vera ein forskingsinstitusjon. (Samme sted)

Men hvordan kom vi hit? Den neste delen inneholder en kort gjennomgang av den språkpolitiske historien.

2.2 Språkpolitisk riss

Den språkpolitiske historien i Norge kan gis ulike startpunkt. Man kunne begynt med de første spede forsøkene på å integrere norsk talemål i skriftspråket på 1600- og 1700-tallet. Man kunne også begynt med enkeltstående personers innsats for fornorsking av språket, som med Henrik Wergeland eller Ivar Aasen, som begge, om enn på forskjellige måter, argumenterte for et norskere språk. Wergeland la på sin side frem et program for fornorsking av språket (Wergeland 1835/1979), mens Ivar Aasen som kjent lanserte et eget skriftspråk basert på norsk talemål. Rent språkpolitisk er det trolig riktigere å begynne med det kjente jamstillingsvedtaket fra 1885,⁴ da landsmål ble sidestilt med bokmål. I vedtaket var de to skriftspråkene referert til som «det norske Folkesprog» og «vort almindelige Skrift- og Bogsprog» (se Bjørhusdal 2014). Med dette vedtaket ble en skriftspråklig todeling etablert og legitimert, og med det en todeling som på ulike måter har preget den norske språkpolitikken fram til i dag. I internasjonal sammenheng var Norge tidlig ute med innføring av et slikt maktfordelende prinsipp for offisielle språk: «Meir enn eitt dominerande makt- eller fleirtalsspråk skal vere statens språk» (Bjørhusdal 2014, s. 15). En annen måte å forstå jamstillingsvedtaket på er å vurdere det i et verdiperspektiv. Eli Bjørhusdal beskriver det slik: «Staten gav såleis landsmålet eigenverdi i 1885: Det vart ei offentleg oppgåve å gje både landsmålet og bokmålet ein plass i nasjonen sitt liv og rom for vidare utvikling (s. 179).»

Det er vanskelig å overvurdere dette vedtakets betydning i den norske språkpolitikken historie. Det meste av betydning i denne historien kan direkte eller indirekte relateres til det offentlige vedtaket om å sidestille de to språkene som likestilte skriftspråk. For å oppsummere kan vi samle denne språkpolitiske utviklingen i fire ulike, delvis overlappende, kategorier: reformer og lovgivning, tilnærming mellom målformene, organisasjoner og sivilsamfunn samt offentlige organer, komiteer og innstillinger.

Fra slutten av 1800-tallet var den norske språkpolitikken i flere tiår preget av ulike reformer som på ulike måter regulerte forholdet mellom bokmål og nynorsk (s. 194). Blant disse finner vi rettskrivingsrettformer i 1907, 1910, 1917 og 1938. Flere av reformene var omstridte, og størst motstand møtte rettskrivingsreformen i 1938, som ble oppfattet som et radikalt brudd med det etablerte skriftspråket. I denne perioden kom også den første målloven, *Målbruk i statstenesta* (1930), som fikk stor betydning, siden den regulerte bruken av bokmål og nynorsk i staten og det offentlige.

---

⁴ Alle opphavspunkter er i sin natur fiktive og vil ha en bakgrunn som strekker seg lenger bakover. For dette vedtakets del blir det av og til vist til en bakgrunn i Stortingets vedtak i 1878 om at undervisningsspråket i allmueskolen skulle være talemålet til elevene (jf. Bjørhusdal 2014, s. 35).

I tillegg til reformer og det juridiske elementet har spørsmålet om hvor stor avstand det bør være mellom målformene vært et stadig tilbakevendende tema i den norske språkpolitikken. Ikke mange år etter vedtaket om likestilling av de to målformene var det flere taleføre aktører som mente at den tospråklige situasjonen var en utfordring. Ulike ideer om en tilnærming mellom målformene, som etter hvert skulle bli omtalt som *samnorsk*, ble introdusert allerede i de to siste tiårene av 1800-tallet. De ulike ideene om forholdet mellom de to målformene har også ligget til grunn for det som i mange sammenhenger har blitt beskrevet som *språkstrid*. I norsk språkhistorie har uttrykket «språkstrid» vært brukt om flere perioder, for å beskrive uenigheter om ulike reformer av skriftspråkene og maktkampene mellom landsmål og riksmål og nynorsk og bokmål. Det var etter andre verdenskrig også en rekke opphetede diskusjoner om samnorsken, som i utgangspunktet beskrev et felles skriftmål basert på en tilnærming mellom bokmål og nynorsk. Etter hvert begynte kritikere å bruke begrepet «samnorsk» for å beskrive et radikalt bokmål, som det ble organisert flere aksjoner og opprør mot. I 1951 ble for eksempel «Foreldreaksjonen mot samnorsk» organisert i Oslo, og de brukte blant annet brukte retting av språket i skolebøker som aksjonsform (Jahr 1994, s. 76).

Det siste eksemplet viser dessuten at i mange perioder har organisasjoner og det man senere har begynt å referere til som sivilsamfunnet, spilt en aktiv språkpolitisk rolle. I de første tiårene med offentlig språkpolitikk spilte enkeltaktører og organisasjoner innenfor *målrørsla* en særlig viktig rolle for språkpolitiske endringer: «Alle dei større språkpolitiske reformene innanfor statusplanlegginga fram til 1930 kom som resultat av at målrørsla påverka partiet Venstre til å bruke den sterke posisjonen sin i norsk politikk til å få gjennom reformene i Stortinget» (Bjørhusdal 2014, s. 115).

Ved siden av sivilsamfunnets og organisasjonslivets betydning for språkpolitikken har etter hvert offentlige forvaltningsorganer, komiteer og innstillinger spilt en vesentlig rolle. Samme år som den nevnte foreldreaksjonen mot samnorsk ble organisert, vedtok for eksempel Stortinget å opprette forløperen til dagens Språkrådet – *Norsk språknemnd*. Språknemnda fikk blant annet i oppgave å utforme en læreboknormal som skulle gjøre parallelle utgaver med ulike språkvarianter (moderate og radikale) overflødige. Den nye nemndas mandat ble kraftig kritisert, blant annet av Riksmålsforbundet. Nedenfor skal vi se nærmere på en av de mest sentrale komiteene og innstillingene i etterkrigstidens språkpolitikk – Vogt-komiteen. Denne ble blant annet nedsatt som respons på den opphetede diskusjonen om språk i norsk offentlighet.

2.2.1 Vogt-komiteens innstilling

I 1964 vedtok Stortinget å nedsette en komite som etter hvert ble omtalt som en «språkfredskomite», under ledelse av språkforskeren Hans Vogt. Vogt-komiteen skulle gjennomgå den norske språkpolitikken og foreslå endringer som kunne dempe språkstriden. Dette kunne inkludere lovgivning og andre mulige tiltak. Komiteen skulle ifølge mandatet «ta opp til drøfting heile språksituasjonen i landet og gjera framlegg om tiltak som komiteen meiner kan tene til å ta vare på og utvikle vår norske språkarv». De skulle også særskilt vurdere utvikling av Norsk språknemnd, «eventuelt utbygd til eit norsk språkakademi» og om dette organets oppgaver burde lovfestes (St.meld. nr. 15 (1968–69), s. 3). Innstillingen fra Vogt og hans komite ble levert i mars 1966.

Vogt-komiteens innstilling kan regnes som den første brede språkpolitiske utredningen initiert fra myndighetene. I vår sammenheng er den relevant fordi den berører spørsmålet om organisering av språkpolitikken, inkludert organisering av et statlig forvaltningsorgan for denne politikken, en lovhjemmel for språkpolitikken og også spørsmålet om et kunnskapsgrunnlag for politikken. I spørsmålet om en allmenn språklov ender komiteen opp med ikke å realitetsbehandle spørsmålet om en slik lov, siden det ikke er utredet godt nok. Samtidig foreslår den en lovbasert innskjerping av likebehandlingen av de to målformene. De ønsker også en revisjon av bestemmelsene om språk i folkeskoleloven, som regulerer valg av målform i undervisningen. Betydningen av ordbøker for god språkforvaltning blir understreket, og blant annet derfor går komiteen inn for å opprette et Norsk leksikografisk institutt under Historisk-filosofisk fakultet ved Universitetet i Oslo, der allerede tre ordbokmiljøer var samlet. Når det gjelder spørsmålet om organisering av et språkpolitisk organ, foreslår komiteen å endre/utvide mandatet til daværende Norsk språknemnd til å ha en bredere sammensetning og et bredere ansvar, utover det normerende arbeidet som nemnda drev. Komiteen foreslår å omtale dette som et «råd for språkvern og språkdyrking», og foreslår også en lovbestemmelse om dette rådet:

Rådet skal verne om den kulturarv vi har i de norske skriftspråk og i talespråket i by og bygd, fremme tiltak som kan øke kunnskapen om norsk språk, dets historie og dets egenart, fremme toleranse og gjensidig respekt i forholdet mellom alle språkgrupper i folket og verne om den enkeltes rettigheter når det gjelder bruk av språket [...] (Vogt-komiteen, s. 45)

I den stortingsmeldingen som behandlet Vogt-komiteens innstilling, St.meld. nr. 15 (1968–69) *Om språksaka*, er det særlig to momenter som er relevante i vår sammenheng. Departementet går for det første inn for opprettelse av et Norsk leksikografisk institutt, i tråd med komiteens innstilling. For det andre følger departementet opp forslaget om å opprette et nytt språkpolitisk/språkfaglig organ for å avløse Norsk språknemnd, i tråd med komiteens anbefaling. De ønsker samtidig at dette nye organet skal hete noe annet, og foreslår Norsk språkakademi. (Departementet tilføyer følgende: «Ei anna nemning kunne vere Norsk Språkråd, men denne synest ikkje å vere så klangfull.» (s. 87)) Snaue fire år senere (1972) ble Norsk språknemnd nedlagt og Norsk språkråd etablert. Denne virksomheten har fortsatt funksjon som statens forvaltningsorgan i språkspørsmål, og navnet er forenklet til Språkrådet.

2.2.2 NOU om stadnamn (1983)

En annen sentral utredning for etterkrigstidens språkpolitiske utvikling var NOU-en *Stadnamn* fra 1983 (NOU 1983). Bakgrunnen for utredningen var blant annet at det siden 1879 hadde eksistert en ordning med faste statlige navnekonsulenter. Oluf Rygh var den første av disse, og han fungerte som konsulent frem til 1899. Med andre ord hadde regulering av og rådgivning om stedsnavn på 1980-tallet vært en del av offentlig språkpolitikk i rundt hundre år. Vogt-komiteen hadde også påpekt at det var et behov for å se nærmere på hvordan stedsnavn kunne reguleres bedre. Et mindretall i komiteen ville ha en egen lov om skrivemåten for stedsnavn (NOU 1983, s. 7).

I sitt mandat ble stedsnavnutvalget blant annet bedt om å vurdere behovet for en lov om stedsnavn. De ble enige om at en lov var fornuftig, og hadde også et forslag til formulering av ny lov

om stedsnavn. Utvalgets begrunnelse for behovet for en lov er interessant. Den viser hvordan språkpolitikken – her gjennom navnerregulering – både oppfattes som kulturminnepolitikk og forvaltningsverktøy. Stedsnavn er «språklege minne frå eldre og yngre tider om busetjing og arbeid på land og sjø. Dei er verneverdige på line med andre fornminne, og det er ei viktig oppgave for staten å ta vare på dei som kulturminne» (NOU 1983, s. 50). Samtidig er det to hensyn som må tas: «Ved skriftfestinga må ein nytta skrivemåtar som forliker omsyn både til einskap og konsekvens i denne delen av offentleg språkbruk og til dei nedervde språklege særdraga i landsdelane eller språkområda» (ibid.). Utvalget peker dermed på at det er «kulturelle og praktiske grunnar» til at dette feltet bør bli regulert ved lov.

Utvalgets forslag lå til grunn for lov om stadnamn, som trådte i kraft i 1991. Ifølge enkelte kilder var loven den første i sitt slag i verden.⁵ Formålet for loven er «å ta vare på stadnamn som språklege kulturminne, gi dei ei skriftform som er praktisk, og som ikkje skyggjer for meiningsinnhaldet i namnet, og medverke til kjennskap til og aktiv bruk av namna.»⁶ Denne formålsparagrafen ble imidlertid først skrevet inn i en revisjon av loven i 2005.

2.2.3 Oppsummering, språkpolitisk utvikling

Hvis man skal oppsummere rundt 140 års språkpolitikk på noen få setninger, er det nærliggende å peke på kontinuitet og stabilitet. Det er mye i norsk språkpolitikk som er preget av lange linjer og vedvarende temaer. Eli Bjørhusdal beskriver dette slik:

Eit viktig utgangspunkt har vore stabiliteten i norsk språkpolitikk. Regjeringar og stortingsfleirtal har kome og gått og samfunnet har endra seg mykje, men dei språkpolitiske påstandane har i hovudsak har vorte rekontekstualiserte, og ordningane vidareførte. (Bjørhusdal 2014, s. 40)

I de mange tiårene siden 1880-årenes politiske diskusjoner og vedtak knyttet til språk er det flere trekk som går igjen. Det har vært en politisk interesse for språklige forhold, som blant annet har gitt seg utslag i lovgivning og en viss tiltro til offentlig regulering av språkbruk. Det er også et gjennomgående preg av språkpolitikken som *rettighetsbasert*, selv om nye rettigheter, nye oppfatninger av rettigheter og nye gruppers rettigheter har kommet til underveis. Videre er det et politikkområde som fremdeles er preget av en aktiv interesse fra et lite antall organisasjoner fra sivilsamfunnet. I tillegg ser vi også, for eksempel med de overordnede språkpolitiske målene sitert ovenfor, at forholdet mellom de to målformene – enten dette forholdet beskrives som strid, likestilling eller tilnærming, er et vedvarende tema for den norske språkpolitikken.

2.3 Lovverk

I dag er den norske språkpolitikken og -forvaltningen regulert av ulike lover. Det handler både om lover som har språklige forhold som sitt primære virkeområde, og om lover som har paragrafer om språklige forhold. I den første gruppa finner vi loven om stedsnavn og språkloven.

---

⁵ Jf. Pedersen, Aud-Kirsti. «30 år med lov om stadnamn.» New Trends in Nordic Socio-onomastics. (08.10.2021). <https://www.nordicsocioonomastics.org/30-ar-med-lov-om-stadnamn/> (Lest 03.03.23).

⁶ Se Lov om stadnamn (stadnamnlova) (1990) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1990-05-18-11> (Lest 03.03.23).

2.3.1 Lov om språk (språkloven)

Språkloven, *Lov om språk*, trådte i kraft 1. januar 2022. Til grunn for loven lå en omfattende lovproposisjon, som også inkluderte det som blir omtalt som en *meldingsdel*, en slags integrert stortingsmelding om språkpolitikk (Prop. 108 L (2019–2020)). Meldingsdelen inneholder nasjonale mål for språkpolitikken og en beskrivelse av og argumentasjon for det sektorovergripende prinsippet for denne politikken. I tillegg gjennomgås ulike sentrale områder av språkpolitikken – blant annet språkdimensjonen i kultur- og mediepolitikken, betydningen av språkteknologi, norsk fagspråk i høyere utdanning, det offentliges ansvar for bruk av norsk språk og Språkrådets mandat og språkpolitiske arbeid. Til grunn for proposisjonen ligger en eksplisitt bekymring for at engelsk «utgjør eit press mot det norske språket på fleire sentrale samfunnsområde» (s. 7). Det presset som norsk er utsatt for, er en sentral bakgrunn for lovfesting av norsk språk, står det innledningsvis i proposisjonen.

I seks korte avsnitt i proposisjonens meldingsdel beskrives de overordnede språkpolitiske målene. Det er verdt å sitere dem i sin helhet:

Norsk skal sikrast som hovudspråk og samfunnsberande språk i Noreg. I dette ligg det at norsk er eit rikt og levande språk som kan nyttast på alle samfunnsområde og i alle delar av samfunnslivet i Noreg. Det offentlege skal ta eit særleg ansvar for å bruke, utvikle og styrkje norsk språk.

Bokmål og nynorsk er jamstilte skriftspråk. Språkpolitikken skal fremje reell jamstilling mellom dei to skriftspråka. Det offentlege har eit særleg ansvar for å fremje nynorsk som det minst bruka språket. Dette inneber at situasjonen for nynorsk som mindretalsspråk blir vurdert særskilt, til dømes i politikutvikling eller regelverksarbeid som gjeld norsk språk.

Noreg er eit samfunn som set fleirspråklegheit og dialektmangfald høgt. Det offentlege skal verne og fremje samiske språk, kvensk, romani, romanes og norsk teiknspråk.

Språkpolitikken er eit sektorovergripande politikkområde og handlar om språk og språkbruk innanfor alle sektorar. Alle departement skal ta språkpolitiske omsyn når dei utformar og gjennomfører eigen sektorpolitikk.

Retten til språk, også minoritetsspråk, er eit grunnvilkår i demokratiet. Innbyggjarane i Noreg skal ha tilgang til språk. Norsk språk er ein av stolpane i infrastrukturen som skal sikre innbyggjarane ytringsfridom.

Det norske språket skal vere eit godt bruks- og kulturspråk som utviklar seg i takt med samfunnet og kunnskapsutviklinga elles. Språkpolitikken skal bidra til at språkbrukarane kan meistre og vere stolte av språket sitt. (Prop. 108 L (2019-2020), s. 10-11)

Som vi kan se, er disse målene i stor grad sammenfallende med de språkpolitiske målene som ble formulert i stortingsmeldingen *Mål og mening*, sitert ovenfor. Språkets samfunnsbærende funksjon vektlegges, i likhet med det offentliges ansvar og *retten* til språk. Dialektmangfold er løftet frem her, og ansvaret for samiske språk, kvensk, romani og romanes er nevnt eksplisitt. I tillegg blir også kombinasjonen av en sektorovergripende politikk og et sektorspesifikt ansvar fremhevet.

Meldingsdelen av proposisjonen beskriver også betydningen av språkvitenskapelige disipliner, språkvitenskapelig forskning og dokumentasjon for språkpolitikken, som er særlig relevant i denne sammenhengen. Dette knyttes blant annet til arbeid med terminologi: «Ei kontinuerleg utvikling av norsk fagspråk og terminologi må til for å sikre norsk som eit språk som kan nyttast på

alle samfunnsområde. Forskingsbasert kunnskap om språket og språkutviklinga skal liggje til grunn.» (s. 68). Det argumenteres for en dobbel funksjon til fag som leksikografi, navnegransking og terminologi: Disse fagfeltene har både en funksjon både som kulturvern av det norske språket og som nytte for språket som infrastruktur, blant annet i arbeidet med å utvikle språkteknologi på norsk.

Betydningen av terminologi understrekes som særlig viktig:

Mangelen på norsk fagspråk og fagterminologi er ein av dei største trugslane mot norsk som eit fullverdig og samfunnsberande språk. Om ein ikkje har norsk fagspråk og terminologi, vil det i siste instans føre til at fagfolk ikkje vil vere i stand til å skrive og snakke om vesentleg fagstoff på norsk, og det vil kunne skje eit språkskifte til engelsk i dei faga der påverknaden frå engelsk er størst. Ein vil då vere vitne til domenetap. (s. 71)

I proposisjonen peker departementet blant annet på de følgende to prioriteringene for oppfølging av språkvitenskapelige forhold (s. 73):

- tilrettelegging for utvikling og drift av Termportalen ved UiB
- fortsatt støtte til ordboksarbeid (Bokmålsordboka, Nynorskordboka, Norsk Ordbok og Det Norske Akademis ordbok), med ønsker om tettere integrering mellom prosjektene

I den språkloven som ble innført 1. januar 2022, blir lovens formål beskrevet slik:

Føremålet med lova er å styrkje norsk språk, slik at det blir sikra som eit samfunnsberande språk som skal kunne nyttast på alle samfunnsområde og i alle delar av samfunnslivet i Noreg. Lova skal fremje likestilling mellom bokmål og nynorsk og sikre vern og status for dei språka som staten har ansvar for.⁷

Språkloven er også en lov som erstatter den tidligere *målloven*: «Lov om målbruk i offentlig tjeneste (mållova)». Målloven var den juridiske forankringen av det vedtaket som ble gjort av Stortinget i 1885. Den første paragrafen i loven brukte nettopp også «jamstelt» som beskrivelse av forholdet mellom bokmål og nynorsk:

Bokmål og nynorsk er likeverdige målformer og skal vere jamstelte skriftspråk i alle organ for stat, fylkeskommune og kommune. Når privat rettssubjekt gjer vedtak eller gjev føresegn på vegner av stat, fylkeskommune eller kommune, skal det i denne samanhengen reknast for slikt organ.⁸

Loven regulerte den administrative språkbruken til alle tre forvaltningsnivåer. Samtidig lå det et visst språklig selvstyre i loven, siden kommuner ble gitt anledning til å vedta at staten skulle henvende seg til dem på en viss målform, eller også å vedta at de var en språklig nøytral kommune. Den praktiske konsekvensen av målloven lå blant annet i at statsorgan skulle svare på den målformen private rettssubjekt henvendte seg på, og at formelle skjemaer, rundskriv og lignende skulle fordeles på begge målformer.

Språkloven regulerer blant annet offentlige organers ansvar for å bruke, utvikle, styrke, verne og fremme de ulike språkene som har vern i loven. Det skilles mellom norsk, som er nasjonalt hovedspråk, med bokmål og nynorsk som likestilte skriftspråk, samisk som urfolksspråk og kvensk, romani og romanes som nasjonale minoritetsspråk. I tillegg har norsk tegnspråk status som nasjonalt tegnspråk. Skandinaviske språk har også en plass i loven, ved at det angis som en rettighet at alle skal kunne kommunisere med offentlige organer på svensk eller dansk. En sentral paragraf

---

⁷ Lov om språk (språklova) (2021) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2021-05-21-42> (Lest 15.03.23).

⁸ Lov om målbruk i offentlig teneste <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1980-04-11-5> (Lest 13.02.2023).

som kom inn i den nye språkloven, var § 9 om klart språk. Denne lyder slik: «Offentlige organ skal kommunisere på eit klart og korrekt språk som er tilpassa målgruppa.»

Språkrådet lovfører også det formelle ansvaret til Språkrådet. § 19 beskriver ansvarsområdene slik:

Språkrådet er statens forvaltningsorgan i språkspørsmål og forvaltar dei offisielle skriftnormalane for bokmål og nynorsk.

Språkrådet skal gje statsorgan råd om skrivemåte og namneskikk før det blir gjort vedtak om namn på statsorgan.

Språkrådet fører tilsyn med korleis statsorgan etterlever reglane i § 10 andre ledd [om statsorgans navn på bokmål og nynorsk] og §§ 12 til 17 [om bruk av bokmål og nynorsk i offentlige organer].

Språkrådet skal rettleie offentlege organ om reglane i denne lova.⁹

2.3.2 Lov om stadnamn (stedsnavnloven)

Den første loven om stedsnavn trådte som nevnt i kraft i 1991 og var delvis bygget på den offentlige utredningen om stedsnavn fra 1983, omtalt ovenfor (NOU 1983). Loven regulerer skrivemåten til alle typer stedsnavn, og gjelder også for *fastsetting* av slike navn: «Lova gjeld når organ for stat, fylkeskommune og kommune skal fastsetje stadnamn eller skrivemåten av dei, eller bruke dei i tenesta.»¹⁰ Formålet med loven er å «ta vare på stadnamn som språklege kulturminne, gi dei ei skriftform som er praktisk, og som ikkje skyggjer for meiningsinnhaldet i namnet, og medverke til kjennskap til og aktiv bruk av namna.»

Språkrådet har en spesifikk rolle i oppfølging av loven om stedsnavn. Språkrådet er stedsnavntjeneste for norske og kvenske stedsnavn. I dette ligger at de skal gi rettledning og råd om «skrivemåten av stadnamn, namneskikk og namnsetjing».

2.3.3 Opplæringsloven

Opplæringsloven (lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa) er blant de viktigste lovene med paragrafer om språklige forhold. Opplæringsloven regulerer rettigheter og plikter knyttet til utdanning på grunnskole og videregående skole. Dette inkluderer språklige forhold, særlig i paragrafen knyttet til målform i grunnskolen (§ 2.5).

Språkrådet oppsummerer innholdet i denne paragrafen i de følgende punktene:¹¹

1. Kommunen avgjer om opplæringsmålet i skulane skal vere bokmål eller nynorsk. Dersom det er fleire enn ti elevar på eit årstrinn som ønskjer eit anna opplæringsmål, skal skulen tilby ein eigen klasse for desse elevane.

---

⁹ Lov om språk (språklova) (2021) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2021-05-21-42> (Lest 15.03.23).

¹⁰ Lov om stadnamn (stadnamnlova) (1990) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1990-05-18-11/> (Lest 13.02.23).

¹¹ Se https://www.sprakradet.no/Spraklige-rettigheter/sprakopplaring/Opplaringslova_2/ (Lest 06.03.23).

2. Foreldre kan velje målform i lærebøkene til og med 7. årstrinnet, men i norskfaget må elevane ha bøker på det som er hovudmålet på skulen. Frå og med 8. årstrinnet kan elevane velje skriftleg hovudmålform sjølve.
3. Elevar som byter skule mellom 1. og 4. årstrinnet, har rett til å halde fram med opplæringsmålet dei har hatt.
4. Når minst ein fjerdedel av dei med røysterett i kommunen, eller eit fleirtal i kommunestyret, krev det, skal kommunen halde rådgevande folkerøysting om opplæringsmålet ved ein skule.
5. Dei to siste åra av grunnskulen skal elevane ha opplæring i begge målformer. Somme elevar kan få fritak for vurdering i sidemål.
6. Elevar har rett til læremiddel på eige opplæringsmål. Lærebøkene skal liggje føre til same tid og pris på begge målformene.

Opplæringsloven har også en paragraf om lærebøker (§ 9-4), som inneholder en bestemmelse om at ordlister og ordbøker til skolebruk skal godkjennes av Språkrådet.

2.3.4 Sameloven

I lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven) er det et eget kapittel (kapittel 3) om samisk språk. Dette kapitlet regulerer blant annet retten til å henvende seg til offentlige organ på samisk, samt å få svar på henvendelser på samisk. Loven beskriver også Sametingets ansvar for utarbeidelse av rapporter om situasjonen for samiske språk i Norge hvert fjerde år.

2.3.5 Forvaltningsloven og klarspråk i lovarbeid

Blant de siterte overordnede språkpolitiske målene er at «det offentlige skal leggja vekt på å føra eit korrekt og forståeleg språk». Dette gir seg blant annet utslag i at en lang rekke lovarbeider for revidering eller nyskriving av lover inkluderer krav om klart språk i mandatene.¹²

Et offentlig utvalg som ble nedsatt for å utrede en revisjon av forvaltningsloven, leverte sin utredning og et forslag til revidert lov i 2019 (NOU 2019: 5). Dette utvalget foreslo å innføre en ny generell paragraf. Lovforslagets § 8 andre ledd lød slik: «Forvaltningsorganet skal bruke et språk som er klart, presist og så vidt mulig tilpasset mottakeren». Dette forslaget er imidlertid ikke inkludert i den siste endringen av forvaltningsloven (jf. Ludvigsen 2022).

I tillegg til eksplisitte mandat om klarspråk ved revisjon av flere lover, er det et poeng at det offentliges ansvar for å formidle på et forståelig språk er en sentral del av lovverket på mange områder. Dette gjelder pasienters rettigheter, regler om informert samtykke, forståelse av kontrakter og mer.

2.4 Aktører og ansvarsfordeling

Det norske språkpolitiske området, eller den norske språkforvaltningen, er befolket av aktører på ulike nivåer og med ulike ansvarsområder. Vi kan forenklet dele inn de ulike aktørene i sju hovedkategorier: 1) aktører på departementalt og politisk nivå, 2) aktører fra forvaltningen, 3)

---

¹² Se <https://www.sprakradet.no/klarsprak/om-skriving/sprak-i-lover-og-forskrifter/klart-sprak-i-viktige-lover/> (Lest 06.03.23).

sektororganisasjoner, 4) (interesse)organisasjoner, 5) kunnskapsmiljøer, 6) næringsliv og private aktører samt 7) prosjekter og programmer. Kategoriene har en viss overlapping, men vi mener at denne inndelingen er hensiktsmessig for å beskrive bredden av aktører i norsk språkforvaltning. Her skal vi kort beskrive de viktigste aktørene og deres respektive ansvar.

2.4.1 Departementalt og politisk nivå

Språkpolitikken har en sammensatt politisk forankring. Som tidligere nevnt er språkpolitikken sektorovergripende, samtidig som det overordnede ansvaret er lagt til Kultur- og likestillingsdepartementet. I den siste kulturmeldingen blir språk inkludert som et av ni overordnede kulturpolitiske mål – at det skal arbeides for et fritt og uavhengig kulturliv som «styrker norsk språk, dei samiske språka, dei nasjonale minoritetsspråka og norsk teiknspråk som grunnleggjande kulturberarar» (Meld. St. 8 (2018–2019), s. 9).

Argumentasjonen for en sektorovergripende politikk er for eksempel formulert slik: «For å sikre norsk som eit fullverdig og samfunnsberande språk i Noreg er språkpolitikken sektorovergripende. Det vil seie at alle departementa må ta språkpolitiske omsyn når dei utformar og gjennomfører eigen sektorpolitikk. Ved å medverke til ei offentlegheit der fellesspråket er norsk, opnar ein for brei medverknad og deltaking.» (Meld. St. 8 (2018–2019), s. 42)

Kultur- og likestillingsdepartementets overordnede ansvar handler om å «forme, tolke og fremje språkpolitiske mål», slik de for eksempel gjorde gjennom å legge frem den omfattende lovproposisjonen om ny språklov (se ovenfor). I dette ansvaret ligger også dialog med departementets underliggende etat Språkrådet, som har det operative ansvaret for denne politikken. Språk er videre en integrert del av både den tradisjonelle kulturpolitikken og mediepolitikken. Kulturpolitikens funksjon på det språkpolitiske feltet er blant annet å sørge for det finnes et bredt norsk-språklig kultur- og medietilbud. Også litteratur- og bibliotekpolitikken er tett knyttet til språkpolitiske mål.

Kultur- og likestillingsdepartementet yter dessuten direkte støtte til enkeltstående organisasjoner, som Riksmålsforbundet, Noregs Mållag og Det Norske Akademi for Språk og Litteratur, og til flere ordboksprosjekter.

Andre departementer med språkpolitisk ansvar inkluderer:

- *Kunnskapsdepartementet*: fastsetting av læreplaner, forvaltning av universitets- og høyskoleloven (som blant annet regulerer UH-sektorens ansvar for vedlikehold og videreutvikling av norsk fagspråk), støtteordning for produksjon av læremidler på norsk
- *Kommunal- og distriktsdepartementet*: ansvar for systematisk arbeid med klarspråk, i samarbeid med Digitaliseringsdirektoratet og Språkrådet
- *Helse- og omsorgsdepartementet*: overordnet ansvar for klarspråk i helsesektoren, særlig knyttet til pasientjournaler og digitalisering av helsetjenester

2.4.2 Forvaltningsnivå

Det er flere aktører som har konkrete oppgaver i forvaltningen av norsk språk. Språkrådet er den klart viktigste, men på dette nivået er også aktører som Digitaliseringsdirektoratet, Kartverket og Nasjonalbiblioteket sentrale. I tillegg er også direktorater som Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse og Direktoratet for e-helse¹³ relevante.

Språkrådet: Språkrådet er underlagt Kultur- og likestillingsdepartementet som fagorgan på språkområdet. Ifølge vedtektene til Språkrådet skal Språkrådet særlig arbeide med å «styrkja det norske språkets status i notid og framtid og å forvalta dei to offisielle norske språknormene». ¹⁴ De skal også verne om den språklige kulturarven, fremme toleranse og gjensidig respekt mellom språkbrukere, verne om språklige rettigheter og mer. I tillegg skal de observere og analysere aktuelle utviklingstrekk «i heile det norske språksamfunnet», drive informasjonsvirksomhet og gi råd og veiledning i språklige spørsmål. Språkrådet fører tilsyn med målbruken i sentrale statsorganer og gir veiledning i saker som gjelder slik målbruk. Som en del av oppfølgingen av målbruk i offentlig tjeneste har de også med jevne mellomrom gitt ut *Rapport om målbruk i offentlig teneste*, senest i 2021 om målbruk i året 2020 (Språkrådet 2021b). Som beskrevet ovenfor ble Språkrådets forvaltningsansvar spesifisert og forankret juridisk med den nye Språkloven.

- *Digitaliseringsdirektoratet (Digdir):* Digdir har et overordnet ansvar for digitalisering av offentlige tjenester, og er i sin egen beskrivelse «regjeringa sitt fremste verktøy for raskare og meir samordna digitalisering av samfunnet». Direktoratet har samarbeidet med blant andre Språkrådet i en rekke år om klarspråk, blant annet gjennom nettsiden klarspråk.no. Direktoratet har også utviklet en egen veileder om klart språk i utvikling av digitale tjenester.¹⁵
- *Nasjonalbiblioteket:* Nasjonalbiblioteket har en nøkkelrolle for forvaltning av den norske litteraturen og alt publisert materiale i Norge. Dermed forvalter Nasjonalbiblioteket også noen av de viktigste språkressursene for norsk språk. Dette inkluderer databaser med digitalisert materiale, som inneholder store deler av samlingene til biblioteket. Nasjonalbiblioteket har også ansvaret for Språkbanken, som beskrives som en nasjonal infrastruktur for språkteknologi. Språkbanken inneholder flere omfattende datasett med norsk tekst og tale, og disse datasettene gjøres fritt tilgjengelig for språkteknologisk produktutvikling, forskning og studier. Språkbanken omtales nærmere nedenfor.
- *Kartverket:* Kartverket, som er underlagt Kommunal- og distriktsdepartementet, har ansvar for forvaltning av stedsnavn og forvalter også Sentralt stedsnavnregister. Kartverket fastsetter skrivemåten for stedsnavn som er i offentlig bruk. Språkrådets

---

¹³ Direktoratet for e-helse slås sammen med Helsedirektoratet fra 1. januar 2024.

¹⁴ Vedtekter for Språkrådet (2017) <https://lovdata.no/dokument/INS/forskrift/2017-04-06-1415?q=spr%C3%A5kr%C3%A5det> (Lest 21.03.2023).

¹⁵ <https://www.digdir.no/klart-sprak/rettleiar-om-klarsprak-i-utvikling-av-digitale-tenester/3564> (Lest 12.04.23).

stedsnavnstjeneste er rådgivende i saker der stedsnavn skal behandles, mens Kartverket gjør endelig vedtak.

2.4.3 Sektororganisasjoner

Blant sektororganisasjonene som spiller en språkpolitisk rolle finner vi KS og NHO. KS arbeider med klarspråk i kommunesektoren, blant annet i samarbeid med Språkrådet. Sammen med Digitaliseringsdirektoratet deler disse tre aktørene ut en egen klarspråkpris for kommuner og fylkeskommuner. KS har nylig lansert prinsipper for inkluderende språk i digitale tjenester.¹⁶

NHO har på sin side vært opptatt av språket i arbeids- og næringslivet. I sin tid (2009) lanserte de sammen med Språkrådet en egen språkplakat med tittelen «Språkvett for næringslivet».¹⁷

En organisasjon med et særlig mandat og ansvar er Standard Norge (SN), som spiller en sentral rolle for norsk språkforvaltning og utvikling av norsk (fag)terminologi. Standard Norge utvikler og forvalter standarder på en rekke områder, og er formelt sett en medlemsorganisasjon. Standardutvikling inkluderer utvikling og etablering av norske fagtermer. En av standardkomiteene til SN er SN/K Språk og terminologi. Komiteen beskriver sitt mandat slik:

- bidra til at nasjonal kompetanse og interesser fremmes i utviklingen av internasjonale og europeiske standarder innenfor språk og terminologi;
- gi forslag til hvordan Standard Norge skal stemme i saker som blir forelagt av ISO/TC 37, ISO/IEC JTC1/SC2 og CEN/TC 304, herunder utarbeide norske kommentarer og avklare om forslag til standarder fra disse komiteene er i tråd med nasjonale behov og interesser;
- ha overordnet ansvar for samordning og oppnevning av nasjonale eksperter og delegater til internasjonalt arbeid i ovennevnte komiteer og støtte disse ekspertene og delegatene i arbeidet. De som deltar internasjonalt, forventes å rapportere tilbake til SN/K 144;
- følge med i standardiseringsaktiviteter innenfor tilgrensende fagområder som ontologi og kunnskapsrepresentasjon, som delvis skjer i andre komiteer.

Komiteen skal videre

- vurdere og gi Standard Norge råd om fastsetting av standarder fra ISO/TC 37 og ISO/IEC JTC 1/SC 2 som Norsk Standard og ved behov bidra med forslag til norske titler;
- vurdere behovet for, og ved behov utarbeide, nasjonale standarder og eventuelle nasjonale tilleggsprodukter til de europeiske og internasjonale standardene som utgis på området;
- vurdere og foreslå nye europeiske og internasjonale standarder og tilleggsprodukter basert på nasjonale behov på området;
- vurdere behovet for oversettelse av de europeiske og internasjonale standardene til norsk, herunder bidra med norsk terminologi.¹⁸

For tiden er nestleder i denne komiteen en representant fra Språkrådet.

---

¹⁶ <https://www.ks.no/fagomrader/digitalisering/kompetanse-og-verktoy/klart-sprak-i-kommunesektoren/nye-prinsipper-for-inkluderende-sprak/> (Lest 12.04.23).

¹⁷ Jf. <https://www.sprakradet.no/Sprakarbeid/Naringslivet/Sprakplakaten-sprakvett-for-naringslivet/> (Lest 12.04.23).

¹⁸ <https://www.standard.no/standardisering/komiteer/sn/snk-144/> (Lest 13.02.2023).

2.4.4 Kunnskapsmiljøer

Universitets- og høyskolesektoren samt instituttsektoren representerer kompetansemiljøer som er essensielle for å utvikle og ivareta den faglige kompetansen og forskningen som språkforvaltningen er avhengig av. Dette inkluderer de ulike fagmiljøene for norsk språk, som blir presentert nærmere i kapittel 2.4 nedenfor. I en særstilling for tiden står Språksamlingene ved Universitetet i Bergen, som sistnevnte overtok ansvaret for fra Universitetet i Oslo i 2016.

2.4.5 Interesseorganisasjoner

Det er en liten håndfull organisasjoner som er eksplisitt språkpolitiske og arbeider for det vi kan kalle språkpolitiske interesser. De klart viktigste blant disse er Noregs Mållag og Riksmålsforbundet. I tillegg kan vi regne Det Norske Akademi for Språk og Litteratur inn blant disse, selv om akademiet også arbeider med publikasjoner, og ikke minst med Det Norske Akademis ordbok (naob.no).

Noregs Mållag, etablert i 1906, beskriver seg selv som en av de største språkorganisasjonene i verden, og organisasjonen arbeider for å fremme nynorsk som et likestilt og levende språk, i tråd med føringer blant annet i språkloven.

Riksmålsforbundet ble etablert året etter, i 1907, av Bjørnstjerne Bjørnson. Det uttalte formålet til forbundet er å «hevde riksmålets/det moderate bokmålets posisjon i vårt samfunnsliv: som offisielt skriftspråk, som kulturspråk, som fellesspråk i de funksjoner hvor et standardisert talespråk er på sin plass».¹⁹ De samarbeider blant annet med Det Norske Akademi for Språk og Litteratur om Riksmålsordlisten og normering/rettskrivning for riksmålet.

2.4.6 Næringsliv og private aktører

I en kartlegging av aktører på det språkpolitiske området hører også næringsliv og private aktører med. Selv om private aktører ikke har en formell, definert språkpolitisk rolle, spiller de (og har spilt) en viktig rolle i praksis. I de siste årene har denne betydningen særlig blitt gjort tydelig gjennom rollen til de store plattformsselskapene som Google og Facebook, som forvalter svært store mengder språkdata generert gjennom bruk av plattformene. I tillegg gjør den raske utviklingen av språkteknologi, språkmodeller og kunstig intelligens at private aktører og teknologibedrifter kan være sentrale for språkpolitikken og språkforvaltningen.

2.4.7 Prosjekter og programmer

I tillegg til permanente organisasjoner og miljøer er det flere prosjekter og programmer som bør tas med i en aktøroversikt for norsk språkpolitikk og -forvaltning. Dette inkluderer blant annet Språkbanken, Termportalen og ulike ordbokprosjekter.

---

¹⁹ <https://www.riksmalsforbundet.no/organisasjon/> (Lest 12.04.23).

Språkbanken er en del av Nasjonalbiblioteket og samler store datasett med norsk tekst og tale, som er en forutsetning for utvikling av språkteknologi.²⁰ Tjenesten er fritt tilgjengelig og retter seg mot utviklere av språkteknologiske produkter, språkforskere og språkstudenter. Microsoft har, som et eksempel, benyttet Språkbankens ressurser i sin utvikling av en tale-til-tekst-funksjon på norsk.²¹ Språkrådets framtidsutvalg påpekte i sin rapport at Språkbanken ikke tjener det formålet den var tiltenkt, at det mangler vesentlige data i banken, og at det er for lite kjennskap til banken blant utviklere og potensielle innholdsleverandører (Språkrådet 2018, s. 27).

Termportalen: Som et ledd i arbeidet med å vedlikeholde norsk fagspråk og norsk terminologi har den såkalte Termportalen blitt etablert.²² Den ligger i dag ved Språksamlingene ved Universitetet i Bergen, mens den tidligere var knyttet til Norges Handelshøyskole. Termportalen skal være en nasjonal portal for terminologi på ulike fagområder. For tiden inneholder den 18 ulike termbaser innenfor fagfeltene naturvitenskap og teknologi, økonomi og administrasjon, samfunnsfag og humaniora. Arbeidet med portalen skjer i samarbeid med Språkrådet, og portalen er finansiert av Kunnskapsdepartementet og Kultur- og likestillingsdepartementet.

Som vi har vist ovenfor, er det en bredde av aktører som er involvert i den norske språkpolitikken og i forvaltningen av norsk språk. Mangfoldet av aktører, nivåer og oppgaver er illustrert i tabellen nedenfor (tabell 2).

Oversikten over aktører, oppgaver og ansvar illustrerer en kompleksitet som også et forskningsmiljø for norsk språk nødvendigvis må forholde seg til. Det innebærer for eksempel at koordinering, samarbeid og nettverksarbeid blir svært viktig.

Tabell 2: Oversikt over aktører, nivåer og oppgaver

Aktørkategori/-nivå	Aktører (utvalg)	Ansvar, arbeid, oppgaver (utvalg)
Politisk nivå / departementalt nivå	Kultur- og likestillingsdepartementet Fagdepartement	Sektorovergripende politikk Sektorspesifikk politikk Lov- og forskriftsregulering Etatstyring (dialog med underliggende etater)
Forvaltning	Språkrådet Kulturdirektoratet Forskningsrådet Digitaliseringsdirektoratet Nasjonalbiblioteket E-helsedirektoratet HK-dir NAV Kartverket	Forvaltning av språkloven Språkfaglig rådgivning Finansiering av prosjekter Forvaltning av språkressurser Utvikling av terminologi Bidrag til utvikling av språkteknologi
Sektororganisasjoner	Standard Norge NHO KS	Utvikle standardisert terminologi Representere sektorspesifikke språklige behov

²⁰ <https://www.nb.no/sprakbanken/> (Lest 31.01.2023).

²¹ Olsen, Stein Jarle. «Microsoft lanserer tale-til-tekst på norsk» Tek.no (2019). <https://www.tek.no/nyheter/nyhet/i/xPyjnQ/micro-soft-lanserer-tale-til-tekst-paa-norsk> (Lest 31.01.2023).

²² Se termportalen.no (Lest 13.04.23).

	UHR Advokatforeningen	
Kunnskapsmiljøer	Universitetsmiljøer Instituttsektoren Nynorsk kultursentrum	Språkfaglig utdanning og forskning Forvaltning av språkressurser (korpus, samlinger, databaser)
Organisasjoner	Noregs Mållag Riksmålsforbundet Det Norske Akademi for Språk og Litteratur	Språkpolitisk interesseforvaltning Høringsinstanser Ordboksansvar
Næringsliv og private aktører	Språkteknologiske bedrifter Forlag Mediebedrifter	Utvikling av språkteknologi, språkteknologiske modeller og tjenester Publisering av ordbøker
Prosjekter og programmer	Termportalen (UiB) Språkbanken (NB) Revisjonsprosjektet (UiB) Nynorskroboten (NTB/NPK)	Langvarig eller midlertidig forvaltning og utvikling av språkressurser Revisjon av ordbøker

2.5 Utdanningstilbud med relevans for norsk språk i dag

Det finnes fagmiljøer over hele landet som tilbyr utdanning på ulike nivåer, og som på ulike måter har relevans for norsk språk. Noen av disse fagmiljøene er stabile og opplever tilfredsstillende rekruttering. Andre er mer sårbare. Tabell 3 gir en oversikt over undervisningstilbud som er relevante for norsk språk, ved høyere utdanningsinstitusjoner. Oversikten er basert på institusjonenes presentasjoner av sine studietilbud på egne nettsider samt Språkrådets språkpolitiske tilstandsrapport (Språkrådet 2021). Vi gjør oppmerksom på at oversikten kan ha feil og mangler, og at særlig kurs, emner og videreutdanningstilbud som ikke har jevnlig opptak, kan mangle.

Oversikten favner bredt, og ikke alle studietilbudene som er listet opp, er relevante på samme måte. Terminologi er et studietilbud med høy relevans, og trekkes av mange informanter fram som en kjernedisiplin for norsk språk, sammen med leksikografi og navnegransking. De to sistnevnte tilbys det per i dag ikke undervisning i på fast basis, men fordi de er så vesentlige, er de likevel tatt med i oversikten. Flere av studiene i oversikten er relevante gitt at norsk språk er en vesentlig del av innholdet i studiet. Det gjelder for eksempel oversettelsesstudier, rettslingvistik og *multilingualism*. Disse med flere er merket med (*) i oversikten. En rekke institusjoner tilbyr også norskstudier til utenlandske studenter. Disse er høyst relevante for bruken av norsk språk i det norske samfunnet i dag, men kommer i en egen kategori. Disse er merket med (**) i oversikten.

Tabell 3: Oversikt over eksisterende faste studietilbud med relevans for norsk språk ved høyere utdanningsinstitusjoner. Kilder: institusjonenes nettsider og Språkrådet (2021)

Utdanningstilbud	Institusjon	Nivå/omfang
terminologi	UiA	emne på masternivå, 30 stp.
	UiA	valgfri modul i UH-pedagogikk-kurs
	UiB	undervisningstilbud knyttet til Termportalen
	UiO/Språkrådet	e-læringskurs som del av jusstudiets kurs i klart lovspråk og lovgivningslære
leksikografi		<i>ingen faste studietilbud</i>
navnegransking		<i>ingen faste studietilbud</i>
lingvistikk / språkvitenskap	UiO, UiB, NTNU, NTNU, UiA	bachelor- og masterprogram
nordiske studier, norsk	UiO, UiB, NTNU, UiT, UiS, UiA, USN, HINN, HiØ, HVO	årsstudium, bachelor- og masterprogram
skriftkultur, nynorsk skriftkultur	HVO	masterprogram
norrøn filologi	UiB	bachelor- og masterprogram
lektorprogram, nordisk / norsk, norskdidaktikk	UiO, UiO, UiB, NTNU, UiT, UiA, UiS, USN, Oslo-Met, HINN, HiØ, HVO, HVL	masterprogram
nynorsk i opplæringa	HVO	videreutdanningstilbud (deltid, bachelornivå)
klart språk	UiO	bachelorprogram
oversettelse og fagspråklig oversettelse*	UiA	masterprogram
språk og kommunikasjon i profesjoner*	NTNU	masterprogram
tolking i offentlig sektor*	OsloMet	bachelorprogram
skrivning på jobb: tekstutvikling, kommunikasjon og klarspråk*	NTNU	videreutdanningstilbud (7,5 stp.)
språkteknologi*	UiO	bachelor- og masterprogram
rettslingvistikk*	USN	videreutdanningstilbud (deltid)
juridisk oversettelse*	NHH	nettbasert kurs på masternivå (15 stp.)
multilingualism*	UiO	masterprogram
norsk som andrespråk**	UiO, UiB, NTNU, UiA, UiS, USN, OsloMet, HINN, HVO	halvårsstudium, årsstudium el. bachelorprogram
nordisk språk og litteratur for utenlandske studenter**	UiA	masterprogram
norsk språk og samfunns-kunnskap for utenlandske studenter**	USN, NU, UiT, HVO	årsstudium

2.5.1 Terminologi

Faget terminologi handler om analyse av begreper og fastsetting av definisjoner og fagtermer. Det er behov for terminologisk kompetanse i samfunnsoppgaver innenfor en rekke sektorer, for

eksempel arbeid med utvikling av fagspråk, utarbeidelse av standarder, digitalisering av offentlige tjenester og utvikling av språkteknologi. Det er mangel på terminologisk kompetanse i Norge i dag. Fram til 2016 fantes det utdanningstilbud i terminologi ved Norges handelshøyskole og Universitetet i Bergen, men begge disse er nedlagt (Språkrådet 2021). I perioden 2016–2021 fantes det ikke noe tilbud i terminologi. I 2021 etablerte Universitetet i Agder et emne i terminologi som del av et masterstudium i oversettelse, og et terminologikurs som en valgfri modul i universitetspedagogikk-kurset for vitenskapelig ansatte. UiB planlegger å styrke forsknings- og undervisningsmiljøet i terminologi i tilknytning til Termportalen gjennom å ansette to terminologer. Språkrådet har utviklet et e-læringskurs i terminologi som brukes i jusstudiet ved Universitetet i Oslo.

2.5.2 Leksikografi

Faget leksikografi dreier seg om utarbeidelse av ordbøker og andre leksikalske ressurser og teoriutvikling om hvordan ordbøker lages og brukes. Leksikografisk kompetanse trengs i det praktiske arbeidet med å utvikle og vedlikeholde ordbøker, og i teoretiske studier av ord og ordtilfang. Kompetansen er grunnleggende for det vedvarende arbeidet med å utvikle og oppdatere språkteknologiske verktøy, som digitale ordbøker og ordlister, retteprogram, oversettelsesverktøy og skrive støtteprogram, som spiller en viktig rolle både i skole og arbeidsliv. Fram til 2017 fantes det et utdanningstilbud i leksikografi ved UiO. Dette opphørte i forbindelse med at UiO i 2014 vedtok å avslutte forvaltningen av de leksikografiske samlingene, og at ressursene til disse ble overtatt av UiB. I 2020 tilbød UiB undervisning i et studieemne (15 stp.) i leksikografi og ordkunnskap som en del av studiet i nordisk språk og litteratur. Det ble tatt opp ett kull studenter, og UiB har ikke gjentatt dette. Det eksisterer altså per i dag ikke noe utdanningstilbud innenfor leksikografi i Norge (Språkrådet 2021).

2.5.3 Navnegransking (onomastikk)

Faget onomastikk, eller navnegransking, er læren om navn og deres opphav og betydning, og favner om både personnavn (antroponymi), stedsnavn (toponymi) og navn på planter og dyr (bionomi).²³ Kompetanse i navnegransking er viktig for arbeid med stedsnavn, både nye navn og nye skrivemåter for eksisterende navn. Slikt arbeid er regulert av stedsnavnloven, og utføres av ansatte i offentlig forvaltning både på statlig og kommunalt nivå. Kompetanse på stedsnavn er også viktig for forskning på og forvaltning av immateriell kulturarv, materielle kulturminner og arkeologi. Fram til 2017 tilbød UiO undervisning i navnegransking på bachelor- og masternivå som en del av nordisk språkvitenskap. Nedleggningen av studieemnene i navnegransking skjedde i etterkant av UiOs vedtak i 2014 om å avslutte forvaltningen av samlingene knyttet til leksikografi og navnegransking. Det tidligere Stadnamarkivet ble overført fra UiO til UiB (Norsk Stadnamarkiv) i 2016. UiB har siden tilbudt undervisning i stedsnavnegransking på sporadisk basis, men et fast studietilbud finnes ikke ved noen av universitetene i dag. Språkrådet

---

²³ Alhaug, Gulbrand. «Onomastikk». Store norske leksikon. <https://snl.no/taxonomy/4250> (Lest 02.03.2023).

har utviklet et e-læringskurs om stedsnavnarbeid og stedsnavnloven myntet på kommunalt ansatte med stedsnavn som ansvarsområde (Språkrådet 2021).

2.5.4 Andre utdanningstilbud

En rekke høyere utdanningsinstitusjoner tilbyr undervisning på bachelor- og masternivå i lingvistikk/språkvitenskap.

USN og Norges Handelshøgskole tilbyr undervisningstilbud innenfor henholdsvis rettslingvistikk og juridisk oversettelse. Det første er et videreutdanningstilbud på deltid, det andre er et nettbasert kurs på masternivå.

UiO etablerte i 2019 et bachelorprogram i klart språk. Programmet er et tilbud ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier, og retter seg mot studenter som sikter seg inn mot arbeid i offentlig forvaltning og næringsliv. Programmet favner om temaer som norsk grammatikk, språk og retorikk i myndighetenes sakprosa, demokrati og rettssikkerhet, klarspråklig metode og klart lovspråk. NTNU tilbyr et masterprogram i språk og kommunikasjon i profesjoner, og et videreutdanningstilbud med tittelen *skrivning på jobb: tekstutvikling, kommunikasjon og klarspråk*. Klarspråk inngår også i andre studier, for eksempel i emnet *retten og den digitale velferdsstaten* ved UiO, som er et etter- og videreutdanningstilbud til personer med arbeidserfaring fra offentlig forvaltning.

Ved UiA tilbys det et masterprogram i oversettelse og fagspråklig oversettelse. Programmet inkluderer undervisning i terminologi (Språkrådet 2021).

Høgskolen i Volda tilbyr masterprogram i skriftkultur og mer spesifikt nynorsk skriftkultur. Institusjonen har også videreutdanningstilbud om nynorsk i opplæringa.

Faget nordisk finnes ved en rekke høyere utdanningsinstitusjoner og er generelt ikke truet av nedleggelse. De siste årene har faget imidlertid blitt knyttet tettere til lektorstudieprogrammene. Endringen kommer som følge av at studenter i økende grad har en tendens til å velge profesjonsstudier fremfor de tradisjonelle disiplinfagene.²⁴ Dette gjelder språkfagene, men også andre tradisjonelle disiplinfag, for eksempel historie. Med bakgrunn i denne tendensen ser utdanningsinstitusjonene behov for å øke disiplinfagenes arbeidslivsrelevans. Tydeligere yrkesretting av nordiskfaget gjør at flere disipliner som tradisjonelt har vært komponenter i faget, for eksempel navnegransking, norrønt, dialektologi og eldre språkhistorie, fortrenses til fordel for disipliner med større relevans for lektoryrket. Med denne endringen følger også en svekket rekruttering av studenter med forskerambisjoner innenfor disse feltene (Språkrådet 2021).

---

²⁴ Strand, H. K. «Nedgang for fleire fag: – Studentane vil vita kva dei kan verta». Khrono (06.02.2023). <https://khrono.no/nedgang-for-fleire-fag-studentane-vil-vita-kva-dei-kan-verta/755814> (Lest 03.03.2023).

2.5.5 Utdanningsplaner innenfor norskfaget

Som en del av gjennomgangen av fagmiljøer og utdanninger har vi også sett på hvilke planer som finnes for utvikling eller organisering av utdanning innenfor norskfaget. Vi har tatt utgangspunkt i de mest sentrale universitets- og høyskolemiljøene nevnt i tabell 3 ovenfor. Vi har basert gjennomgangen på det vi oppfatter som strategiske nøkkeldokumenter for de ulike institusjonene, på institusjonsnivå, fakultetsnivå og instituttnivå, der disse har vært tilgjengelig gjennom institusjonenes nettsider. Samlet sett dreier det seg om disse dokumentene:

Universitetet i Oslo

*Årsplan HF 2023–2024*²⁵

*Strategi for HF 2021–2030*²⁶

*Humaniorastrategi UiO*²⁷

*Årsplan for Institutt for lingvistiske og nordiske studier*²⁸

Universitetet i Bergen

*Strategi UiB 2023–2030*²⁹

*Handlingsplan for UIB Fram-HF, 2023–2026*³⁰

*Humaniorastrategi 2018–2022*³¹

*Strategisk plan (2020–2022) for Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier*³²

NTNU

*Strategi 2018–2025*³³

*Årsplan 2022*³⁴

*Periodeplan 2023–2026*³⁵

*Strategi for Det humanistiske fakultet, 2018–2025*³⁶

*Fremtidens HUMSAM-studier (prosjekt 2019–2022). Sluttrapport*³⁷

*Språkpolitiske retningslinjer ved NTNU*³⁸

*Institutt for språk og litteratur, strategi 2020–2025*³⁹

---

²⁵ <https://www.hf.uio.no/om/strategi/arsplaner-rapporter/hf-arsplan-2023-24-vedtatt.pdf>.

²⁶ <https://www.hf.uio.no/om/strategi/strategi-2030/>.

²⁷ <https://www.uio.no/om/strategi/humaniorastrategi/>.

²⁸ <https://www.hf.uio.no/iln/om/organisasjon/styret/moter/2021-2024/protokoller-2022/v-sak-3-4-iln-arsplan-22-24-vedtatt.pdf>.

²⁹ <https://www.uib.no/strategi>.

³⁰ https://www.uib.no/sites/w3.uib.no/files/attachments/handlingsplan_for_uib_fram_-_hf.pdf.

³¹ https://ekstern.filer.uib.no/ledelse/hf_strategiplan_2018_2022_norsk.pdf.

³² <https://www.uib.no/le/30760/strategisk-plan-2020-22>.

³³ <https://www.ntnu.no/ntnus-strategi>.

³⁴ <https://www.ntnu.no/documents/10137/981312606/%C3%85rsplan+for+NTNU.pdf/0437d2b7-85dd-f311-0416-60b75c01c15c?t=1644237004716>.

³⁵ <https://129.241.160.102/documents/10137/0/Periodeplan+NTNU2023.pdf/aded4d9d-6478-c76e-2316-2df4bce12d61?t=1676026613220>.

³⁶ <https://www.ntnu.no/hf/strategi>.

³⁷ <https://www.ntnu.no/documents/1286479297/1290375054/HUMSAM+-+Sluttrapport+med+hyperlinker+%281%29.pdf/9d0383b6-7e47-5e76-3666-b4cd1ba2bcb7?t=1647536680310>.

³⁸ <https://www.ntnu.no/sprakpolitiske-retningslinjer>.

³⁹ <https://www.ntnu.no/isl/om-instituttet>.

Universitetet i Tromsø

*Strategi mot 2030*⁴⁰

*Strategisk langtidspan for HSL-fakultetet 2023–2027*⁴¹

*Årsplan for HSL-fakultetet 2023*⁴²

*Strategi for Institutt for språk og kultur 2019–2023*⁴³

Universitetet i Stavanger

*Strategi 2030*⁴⁴

*Fakultet for utdanningsvitenskap og humaniora, strategi 2021–2030*⁴⁵

Universitetet i Agder

*Strategi 2021–2024*⁴⁶

*Strategiplan for Fakultet for humaniora og pedagogikk 2021–2024*⁴⁷

Vi har basert vår gjennomgang av disse planene og strategidokumentene på en gjennomlesning og på tekstsøk etter «norsk», «nordisk», «språk» og «utdanning». Gjennomgangen viser at norsk- og nordiskfaget og språk- og norskutdanning i liten grad er et eksplisitt tema for plandokumentene på disse ulike nivåene. Eksempelvis sier strategien for HF-fakultetet ved Universitetet i Oslo kun det følgende om språkforskning og -utdanning: «HF's unike kompetanse om kulturarv gir fakultetet et ansvar for å sikre at kunnskap om majoritets- og minoritetskultur og -språk i Norge utvikles og aktualiseres i forskning og undervisning.»

Det er noen få unntak fra inntrykket av lite eksplisitt omtale, som vi skal kommentere kort.

Universitetet i Bergen skiller seg ut gjennom å løfte arbeidet for norsk fagspråk og terminologi. I den overordnede strategien for UiB 2023–2030 står det blant annet følgende: «Vi skal ha en tydelig rolle i utviklingen av norsk fagspråk og terminologi.» En tilsvarende formulering finner vi i UiBs Humaniorastrategi 2018–2022: «Forvaltningen av Språksamlingene og arbeidet med å videreutvikle og digitalisere ordbøkene har styrket UiBs samfunnsrolle.» Språk er her ett av fem innsatsområder. Og på instituttnivå (Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier) formuleres et eksplisitt mål om å bruke språkressurser. For å nå et fastsatt mål skal instituttet ifølge egen strategi «utnytte ordboksprosjektene og Språksamlingene til forskning og undervisning».

---

⁴⁰ <https://uit.no/om/strategi2030>.

⁴¹ <https://uit.no/Content/803691/cache=20231702082333/HSL%20-%20Strategisk%20langtidspan%20-2023-2027.pdf>.

⁴² <https://uit.no/Content/803692/cache=20231702083116/%C3%85rsplan%20for%20HSL%202023.pdf>.

⁴³ <https://uit.no/Content/669843/cache=20202802214355/Strategi%2Bfor%2BInstitutt%2Bfor%2Bspraak%2Bog%2Bkultur%2Bfor%2Bperioden%2B2019-2023.pdf>.

⁴⁴ <https://www.uis.no/nb/om-uis/strategi-2030-for-universitetet-i-stavanger>.

⁴⁵ <https://www.uis.no/sites/default/files/inline-images/lllWzKoQ5eYDIKS6VBzZbNmV77IADOG0UZ6qIMtLR9v94DeeNK.pdf>.

⁴⁶ <https://www.uia.no/om-ua/organisasjonen/strategi-2021-2024>.

⁴⁷ <https://www.uia.no/content/download/142116/2187055/file/Strategi%20Hum-Ped-2.pdf>.

NTNU løfter på sin side også fram et ansvar for norsk fagspråk. I strategien for Det humanistiske fakultet 2018–2025, kan vi lese: «Fakultetet har et spesielt ansvar for utviklingen og ivaretagelsen av norsk som fagspråk.»

Også Universitetet i Tromsø nevner utvikling av norsk fagspråk som en prioritert oppgave. Under et punkt om de store samfunnsutfordringene i strategien for UiT 2022–2030 står det slik: «Vi skal bidra til utvikling av norsk fagspråk for å svare på behov i norsk arbeids- og samfunns- liv i et internasjonalt miljø.»

Det er få eller ingen av disse mange plandokumentene som eksplisitt sier noe om utdanningstilbudene i norsk språk / nordisk. Generelt kan vi si at det er noen tegn til at det ønskes tettere samkjøring (f.eks. ved UiO) av nordiske studier og lærerutdanning, med andre ord en tilnærming mellom norskfaget som akademisk studium og som en del av en pedagogisk utdanning. Samtidig er det for lite belegg til å si noe mer om hvorvidt dette er en generell utvikling.

De siste årene har det vært svekket rekruttering til norskfaget. Mange institusjoner opplever nedgang i søkere både til lektorprogram i nordisk og til disiplinfaget nordisk.⁴⁸ Tall fra Samordna opptak viser at antall førstevalgssøkere til lektorutdanningene har hatt en nedgang på 23 prosent fra 2022 til 2023. Grunnskolelærerutdanningene har også stor nedgang i tallet på førstevalgssøkere. Antallet førstevalgssøkere til språkfag er det laveste på ti år. Språkfag inkluderer her både fremmedspråk, lingvistikk, litteratur, områdestudier og mer i tillegg til norsk (HK-dir 2023).

Den svekkede rekrutteringen til norskfaget, den iallfall tilsynelatende mangelen på eksplisitte planer for utvikling av norskfaget og den gradvise nedbyggingen av andre viktige kjernedisipliner gir, i kombinasjon med nye kompetansebehov, grunn til en viss uro for framtidig tilgang på kompetanse som trengs både for å opprettholde og utvikle utdanninger og for kunnskapsutvikling og forvaltning.

---

⁴⁸ NTB: «Studenter velger bort norskfaget.» Forskning.no (01.02.2023). <https://forskning.no/ntb-studenter/studenter-velger-bort-norskfaget/2149243> (Lest 03.03.23).

3. Eksempler fra nordiske og europeiske land

I dette kapittelet ser vi nærmere på hvordan andre land har organisert sin forskning knyttet til nasjonale språk og språkutvikling. Blikket er i hovedsak rettet mot de øvrige nordiske landene Danmark, Sverige og Finland. Gjennom de siste årene har det vært et utstrakt samarbeid mellom de nordiske landene, noe som blant annet er synlig i den nordiske språkdeklarasjonen fra 2006. Den fremhever det som en demokratisk rettighet for alle nordboere å kunne lære seg og forstå et skandinavisk språk, samt å skaffe seg kunnskaper i disse. I tillegg skal de kunne forstå de andre skandinaviske språkene, slik at de kan delta i det nordiske språkfelleskapet.⁴⁹ Deklarasjonen legger vekt på at Nordens samfunnsbærende språk «er og forblir sterke og levende».⁵⁰

I tillegg til de tre nordiske landene har vi valgt å undersøke hvordan nasjonalspråk og språkforskningen er organisert i to europeiske land: Nederland og Tsjekkia. Beskrivelsene av organiseringen i de tre nordiske landene er basert på intervjuer med relevante aktører i de respektive landene samt dokumentstudier. Beskrivelsene av organiseringen i Nederland og Tsjekkia er basert på dokumentstudier.

3.1 Danmark

Danmark kan sies å ha en relativt liberal språkpolitikk. Her finnes det ingen egen språklov. Rettspleieloven fra 1978 slår likevel fast at dansk er språket i Danmark. I Nordisk språkkonvensjon finnes det også bestemmelser om bruk av dansk språk.⁵¹ Det samme gjør det i avtaleverket med EU, der det er slått fast at språket som skal brukes i Danmark, er dansk (Breivik 2015, s. 50).

Opgaven med å ivareta det danske språket som nasjonalspråk er lagt til Dansk Sprognævn, som er organisert som et statlig frittstående forskningsinstitutt under det danske Kulturministeriet. Institusjonens direktør er ansatt av Kulturministeriet og har den daglige ledelsen. Direktøren har dessuten ansvar for et representantskap bestående av 43 medlemmer fra ulike danske språkorganisasjoner. Representantskapets formann er instituttets direktør.

Ifølge instituttet drives det ikke egentlig språkpolitikk i Danmark, ettersom Danmark ikke har noen språklov. Med det har instituttet heller ikke oppgaver som handler om å *verne* det danske språket. Dansk Sprognævns oppgaver styres av to lover: retskrivningsloven og

---

⁴⁹ Prop. 108L. Proposisjon til Stortinget, forslag om lovvedtak. Lov om språk (språklova) 2019-2020, s. 116.

⁵⁰ Nordiska ministerrådet. «Deklaration om nordisk språkpolitikk» (2007) <https://www.sprakradet.no/globalassets/spraka-vare/deklaration-om-nordisk-sprakpolitikk-2006.pdf>.

⁵¹ <https://www.sprakradet.no/globalassets/spraklige-rettigheter/nordisk-sprakkonvensjon.pdf>.

sprognævnsløven. I tillegg kommer forskriften Sprognævnsbekendtgørelsen.⁵² Løven om den danske språknemnden beskriver hovedoppgavene som å være «at følge det danske sprogs utvikling, at give råd og opplysninger om det danske sprog og at fastlægge den danske rettskrivning» (§1. Sprognævnsløven av 2015). Kort sagt innebærer derfor oppfølgingen av sprognævnsløven at Dansk Sprognævn følger språklig utvikling, driver rådgiving og normering. Instituttet overvåker endringer som skjer i språket, framfor å styre språkutviklingen. De driver rådgiving og informerer om det danske språkets utvikling, fastlegger dansk rettskrivning og utgir ordboken *Nye ord i dansk*. Instituttet driver ikke saksbehandling, og det har heller ikke mandat til å korrigere dansk rettskrivning.

Fra Kulturministeriets side blir det forutsatt at de tre hovedoppgavene blir utført med utgangspunkt i et forskningsmessig fundament. Dansk Sprognævn er derfor innrettet som et frittstående forskningsinstitutt eller sektorforskningsinstitusjon. Dansk Sprognævn har ni ansatte i vitenskapelige stillinger. Instituttets forskning retter seg spesielt mot normerende rettskrivning og språklig korrekthet. Ifølge instituttet er dette en type forskningsaktivitet som ikke gjøres ved de danske universitetene. Instituttet driver også med forskning knyttet til det danske språkets utvikling. Dette kan dreie seg om engelsk påvirkning, bruk av banneord, bruk av personlig pronomen samt status for dansk rettskrivning. Selv om språknemnden forventes å utføre sine oppgaver på et oppdatert kunnskapsgrunnlag, jobber de ikke med utgangspunkt i eksterne oppdrag. Med andre ord er det svak eller ingen styring av den språkpolitiske forskningen som Dansk Sprognævn representerer.

Instituttet har begrensede ressurser til å drive med forskning, ettersom de ansatte også driver med rådgiving og ordboksarbeid. Derfor inngår instituttet i forskningssamarbeid med ulike universitetsmiljøer. I fag som terminologi, leksikografi og stedsnavnestudier samarbeider instituttet blant annet med eksterne forskere ved Københavns universitet.

Erfaringen med organiseringen av forskningsinfrastrukturen for dansk språk er god. Dansk Sprognævn etterlyser heller ikke en egen språklov, og ser dette i sammenheng med Danmarks posisjon som en del av Europa og EU.

3.2 Sverige

Sverige fikk en egen språklov i 2009.⁵³ Denne regulerer ansvaret offentlig sektor har for at svensk skal være hovedspråk i Sverige. Løven har dessuten bestemmelser om terminologi, klarspråk, nasjonale minoritetsspråk (inkludert samisk), svensk tegnspråk, øvrige svenske minoritetsspråk og svensk i internasjonale sammenhenger. Samme år som språkloven kom, fikk Sverige også *lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk*, som regulerer retten til å bruke samisk, *meänkieli* (tornedalsfinsk) eller finsk i kommunikasjonen med myndighetene. Løven har også bestemmelser om språkbruk i førskolen og i eldreomsorgen (Breivik 2015, s. 56). I Sverige

---

⁵² Rettskrivningsløven (lov nr. 332 af 14.5.1997 om dansk rettskrivning), sprognævnsløven (lovbekendtgørelse nr. 217 af 13.2.2015 om Dansk Sprognævn) og sprognævnsbekendtgørelsen (bekendtgørelse nr. 178 af 9.3.2009 om Dansk Sprognævns virksomhed og sammensætning).

⁵³ Sveriges riksdag. «Språklag (2009:600)» https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/spraklag-2009600_sfs-2009-600.

er det først og fremst relasjonen mellom svensk og landets minoritetsspråk som har bidratt til å løfte spørsmålet om en egen språklov.

Det svenske lovverket på språkfeltet følges opp av Institutet för språk och folkminnen (Isof). Instituttet er underlagt Kulturdepartementet. Språkrådet er en avdeling i Isof og integrert i det som frem til 2006 hadde navnet Språk- og folkminnesinstitutet. Avdelingen Språkrådet oppsto etter en sammenslåing av Svenska språknämnden, Sverigefinska språknämnden og Klarspråksgruppen i Regeringskansliet.⁵⁴ Isof er en *statlig myndighet*, et direktorat, med uttalt formål om å samle inn, bygge opp og spre kunnskap om språk og kultur i Sverige.

Instituttets primære oppgaver er beskrevet av en forordning fra 2007, som i § 1 slår fast følgende: «Institutet för språk och folkminnen har till uppgift att bedriva språkvård och på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk, dialekter, folkminnen, namn och immateriella kulturarv i Sverige» (Förordning (2007:1181) med instruktion för Institutet för språk och folkminnen). Instituttets primære oppgaver er med andre ord en kombinasjon av språkrøkt og produksjon og formidling av kunnskap om språk og kulturarv i Sverige.

Instituttet er både et språkdirektorat og et folkeminnedirektorat med store arkiver. Det er delt opp i seks avdelinger beliggende i Göteborg, Uppsala og Stockholm. Avdeling for arkiv og forskning ligger i Göteborg. I Uppsala ligger Avdeling for arkiv og forskning, Avdeling for digital utvikling og kommunikasjon og Avdeling for planlegging og samordning. I Stockholm ligger Avdeling for nasjonale minoriteter og svensk tegnspråk samt Avdelingen Språkrådet. Denne avdelingen beskriver sitt formål slik: «Avdelingen ansvarar för språkvården i Sverige som rör svenska språket och arbetar med klarspråk, språkpolitik, språkteknologi, terminologi och lexikografiskt arbete.»⁵⁵ Denne avdelingens ansvar ligner med andre ord på det norske Språkrådets ansvarsområder. Til sammen er det rundt 90 ansatte ved instituttet, og for tiden er det rundt 20 ansatte i avdelingen Språkrådet.

Instituttet er også en aktiv forskningsinstitusjon med rundt 20 aktive forskere. Rundt 40–50 % av de ansatte har forskerkompetanse. Forskningen er finansiert gjennom en statlig grunnbevilgning samt forskningsmidler fra Vetenskapsrådet, som er den svenske statlige forskningsfinansiereren, og ulike stiftelser og fond.

Instituttet bedriver grunnforskning innenfor språk, dialekter, folkeminne, navn og immateriell kulturarv. Hovedtyngden av forskerne har dialekt og navneforskning som sine forskningsområder.⁵⁶ Isof er selv leverandør av en stor del av den forskningen og kunnskapen instituttet har behov for i forvaltningen. Selv om Isof også samarbeider med andre kunnskapsinstitusjoner, fremhever instituttet at det ville vært en fordel om universitetene i større grad tok ansvar for å produsere mer av den kunnskapen som Isof trenger for å forvalte språkpolitikken.

---

⁵⁴ <https://www.isof.se/lar-dig-mer/kunskapsbanker/lar-dig-mer-om-sprakpolitik-och-spraklagar/sprakpolitik-i-sverige/sprakpolitik-i-500-ar>.

⁵⁵ <https://www.isof.se/vart-uppdrag/om-myndigheten/organisation/avdelningar/avdelningen-sprakradet>.

⁵⁶ <https://www.isof.se/lar-dig-mer/forskning/om-var-forskning>.

Ulempen med å organisere kunnskapsproduksjonen på denne måten er blant annet at instituttet ikke kan ha doktorgradsstipendiater, og dermed ikke kan påvirke hvilke temaer forskningen skal belyse. I stedet prøver de å få universitetene til å interessere seg for Isofs forskningsspørsmål. Innen Isofs samarbeid med andre forskningsmiljøer er en nasjonal språkbank (*Nationella språkbanken*) og språkteknologi blant de viktigste satsingene. Språkbanken er et samarbeid med Göteborgs Universitet. Sammen bygger de opp en forskningsinfrastruktur finansiert av Vetenskapsrådet. Instituttets ansatte forteller også at mye forskningsvirksomhet skjer i samarbeid med UH-sektoren, og at det gir et stort utbytte.

Erfaringen fra Sverige er at kunnskap og kunnskapsutvikling blir viktigere når lovverket som følger det svenske språket, ifølge Isof har ganske svake muskler. Med det menes at fravær av tydelige reguleringsmuligheter i lovverket gjør at solid kunnskap blir desto viktigere. Samtidig erfares Isof som en stor og tung organisasjon, der størrelsen likevel bidrar til at det er tilgang på flere forskere, spesielt fordi instituttet har ansvar for navn og dialekter. Organisatorisk blir Isofs tilhold under Kulturdepartementet løftet fram som en ulempe, ettersom språkpolitikk er et smalt felt sammenlignet med kulturpolitikk generelt. Tilholdet under Kulturdepartementet gir også en avstand til utdanningsdepartementet, og dermed kommer språk sent inn i prosessen når det gjelder utdanningspolitikk.

Det svenske utredningsdirektoratet Statskontoret gjennomførte i 2018 en såkalt *myndighetsanalyse* av Isof (Statskontoret 2018). I denne pekes det på enkelte utfordringer for instituttet som er relevante i vår sammenheng. Det handler blant annet om utfordringer med å holde en institusjon med så vidt ulike oppgaver og avdelinger samlet. I tillegg pekes det på et behov for å se på organiseringen av Språkrådet for «att skapa bättre förutsättningar att leda och utveckla verksamheten» (Statskontoret 2018, s. 9). Gjennomgangen fra Statskontoret viser også til at det siden inkluderingen av Språkrådet i Isof i 2009 har foregått diskusjoner om hvordan denne avdelingen ideelt sett skal virke innenfor organisasjonen.

3.3 Finland

I Finland er finsk og svensk lovfestet som landets to offisielle språk gjennom språkloven og grunnloven (Grundlagen §17, språkloven av 6.6.2003/423). Språkloven fra 2003 regulerer også forholdet mellom svensk og finsk ved å foreskrive at alle medborgere har rett til å anvende sitt morsmål i kontakt med myndighetene.

Det er Instituttet för de inhemska språken som forvalter de to offisielle språkene. Instituttet er underlagt Undervisnings- og kulturministeriets forvaltningsområde, og ledes av en direktør utnevnt av ministeriet. Instituttets virksomhet styres av Statsrådets förordning om Instituttet för de inhemska språken (1566/2011), og av lag om Instituttet för de inhemska språken (1403/2011). I tillegg styres instituttet av målene for Undervisnings- og kulturministeriet, de felles målene i departementets strategi fram til år 2030 og av avtalen som instituttet har inngått med departementet.⁵⁷ I loven for instituttet (lag om Instituttet för de inhemska språken, 1403/2011) angis følgende mål for virksomheten: «Instituttets syfte är att i genskap av expertorgan i språkfrågor

---

⁵⁷ https://www.sprakinstitutet.fi/sv/om_oss/organisation/strategi.

främja språkbruket i samhället när det gäller de språk som hör till instituttets verksamhetsområde (§ 2)».⁵⁸ Utover det blir det presisert at kjerneoppgavene er språkrøkt «av finska och svenska språken, rådgivning och ordboksarbete samt forskning med anknytning till språkvård och ordboksarbete» (§ 3).

Instituttet skal, ifølge egen strategi, produsere og formidle kunnskap og informasjon om det svenske og finske språket og deres betydning for kulturen og samfunnet. Likestillingen mellom de to språkene finsk og svensk blir vektlagt. Det blir fremhevet at instituttet også produserer tjenester og publikasjoner som fremmer det finske og svenske språkets bruk og utvikling, de offentlige tjenestenes tilgjengelighet og at instituttet bidrar til å bevare den språklige kulturarven i Finland.⁵⁹ Kjernevirksomheten ved instituttet er med andre ord språkrøkt av de to offisielle språkene, rådgivning og ordboksarbeid. Språkrøkt innebærer aktiviteter som bidrar til å støtte finske og svenske språkbrukere, og inkluderer oppgaver som informasjon, råd og anvisninger. Utover dette skal instituttet samordne språkforvaltningen av samisk, tegnspråk og romani, og jobbe språkpolitisk gjennom handlingsprogrammer for fire av språkene: svensk (2003) og finsk (2009), romani og tegnspråk (2010).⁶⁰

Instituttet er delt inn i tre språkavdelinger: en svensk avdeling som jobber med ordbøker og språkstøtte, en finsk språkstøtteavdeling og en egen avdeling for finske ordbøker. I tillegg består instituttet av en forvaltningsavdeling, en utviklingsenhet og en informasjonsavdeling.⁶¹ Tilknyttet instituttet finnes også ulike språknemnder for henholdsvis finsk, svensk, romani, samiske språk og finsk tegnspråk. Nemndene fungerer som ekspertorgan, og her sitter blant annet folk fra språkinstituttet.⁶² Nemndene er mer politisk aktive enn hva instituttet er, og uttaler seg også i språkpolitiske saker.

Instituttet ble grunnlagt i 1976, under navnet Forskningscentralen for de Inhemska språken.⁶³ Opprinnelig var instituttet organisert i ulike byråer, som i 1994 ble slått sammen til en enhet. I 2012 var instituttet gjennom en omfattende omorganisering der Forskningscentralen för de inhemska språken ble til Institutet för de inhemska språken. I den forbindelse trådte også en revidert lov i kraft.⁶⁴ En viktig endring i den forbindelse var at forskningen ble skilt ut fra instituttet, og det blir anslått at vel 30 personer forsvant ut av instituttet og over i forskerstillinger utenfor instituttet, spesielt til Helsingfors universitet og til private stiftelser. Dette gjaldt særlig for språkforskere innenfor samisk, romani og tegnspråk. Beslutningen om å skille ut forskningen fra instituttet kom fra ministeriet, og skal ifølge instituttets ansatte ha handlet om at staten ville

---

⁵⁸ <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2011/20111403> (Lest 13.04.23).

⁵⁹ Strategi för Institutet för de inhemska språken 2021–2026.

⁶⁰ Oppgavene er ytterligere konkretisert på instituttets hjemmeside, hvor de beskriver sine oppgaver slik: Være en språkstøttemyndighet som utvikler og gir anbefalinger standardspråk og offisielle navn i spørsmål om svensk og finsk, gi råd og anbefalinger i språk- og navnespørsmål, utarbeide en- og flerspråklige ordbøker, opprette omfattende språklige arkiv og samlinger, koordinere arbeidet med språknemndene for de samiske, finlandske tegnspråk og romani, og bedrive forskning som støtter språkrøkt og ordboksarbeid.

⁶¹ https://www.sprakinstitutet.fi/sv/om_oss/organisation.

⁶² https://www.sprakinstitutet.fi/sv/om_oss/organisation/spraknamnder.

⁶³ Oppgavene da handlet om svensk og finsk språkforvaltning, ordboksarbeid med tilhørende arkiv, finsk og svensk navnforvaltning og navneforskning med arkiv samt et omfattende finsk båndarkiv.

⁶⁴ https://www.sprakinstitutet.fi/sv/om_oss/organisation/historia.

spare penger. Da instituttets forskningsaktivitet ble skilt ut, ble også instituttets budsjett redusert tilsvarende.

Per i dag er instituttet pålagt å drive forskning knyttet til språkrøkt og ordboksarbeid, men for instituttets ansatte oppleves rammene som trange, og det er lite kapasitet til å drive forskning. I den grad det bedrives forskning ved instituttet, skjer dette ved at enkeltansatte utfører forskning og artikkelskriving ved siden av andre oppgaver. Vår informant anslår at denne aktiviteten til sammen kan dreie seg om noen få årsverk. Instituttet identifiserer seg mer som en service-institusjon enn en forskningsinstitusjon, og mener større forskningsaktivitet ville gitt institusjonen mer tyngde. Samtidig blir det påpekt at instituttets ansatte samarbeider med forskningsmiljøer ved både svenske (Gøteborg, Uppsala) og finske universitet (Helsingfors) i sitt arbeid med språkrøkt av det svenske og finske språket, og at det er samarbeid med de ulike språknemndene for å sikre tilgang på forskning.

3.4 Nederland

Det nederlandske språket er offisielt språk i Nederland, Belgia og Surinam samt på Aruba, Curaçao og Sint Maarten. Vel 24 millioner mennesker har nederlandsk som morsmål.⁶⁵ I Nederland er det den nederlandske språkunionen Taalunie og Instituut voor de Nederlandse taal (institutt for nederlandsk språk, INT) som forvalter det nederlandske språket. I 1980 ble det etablert et samarbeid mellom Nederland og Flandern i Belgia med tanke på en felles språkpolitikk for nederlandsk. Dette resulterte i grunnleggelsen av Taalunie,⁶⁶ finansiert av Nederland og Belgia (Flandern) og med tilhold i Haag.⁶⁷ Taalunie er med andre ord organisert som en bilateral organisasjon.

Taalunies oppgave er å jobbe språkpolitisk for å utvikle og fremme nederlandsk språk, og da ikke bare i Nederland, men også i de øvrige nederlandsktalende områdene Flandern og Surinam.⁶⁸ Taalunie skal arbeide for å opprettholde nederlandsk som et samfunnsbærende og tilgjengelig språk for alle, samtidig som de utvikler teknologiske hjelpemidler. Unionens arbeidsoppgaver kan deles inn i tre hoveddomener: 1) språkplanlegging, språkpolitikk og språkrøkt, 2) språkopplæring og språklæring, innenfor og utenfor språkområdet, og 3) nederlandsk litteratur og språkbasert kultur, for eksempel teater- eller sangtekster (Bennis og Van Hoorde 2018, s. 196). Mens Taalunie anses for å være den språkpolitiske organisasjonen for nederlandsk språk, bidrar Instituut voor de Nederlandse taal som nasjonalt organisert senter for vitenskapelig og teknologisk ekspertise og som en institusjon der Taalunie henter mye av sin kunnskap og forskning (Bennis og Van Hoorde 2018, s. 197).

---

⁶⁵ <https://taalunie.org/informatie/112/taalunie-union-for-the-dutch-language>.

⁶⁶ Taalunie er en internasjonal organisasjon som ble opprettet ved en traktat mellom kongeriket Belgia og kongeriket Nederland om den nederlandske språkunionen, og den ble undertegnet i Brussel 9. september 1980. Det ble godkjent i Nederland ved lov om kongeriket av 24. juni 1981 for den europeiske delen av kongeriket Nederland, og i Belgia ved dekret fra Det flamske råd av 24. juli 1981 for det flamske fellesskapet. Avtalen trådte i kraft 1. april 1982. Siden 27. november 2013 har traktaten blitt utvidet av Nederland til de karibiske Nederlandene (Bonaire, Saba og Sint Eustatius), <https://taalunie.org/informatie/36/verdragen-overeenkomsten-en-regelingen>.

⁶⁷ Langvik-Johannessen, Kåre. «Nederlandsk». Store norske leksikon. <http://snl.no/nederlandsk> (Lest 14.02.23).

⁶⁸ For øvrig fungerer Taalunie som en forkjemper for nederlandsk språk over hele verden.

INT er en videreføring av Instituut voor Nederlandse Lexicologie (institutt for nederlandsk leksikografi, INL), og er organisert som en selvstendig stiftelse.⁶⁹ Taalunie sitter også i det rådgivende rådet for INT. Den klart viktigste finansieringskilden til INT er også Taalunie, som i 2020 sto for nærmere 90% av inntektene til instituttet.⁷⁰ INT har vel tretti ansatte som på ulike måter jobber med språkteknologi, terminologi og tilrettelegging for forskning. Blant annet samler de inn nye nederlandske ord og oppdaterer grammatiske verk som *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (generell nederlandsk grammatikk, ANS). De gjør teknisk terminologi tilgjengelig ved å publisere termlister. De tilbyr også kilder, data og verktøy (språkmateriell) for språklig forskning og for språk- og taleteknologi i den nederlandsktalende verden. I tillegg utvikler de dialektportaler og igangsetter forskning (Bennis og Van Hoorde 2018, s. 197).⁷¹

De to språkorganisasjonene Taalunie og INT har et tett samarbeid, og samarbeider om flere store prosjekt: blant annet om den (digitale) ortografiske ordboken for nederlandsk, den vitenskapelige grammatikken for nederlandsk, som er en del av språktjenesten *Taalportaal*, den generelle grammatikken for ikke-vitenskapelige brukere (ANS), webtjenesten for nederlandsk språkrådgivning *Taaladvies.net*, og ulike tospråklige ordbøker for språk som arabisk, tyrkisk, indonesisk, portugisisk, italiensk, polsk, moderne gresk, svensk, dansk, finsk og kroatisk (Bennis og Van Hoorde 2018, s. 197). Videre er enspråklige leksikografiske ressurser, som inkluderer store historiske ordbøker som dekker alle perioder av språket, fra de eldste dokumenterte tekstene på nederlandsk til dagens språk, digitalisert og integrert i én leksikalsk database, den såkalte *Geïntegreerde Taalbank* (den integrerte språkbanken) (samme sted).

Det er ulike erfaringer knyttet til den beskrevne samarbeidsmodellen mellom Taalunie og INT. Det blir trukket fram som positivt at modellen har etablert en offisielt anerkjent institusjon for språkpolitikk og språkplanlegging, som anses som uunnværlig for et mellomstort språk som nederlandsk. Videre bidrar den mellomstatlige strukturen direkte til å involvere alle landene og regionene der nederlandsk er det offisielle språket, en struktur som blir beskrevet som unik blant de såkalt *plurisentriske* språkene, språk som har flere standardformer (Bennis og Van Hoorde 2018, s. 198). Ikke minst trekker forskerne Bennis og Van Hoorde fram de positive kvalitetene knyttet til det nære forholdet mellom de aktuelle nasjonale avdelingene – utdanning og kultur – og at det er en direkte involvering av statsrådene som er ansvarlige for disse avdelingene. Ifølge deres vurdering sikrer dette at språkpolitikk blir en integrert del av en bredere utdannings- og kulturpolitikk. De samme forskerne trekker imidlertid også fram svakheter ved modellen, hvor et stramt budsjett og tung struktur nevnes.

3.5 Tsjekkia

Det siste europeiske eksemplet har vi hentet fra Tsjekkia, med et kort sideblikk til tiden da Tsjekkia var en del av Tsjekkoslovakia (fram til 1993). Innenfor den tsjekkoslovakiske sammenslutningen ble tsjekkisk og slovakisk ansett som jevnbyrdige språk. Da de to landene ble

---

⁶⁹ <https://ivdnt.org/over-ons/over-het-instituut/#about-the-institute>.

⁷⁰ <https://ivdnt.org/wp-content/uploads/2021/06/Jaarrekening-2020-definitief.pdf>.

⁷¹ <https://ivdnt.org/over-ons/over-het-instituut/#about-the-institute>.

selvstendige stater i 1993, valgte landene to ulike språkpolitiske strategier. For slovakisk språk ble det valgt en streng språkpolitisk retning. Slovakisk ble tidlig besluttet som administrasjonsspråk (1990) og statsspråk, og det var en politisk vilje for å høyne språkets status (Gammelgaard 2022, s. 67–77). Tsjekkia valgte derimot en langt mer liberal språkpolitisk linje.

Tsjekkisk språk ble ikke ansett som truet, og derfor fant man heller ikke behov for en egen lovgiving for å beskytte språket. Den tsjekkiske grunnloven fra 1992 gir derfor ingen bestemmelser om statusen til det tsjekkiske språket (Gammelgaard 2022, s. 72). Det er heller ikke vedtatt en generell særstatus for tsjekkisk, i form av en lov om statsspråk (ibid., s. 73). Likevel finnes det bestemmelser for tsjekkisk språk i ulike lover. Blant annet er tsjekkisk vedtatt som undervisningsspråk. Det er også lovfestet at borgernes kommunikasjon med administrative organer skal skje på tsjekkisk, og at næringsdrivende skal sikre at de har personell som kan kommunisere på tsjekkisk.

Tross liberal politikk anses tsjekkisk å være det språket som nyter høyest status i Tsjekkia (Nekvapil et al., 2009, s. 12), og som oppleves å ha en klar forrang (Gammelgaard 2022, s. 73). Det tsjekkiske språket har fått selskap av flere minoritetsspråk ettersom Tsjekkia har fulgt opp bestemmelsene i grunnlovens dokument om grunnleggende rettigheter og friheter, samtidig som de har ratifisert minoritetsspråkpakten. Dette ga rettigheter til polsk, romanes, slovakisk og tysk (Gammelgaard 2022, s. 74). Det skal også nevnes at selv om politikerne i Tsjekkia generelt har vært lunke til ideen om en særskilt språklav for å verne om tsjekkisk språk, har språkrøkt av tsjekkisk vært debattert blant politikere og lingvister (Gammelgaard 2022).⁷²

I Tsjekkia er det Ústav pro jazyk český (institutt for tsjekkisk språk, ÚJČ) som forvalter tsjekkisk språk. Siden 1992 har instituttet vært underlagt Akademie věd České republiky (Vitenskapsakademiet). Instituttet er i hovedsak statlig finansiert og har forskning-, formidlings- og forvaltningssoppgaver. ÚJČs hovedaktivitet er vitenskapelig forskning på det tsjekkiske nasjonalspråket, dets nåværende tilstand, historisk utvikling og forhold til andre språk, spesielt vokabular, grammatisk struktur, stilistisk differensiering og konstruksjon av tekster samt generell lingvistikk og språkdidaktikk.⁷³ Sekundært jobber med ÚJČ med undervisning i tsjekkisk og fremmedspråk, testing av språkferdigheter og kunnskaper samt organisering av språkeksamener. Ved ÚJČ er det ansatt 95 forskere, fordelt på flere underavdelinger. Avdeling for *dialektologi* studerer dialekter og samtalspråk i Böhmen, Moravia og Schlesien. *Etymologisk* avdelings hovedoppgaver er å avdekke ordenes opprinnelse og utarbeide en etymologisk ordbok over det gamle kirkeslaviske språket. Avdeling for *grammatikk* fokuserer på forskning på og beskrivelse av den grammatiske strukturen til det tsjekkiske språket, beskrivende metodikk og korpuslingvistisk teori og praksis. Avdeling for *språkdyrking* tar for seg språkdyrkingsteori og -praksis og driver et språkkonsultasjonssenter. Avdeling for *navnevitenskap* forsker på egennavn. Avdeling for *samtidsleksikologi og leksikografis* hovedoppgaver er utvikling av et nytt leksikon for moderne tsjekkisk og kontinuerlig overvåking og registrering av nye fenomener i vokabular. Avdeling for *stilistikk og sosiolingvistikk* undersøker språkbruken i samfunnet og utvikler teorier om tekster,

---

⁷² Det skal også nevnes at arven fra Tsjekkoslovakia har resultert i noen særrettigheter for tsjekkisk i Slovakia og for slovakisk i Tsjekkia (Gammelgaard 2022, s. 77).

⁷³ <https://ujc.avcr.cz/o-ustavu/poslani-a-cinnost.html>.

stil, sjangere og diskurs, mens avdeling for *språkutvikling* forsker på historien til det tsjekkiske språket fra begynnelsen fram til den nasjonale vekkelsesperioden.⁷⁴

Videre underviser ÚJČ-ansatte ved en rekke forskjellige universiteter, og de bidrar til utviklingen av tsjekkisk språkopplæring i det tsjekkiske samfunnet og driver med rådgiving. De bidrar også til å popularisere det tsjekkiske språket og dele aktuelle forskningsresultater med publikum.⁷⁵

Forskning knyttet til tsjekkisk språk er med andre ord tett vevet sammen med og inngår som en del av ÚJČs virksomhet. Språklige forskningsmiljøer knyttet til tsjekkisk språk finnes ut over dette ved universitetene (og andre høyere læresteder). I tillegg er prosjektet Český národní korpus (tsjekkisk nasjonalkorpus, ČNK), som ble opprettet i 1994, en sentral del av forskningsstrukturen rundt det tsjekkiske språket. Formelt sett ligger ČNK under Karlsuniversitetet i Praha, og ble etablert for å tilgjengeliggjøre språklige data for undervisning og forskning i form av elektroniske korpus. ČNK sikrer for tiden tilgang til mer enn tre milliarder ord i både synkron og diakron korpus, både muntlig og skriftlig, parallell og enspråklig. ČNK-prosjektet ledes hovedsakelig av to avdelinger ved Fakultet for kunst ved Karlsuniversitetet: Ústavu Českého národního korpusu (institutt for det tsjekkiske nasjonalkorpuset) og Ústavu teoretické a počítačové lingvistiky (institutt for teoretisk og datalingvistikk). Innsamling av data og koordinering av de enkelte aktivitetene gjøres ved hjelp av mer enn to hundre eksterne medarbeidere fra hele Tsjekkia.⁷⁶

3.6 Overføringsverdi til norske forhold

Gjennomgangen ovenfor har gitt korte beskrivelser av hvordan språkforvaltning og tilliggende kunnskapsutvikling er organisert i tre nordiske land, i Nederland og i Tsjekkia. Beskrivelsene viser at ulike kulturelle, politiske og historiske kontekster for ulike nasjonalspråk får utslag i språkpolitikken, i lovverket så vel som i den forvaltnings- og forskningsstrukturen som bygges opp rundt de ulike språkene. De ulike instituttene og nemndene er tett sammenvevd med sine språklige og kulturelle kontekster, og kan best forstås i lys av disse kontekstene. Hvordan forskningssektoren er organisert, er også ulik i ulike land. Derfor framstår det som utfordrende å identifisere direkte overføringsverdier til norske forhold. Samtidig illustrerer gjennomgangen av de ulike modellene noen prinsipielle utfordringer som også organiseringen av et fagmiljø for språkpolitisk relevant forskning bør ta høyde for. Det handler om blant annet stabil finansiering av forskning og kunnskapsutvikling, om smidige organisasjoner og om et balansert forhold mellom språkforvaltning og kunnskapsarbeidet.

Lengst unna norske forhold finner vi det nederlandske språket, som er å betrakte som et verdensspråk med utbredelse i flere land og på flere kontinenter. Situasjonen må naturlig nok ses på bakgrunn av Nederlands fortid som kolonimakt. Språkpolitisk er språket organisert som union

---

⁷⁴ <https://ujc.avcr.cz/o-ustavu/oddeleni/>.

⁷⁵ <https://ujc.avcr.cz/o-ustavu/poslani-a-cinnost.html>.

⁷⁶ <https://wiki.korpus.cz/doku.php/en:start>.

på tvers av landegrenser – og deretter med en nasjonal organisering gjennom Instituut voor de Nederlandse taal, som har store oppgaver knyttet til forvaltning og språkrøkt og forskning i Nederland. Instituttet har også forskningssamarbeid med europeiske institusjoner. Det i vår sammenheng interessante med den nederlandske modellen er finansieringen og arbeidsdelingen mellom Taalunie og Instituut voor de Nederlandse taal (INT). INT finansieres hovedsakelig av Taalunie, som igjen (hovedsakelig) finansieres av den nederlandske regjeringen og delstatsregjeringen i Flandern / Belgia. INT gjennomfører, i samarbeid med Taalunie, en rekke typer kunnskapsutvikling og tilrettelegging av språkdata, ordbøker og databaser som gjøres allment tilgjengelig. Med andre ord er det en organisatorisk deling mellom språkforvaltningen som representeres av Taalunie, og kunnskapsarbeidet som gjennomføres av INT. Samtidig er det et tett samarbeid mellom de to organisasjonene, og pengene til INT kanaliseres gjennom Taalunie.

Også Tsjekkia og Danmark befinner seg med sin lovgivning og organisering et stykke unna norske forhold. Med sin relativt liberale tilnærming til språkpolitikk, hvor ingen av landene har en språklov som slår fast tsjekkisk og dansk som offisielle statsspråk, har ikke disse landene hatt behov for å bygge opp et omfattende forvaltningsapparat. Her er språkforvaltning og -forskning underlagt en instituttorganisering under henholdsvis Kulturministeriet (Danmark) og Vitenskapsakademiet (Tsjekkia), som begge driver språkforskning innenfor sine rammer – og hvor Tsjekkia har en stor forskerstab på vel 95 forskere. Riktignok har forskningens innretning forskjellig karakter ved de to instituttene. Der Dansk Sprognævn fortrinnsvis konsentrerer egen forskning opp mot det å skulle følge det danske språkets utvikling, drive språknormering og gi råd, jobber Vitenskapsakademiet i Tsjekkia langt bredere og med forskning knyttet til etymologi, dialektologi, grammatikk, språkdyrking, navnevitenskap og leksikografi, stilistikk og sociolingvistikk.

Sverige og Finland er trolig de to landene det er mest nærliggende å sammenligne med norske språkforhold. Begge land har språklover som fastsetter landenes offisielle språk, og som gir retning for forvaltning av disse. Som vist inngår det svenske språkrådet i et større institutt for både språk og kulturarv, Institutet för språk och folkminnen, med tilgang på en relativt stor stab med forskere som forsker på dialekt- og navneforskning, flerspråklighet og nasjonale minoritetspråk, svensk og språkpolitikk. Til instituttet hører også tunge arkivoppgaver, samtidig som instituttet har en aktiv forskningsprofil og egne forskningssatsinger. En identifisert utfordring med den svenske modellen har vært at porteføljen i instituttet er så bred at det har vært vanskelig å integrere Språkrådet i organisasjonen. Det er en organisatorisk lærdom å bruke i diskusjonen om en norsk modell.

Finland, med sin organisering av de to lovfestede jevnbyrdige hovedspråkene svensk og finsk, er kanskje det landet med flest paralleller til norske forhold. Å skulle forvalte to jevnbyrdige språk krever en større forvaltningsadministrasjon, og det krever språkrøkt og forskning på to parallelle språk. For Finlands del bidrar dette til at de har et språk- og forskningssamarbeid med svenske universitet i sin oppfølging av det svenske språket, og med finske universitet i forbindelse med forvaltningen av finsk språk. Som vist ble forskningsfunksjonene til Institutt for inhemska språken flyttet ut av instituttet under omorganiseringen i 2012, og instituttet står per i dag igjen med begrensede forskningsressurser til språkforvaltning. Mye tyder på at dette var en endring som ikke var til det bedre. Den forbindelsen som tidligere fantes i instituttet mellom språkforvaltning og kunnskapsutvikling ble på denne måten brutt, og ansatte ved instituttet opplever at deres gjennomslagskraft og betydning derigjennom også ble redusert. I vår diskusjon av

mulige modeller for et norsk språkforskningsmiljø legger vi vekt på at det bør være en tydelig og avklart forbindelse mellom nettopp språkforvaltning og kunnskapsutvikling.

4. Kunnskapsbehov

For å nå målene i språkpolitikken er det behov for kunnskap i ulike former. I dette delkapittelet identifiserer vi hva slags kompetanse, kunnskap og forskning som er nødvendig for at norsk skal være et fullverdig og samfunnsbærende språk i årene som kommer. Administrativt er språkpolitikken underlagt Kultur- og likestillingsdepartementet, som blant annet har et såkalt *pådriveransvar* for en *sektorovergripende språkpolitikk*. At språkpolitikken er sektorovergripende, betyr i prinsippet at alle departementer har ansvar for at språk og språkpolitikken integreres i politikkutviklingen på sine områder.⁷⁷ Hvilke typer kunnskap som trengs i ulike samfunnssektorer for at ulike sektorer skal kunne forvalte sektoransvaret sitt, varierer fra sektor til sektor selv om enkelte forhold går igjen.

I første del av dette kapitlet undersøker vi fem utvalgte samfunnssektorer eller -områder med formål om å identifisere sektorspesifikke behov for kunnskap, kompetanse og forskning når det gjelder norsk språk. De fem valgte sektorene er 1) skole og utdanning, 2) forskning, 3) jus, stat og styring, 4) arbeidsliv og 5) helse. I den andre delen av kapitlet legger vi bort sektorperspektivet og diskuterer på et mer generelt og overgripende nivå hvilken type kunnskap som trengs for å nå målene for den norske språkpolitikken. Dette beskriver vi som de språkpolitiske kunnskapsbehovene.

Beskrivelsene er basert på a) intervjuer med informanter som representerer relevante aktører innen språkpolitikk og språkforvaltning, og informanter som representerer de fem sektorene, og b) studier av dokumenter og medietekster. Det mest sentrale dokumentet er Språkrådets siste språkpolitiske tilstandsrapport, *Språkstatus 2021*. Denne rapporten identifiserer en rekke udekkede kunnskapsbehov i de ulike sektorene. Mange av våre informanter refererer til denne rapporten som den mest oppdaterte og utfyllende oversikten over kunnskapsbehov.

Kapitlet behandler de fem sektorene i hvert sitt delkapittel. Hvert delkapittel begynner med en beskrivelse av utfordringsbildet knyttet til norsk språk i sektoren, og fortsetter med hvilke behov for kunnskap og forskning vi kan identifisere. Vi avslutter kapitlet med å se alle sektorene under ett når det gjelder hva slags type kunnskap og forskning det ser ut til å være behov for framover. I tillegg diskuterer vi hvilke av disse typene kunnskapsproduksjon det kan være relevant å legge til et nytt fast forskningsmiljø for norsk språk, og hva som kan framskaffes på andre måter og/eller av eksisterende forskningsmiljøer.

4.1 Sektorspesifikke kunnskapsbehov

Det produseres mye forskning og kunnskap som er nødvendig og relevant for forvaltning knyttet til norsk språk i ulike sektorer. Gjennomgangen i dette kapitlet tar ikke sikte på å gi en utførlig beskrivelse av denne. Vi tar heller ikke sikte på å liste opp alle udekkede forskningsbehov ved å identifisere forskningsfronten innenfor spesifikke fag og forskningstradisjoner for så å

---

⁷⁷ <https://www.regjeringen.no/no/tema/kultur-idrett-og-frivillighet/sprak-og-litteratur/innsiktsartikler/Sprak/id762492/> (Lest 01.03.23).

vurdere hva som mangler. En slik tilnærming ville være altfor vidtrekkende i denne sammenhengen, og kreve andre fagkompetanser enn vi som utredere besitter. Når vi har kontaktet informanter i de fem sektorene, har vi forsøkt å finne fram til personer som, gjennom sin erfaring fra forvaltning, forskning eller i flere tilfeller begge deler, har både oversikt over forvaltningens behov og innsikt i kunnskapsproduksjonen på området. En utfordring vi har møtt på, er at selv om mange informanter har både kunnskap om og synspunkter på den språkpolitiske situasjonen, politiske virkemidler, behov for endringer i holdninger og praksiser og så videre, synes mange likevel det er vanskelig å peke på hva som trengs av *kunnskap og forskning*. De fem sektorene er dessuten mangfoldige og sammensatte, og informantene ser naturlig nok sektorene fra sitt ståsted, og derfor vil det sannsynligvis være forhold som ikke er fanget opp. Når det er sagt, sier denne empiriske utfordringen noe om utfordringene ved sektorprinsippet i språkpolitikken. Når alle enkeltsektorer har et særlig ansvar for språkpolitisk bevissthet på sitt område, blir det utfordrende med et overordnet språkpolitisk blikk, selv om Kultur- og likestillingsdepartementet har en slik oppgave. Vi kommer tilbake til dette spørsmålet i den avsluttende delen av rapporten.

4.1.1 Skole og utdanning

God opplæring i norsk språk i grunnskolen, videregående skole og høyere utdanning er en bærebjelke i arbeidet med å sikre at nye generasjoner bruker norsk språk og fører det videre. Norskfaget er det største faget i grunnskolen, og har som overordnet mål «å setje alle elevar, uavhengig av bakgrunn, i stand til å bruke norsk i opplæring, vidare utdanning, arbeidsliv og daglegliv». ⁷⁸ Utfordringsbildet for norsk språk i grunnskolen er ifølge Prop. 108 L knyttet til å sikre at alle barn og unge uavhengig av sosial, kulturell og språklig bakgrunn, kjønn og kognitive og fysiske forskjeller får utvikle gode norskkunnskaper, å sikre at nynorskopplæring har gode vilkår, å sikre at lærerne har den kompetansen de trenger for å gi god opplæring i begge målformer, og å sikre tilgang på gode læremidler og læringsressurser. For å møte slike utfordringer nevnes det i Prop. 108 L strategier som tidlig kartlegging av norskferdigheter, utvikling av kvalitetskriterier for valg av læremidler i norskfaget og mer bruk av tospråklig opplæring med støtte fra nettbaserte løsninger.

Selv peker Språkrådet (2021a, s. 28) på en utfordring knyttet til fritak fra norsk eller samisk som opplæringspråk. Internasjonale skoler er fritatt fra det allmenne kravet om norsk eller samisk opplæringspråk. I de offentlige skolene er det også de siste årene etablert flere prøveprosjekter med fritak fra dette kravet. 30 grunnskoler gir i dag opplæring på et annet språk enn norsk eller samisk, og det er ikke dokumentert hvor mange av disse som gir opplæring på engelsk. En annen utfordring som Språkrådet løfter fram, er knyttet til nynorsk. Andelen elever i grunnskolen som har nynorsk som hovedmål, har gått ned de siste årene fra 12,5 prosent i skoleåret 2013–2014 til 11,5 prosent i skoleåret 2022–2023. ⁷⁹ Blant fylkene er det Møre og Romsdal som har

---

⁷⁸ Prop. 108 L (2019-2020), kap. 7.2.2.

⁷⁹ <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-grunnskole/analyser/fakta-om-grunnskolen/fakta-om-grunnskolen/#farre-elever-velger-nynorsk> (Lest 09.05.2023).

flest elever med nynorsk som opplæringsform (48,3 %).⁸⁰ Andelen elever i videregående skole som har nynorsk som hovedmål, er enda lavere, men her er statistikkgrunnlaget mangelfullt (Språkrådet 2021a, s. 34).

Våre informanter gir videre uttrykk for en bekymring knyttet til mangel på lærere med norskfaglig kompetanse. Søkertallene til lektorprogrammene i nordisk har gått ned, det samme har søker-tallene til disiplin-faget nordisk, noe som har vakt oppmerksomhet i media denne vinteren.⁸¹ Eksempelvis ble studie-plassene ved lektorprogrammet i nordisk ved Universitetet i Bergen høsten 2023 for første gang ikke fylt opp.⁸² En informant påpeker at i tillegg til at færre søker seg til utdanningene og læreryrket, forlater mange lærere yrket etter noen år.

Digitalisering har ført med seg mange endringer i skolehverdagen, ikke minst i norskfaget. Det er en utfordring at ikke alle teknologiske løsninger som benyttes i undervisningen, er tilgjengelige på nynorsk. Informanter uttrykker også bekymring for at elevers skriftlige kompetanse (på norsk og på andre språk) utfordres av teknologiske nyvinninger som ChatGPT og tilsvarende tjenester. Dette er en relativt ny problemstilling for skole- og utdanningssektoren. Utviklingen på dette området skjer i tillegg svært raskt, og det er krevende å se alle konsekvensene av denne utviklingen.

Når det gjelder høyere utdanning, er utfordringsbildet for norsk språk særlig knyttet til forholdet mellom norsk og engelsk. Universitets- og høyskoleloven slår fast at universitetene og høyskole-lene har «ansvar for vedlikehold og videreutvikling av norsk fagspråk» (§ 2-2). Samtidig stilles det store forventninger til universitetene og høyskolene om at de skal publisere internasjonalt og arbeide for økt internasjonalisering, som blant annet medfører økt antall internasjonale studenter og ansatte, som igjen fører til mer engelskspråklig aktivitet. Institusjonene i sektoren befinner seg med andre ord i det vi kan beskrive som en målkonflikt. Å arbeide aktivt for det ene målet, vil kunne være en motarbeidelse av det andre. Kunnskapsdepartementet har de siste årene stilt krav til universiteter og høyskoler om å arbeide mer strategisk med fagspråk gjennom å utarbeide egne språkstrategier og tilhørende tiltak. I dag har de fleste institusjoner etablert slike språkstrategier knyttet til undervisning, forskning, formidling, samfunnskontakt og gjerne også administrasjon, og bevisstheten om at det finnes konkrete strategier for språkpraksis, er økende blant ansatte ved institusjonene (Respons Analyse og Språkrådet 2020; Språkrådet 2021a, s. 55). Språkstrategiene er potensielt viktige verktøy for institusjonene i deres arbeid for å vedlikeholde og videreutvikle norsk fagspråk. Det er samtidig ulikt fra institusjon til institusjon hvordan språkarbeidet er forankret. Ifølge våre informanter er det ved noen institusjoner forankret på ledelsesnivå, mens det ved andre er overlatt til kommunikasjonsavdelingen. Det språkstrategiske arbeidet i sektoren er avhengig av at det finnes et tilstrekkelig kunnskapsgrunnlag om hvordan situasjonen for norsk fagspråk til enhver tid faktisk er. I dette delkapittelet konsentrerer vi oss om behov knyttet til norsk språk i utdanning. Behov knyttet til norsk språk i forskning ser vi på i neste delkapittel.

---

⁸⁰ Jf. forrige fotnote.

⁸¹ Strand, H. K. «Studentane vel bort norskfaget: Klarar ikkje å fylla studie-plassane». Khrono, (01.02.2023), <https://khrono.no/studentane-vel-bort-norskfaget-klarar-ikkje-a-fylla-studie-plassane/755133>.

⁸² Aas, E. U. og Bratlie, T. H. «En farlig utvikling». Klassekampen. (08.02.2023). <https://klassekampen.no/artikkel/2023-02-08/en-farlig-utvikling>.

Hovedinntrykket er at bruken av engelsk brer om seg i sektoren, mens norsk taper terreng. Et økende antall emner planlegges med fremmedspråk (oftest engelsk) som undervisningsspråk. Norsk er fortsatt det dominerende undervisningsspråket for de fleste studenter, nærmere bestemt for 90 % av studentene på lavere grad og 44 % på høyere grad (HK-dir 2022, s. 33). Men ser vi alle studenter og utdanningstyper (med unntak av språkutdanninger) under ett, har prosentandelen studenter som er registrert på emner med norsk som planlagt undervisningsspråk, gått ned fra 89 % til 80 % fra 2012 til 2021 (ibid.). At bare 44 % av undervisningsspråket for høyere grader er på norsk, gjenspeiler at engelsk blir mer dominerende jo høyere spesialiseringen er. Dette utdypes videre i neste del, der vi ser på ph.d.-utdanningene.

En undersøkelse har vist at andelen studenter som skriver masteroppgaven sin på norsk, har gått ned i perioden 1986–2016, mens andelen som skriver på engelsk, har økt i samme periode (Schwach og Elken 2018, s. 22). Datagrunnlaget om språk i masteroppgaver har fram til nylig vært mangelfull, men fra 2022 er denne informasjonen med i NORA (norske vitenarkiv). I perioden fra 2015 til 2021 har antall leverte masteroppgaver økt, og engelskspråklige masteroppgaver har økt markant mer enn norskspråklige. Institusjoner med tyngdepunkt innen naturvitenskapelige fag, for eksempel Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU), har en overvekt av engelskspråklige masteroppgaver. Ved de mer profesjonsrettede institusjonene, som Høgskolen i Innlandet (HINN), Universitetet i Sørøst-Norge (USN) og Høgskolen på Vestlandet (HVL), er det fortsatt norskspråklige masteroppgaver som dominerer (HK-dir 2022, s. 34). Selv om statistikkgrunnlaget for språk i masteroppgaver er bedre enn tidligere, er statistikken fortsatt mangelfull, fordi den kun omfatter masteroppgaver som er gjort åpent tilgjengelig i institusjonenes vitenarkiver (ibid.).

Det er indikasjoner på at pensumlitteratur i økende grad, også på lavere nivå, er engelskspråklig. Årsaken til denne utviklingen er sammensatt. Blant annet må den sees i sammenheng med at tallet på universitets- og høgskoleansatte med utenlandsk bakgrunn har økt mye. Selv om institusjonene stiller krav til at nyansatte som ikke behersker norsk, må lære seg norsk innen en fastsatt tidsfrist, har dette vist seg vanskelig i praksis. Forskningsprosjektet Norsk i Akademia (NINJA)⁸³ har undersøkt vilkårene for norsk språk blant internasjonalt ansatte i norsk akademia. Forskerne har funnet at vilkårene for å lære seg norsk ikke er gode nok til at denne gruppa ansatte oppnår det ferdighetsnivået som er nødvendig for å utøve arbeidsoppgavene med utgangspunkt i norsk språk (Gujord et al. 2022).

I 2020 gikk Arne Vestbø, generalsekretær i Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening, ut i et innlegg i Khrono og kritiserte Direktoratet for internasjonalisering og kvalitetsutvikling i høyere utdanning (DIKU)⁸⁴ for at deres årlige tilstandsrapport for høyere utdanning var «språkblind».⁸⁵ Med det mente han at tilstandsrapporten manglet vesentlig informasjon om språksituasjonen ved universiteter og høgskoler. Selv om den årlige tilstandsrapporten, som i dag utgis av HK-dir, har noe statistikk over språk, gir flere av våre informanter uttrykk for at det fortsatt

---

⁸³ <https://www.uib.no/le/120347/norsk-i-akademia#publikasjoner> (Lest 03.03.2023).

⁸⁴ DIKU eksisterte i perioden fra 2018 til 2021.

⁸⁵ Vestbø, Arne. «DIKUs tilstandsrapport er språkblind». Khrono. (13.05.2020) <https://khrono.no/dikus-tilstandsrapport-er-sprak-blind/488094>.

mangler dokumentasjon og kunnskap om hva som er den faktiske situasjonen i sektoren når det kommer til norsk språk, og at man i for stor grad baserer seg på antatte sannheter og anekdotisk kunnskap.

Kunnskapsbehov

Det ser ut til å være kunnskapsmangler på flere områder når det gjelder norsk språk innen skole- og utdanningssektoren. Noen er spesifikke for grunnskolen, andre er knyttet spesifikt til høyere utdanning, og atter andre gjelder skole- og utdanningsfeltet mer generelt. Blant de generelle kunnskapsbehovene bør det nevnes at det er behov for å utvikle og forbedre språkteknologiske løsninger som benyttes i undervisning, og språkdataene som ligger til grunn for disse. Behovet er særlig stort på nynorsk.

Et annet generelt behov dreier seg om forskning på språklige konsekvenser av elevers og studenter tilgang på teknologiske tjenester basert på kunstig intelligens, for eksempel ChatGPT. Uavhengig av om slik teknologi betraktes som en mulighet eller en trussel, er det behov for forskning med ulike innfallsvinkler og metoder på bruken av kunstig intelligens i skole og utdanning og blant elever og studenter, ikke minst hvilke konsekvenser bruken kan få for norsk- og skriveferdigheter.

Ett behov, som dreier seg spesifikt om grunnskolen, handler om dokumentasjon av opplærings- og språk. Ifølge Språkrådet (2021a, s. 28–29 og 32) er det behov for bedre dokumentasjon og mer finmasket statistikk over elevers opplærings- og språk. Det mangler for eksempel en samlet oversikt over grunnskolenes målform, og det mangler statistikk over hvor mange elevgrupper som får opplæring på en annen målform enn det som er skolens vedtatte målform. Kunnskapsgrunnlaget om målform i videregående skole er også mangelfullt. Prøveprosjektene der skoler har fått fritak fra norsk som opplærings- og språk, er ifølge Språkrådet ikke evaluert. Evaluering av slike prosjekter er nødvendig for å få kunnskap om fritaketets konsekvenser for elevenes norskferdigheter.

Det mangler også dokumentasjon på læreres undervisningskompetanse i norsk generelt, og nynorsk spesielt. Når det gjelder lærernes kompetanse, pekes det blant annet på at det er behov for samlede og kvalitetssikrede oversikter over hvor mange norsklærere som ikke er formelt kvalifisert til å undervise i norsk generelt, og nynorsk spesielt (Språkrådet 2021a, s. 36–37).

Videre har vi identifisert et behov for kunnskap og utviklingsarbeid knyttet til kartleggingsstrategier og kvalitetskriterier. Innføring av kartleggingsstrategier (f.eks. kartlegging av unge elevers norskferdigheter) og kvalitetskriterier for læremidler og læringsressurser bør være kunnskapsbasert. Dette er eksempler på områder der det vil kunne være behov for forskningsinnsats og utviklingsarbeid i tiden som kommer.

Når det gjelder kunnskapsbehov knyttet til høyere utdanning, handler mye om datagrunnlag, statistikk og kartlegging. At det er mangel på data om språkbruk og språkutvikling i sektoren, skaper utfordringer for aktører som skal framskaffe kunnskapsoversikter og tilstandsrapporter. Et første behov er bedre statistikkgrunnlag for reelt undervisnings- og språk. I FS (Felles Studentsystem) registrerer utdanningsinstitusjonene informasjon om hvilket undervisnings- og språk det er planlagt for i hvert enkelt undervisningsemne. Ifølge våre informanter skjer det imidlertid nå og da at undervisningspersonell av ulike årsaker må benytte et annet undervisnings- og språk enn

planlagt. Bytte av undervisningsspråk fra norsk til engelsk kan skje for eksempel fordi det er studenter til stede som ikke forstår norsk, eller fra engelsk til norsk, fordi det blir klart at alle tilstedeværende studenter behersker norsk. Det kan skje at undervisningspersonell bytter språk fra for eksempel norsk til engelsk fordi de er mer komfortable med å undervise på engelsk. Slike endringer blir ikke registrert, og medfører at registrert «planlagt undervisningsspråk» ikke alltid stemmer overens med det reelle undervisningsspråket. Informanter påpeker at det er nødvendig å få bedre data for hva som er reelt undervisningsspråk.

Aktører i utdanningsfeltet løfter dessuten fram behovet for kartlegging av læreboksituasjonen. Informanter på utdanningsfeltet peker på at det er en utfordring at store deler av litteraturen innen mange fag, inkludert grunnlitteraturen, kun foreligger på engelsk. Samtidig finnes det en forlagsflora med lærebøker på norsk, ikke minst takket være Lærebokordningen for høyere utdanning. Støtteordningen er finansiert av Kunnskapsdepartementet og forvaltes av HK-dir. Ordningen er nylig evaluert og vurdert som et viktig bidrag til et mangfold av norskspråklige læremidler, men også som for lite kjent i UH-sektoren (Diku 2021b). Cristin, det nasjonale forskningsinformasjonssystemet, er en kilde til informasjon om vitenskapelige publikasjoner, men også lærebøker og læremidler. Siden lærebøker ikke er en del av den akademiske finansieringsmodellen, har forfatterne ifølge Diku (2021a) mindre insentiv til å registrere disse i Cristin, noe som trolig fører til en viss grad av underregistrering. Her er det, mener flere informanter, behov for en kartlegging som kan tydeliggjøre læreboksituasjonen når det gjelder norsk språk.

Et tilliggende behov er knyttet til kunnskap om språk i pensumlitteratur. Det finnes ikke statistikk over hvor stor andel av pensumlitteraturen i høyere utdanning som er på norsk, engelsk og andre språk. En ti år gammel undersøkelse (Schwach og Mæsel 2013) viser at 70 % av pensum forelå på norsk, 30 % forelå på engelsk, og knapt noe forelå på andre språk. Undersøkelsen viste også at det var mer engelsk pensumlitteratur på masternivå enn på bachelornivå. Det finnes ikke oppdaterte tall på dette området, og vi vet dermed ikke hvordan dette varierer mellom fagområder og institusjoner. Språkrådet (2021a) påpeker at det er behov for en ny nasjonal pensumundersøkelse. Det mest hensiktsmessige ville være om språk i pensum ble registrert samtidig som pensumlistene ble lagt inn i pensumlistesystemet Leganto. Dette krever teknisk tilrettelegging, noe som har vært tatt opp med Unit, som tidligere forvaltet Leganto i Norge (Diku 2021a, Språkrådet 2021). Sikt – Kunnskapssektorens tjenesteleverandør, som i dag forvalter Leganto, opplyser om at det per i dag er mulig å hente ut statistikk om språk på pensumbøker ved institusjoner og på instituttnivå. Andre typer pensummateriale, som artikler, video- og lydressurser, er foreløpig ikke mulig å hente ut. Leverandøren arbeider imidlertid med å tilrettelegge for at språk vil kunne registreres også for andre typer pensummateriale, men det er ikke kjent når dette vil være klart.

Videre er det behov for mer kunnskap om språk i masteroppgaver. Som beskrevet tidligere er datagrunnlaget bedret fra 2022, men fortsatt mangelfullt på grunn av ulike praksiser for registrering. En mer omfattende og kvalitetssikret årlig oversikt ville gitt et mer fullstendig bilde av utviklingen på dette området.

Ifølge noen av våre informanter er det behov for forskning på studenters forståelse av eget fag, læringsutbytte og evne til å kommunisere om eget fag, sett i lys av undervisningsspråk,

studentenes morsmål og undervisningspersonellens morsmål. Vi kan se for oss et tenkt eksempel der emnebeskrivelsen med læringsmål er på norsk, pensumlitteraturen dels på norsk og dels på engelsk, undervisningen gis på engelsk av ansatte som ikke har engelsk som morsmål, til studenter som heller ikke har engelsk som morsmål. En informant beskriver dette «nesten som en hviskelek», og mener vi trenger mer kunnskap om hvilken betydning språk har for læringskvaliteten. Det hevdes i intervjuene at det foregår viktig forskning på digitalisering og hvordan disse endringene påvirker høyere utdanning, men lite på hvordan språksituasjonen påvirker utdanningene.

I tillegg til disse kunnskapsbehovene påpeker også noen av våre informanter at det finnes for lite kunnskap blant ansatte i sektoren om Termportalen, og hvordan de kan bidra til å utvikle den og bruke den inn i forskning og undervisning.

4.1.2 Forskning

I forrige delkapittel om situasjonen for norsk språk i høyere utdanning ble det pekt på at UH-sektoren har et ansvar for å forvalte norsk fagspråk, samtidig som de forventes å satse på internasjonalisering, noe som er en målkonflikt. Denne utfordringen er en sentral del av bildet også når vi snakker om forskning og forskningssektoren, som universiteter og høyskoler er en vesentlig del av.

I 2021 var 32 % av forskere og faglig personale i norsk akademia innvandrere. Innen naturvitenskap og teknologi hadde enda flere, 48 %, innvandrerbakgrunn.⁸⁶ Tallene omfatter universiteter, høyskoler, helseforetak og forskningsinstitutter, men ikke forskningsmiljøer i næringslivet. Det har blitt stadig flere utenlandske statsborgere som avlegger doktorgrad i Norge. 2021 ble et foreløpig rekordår, da 44 % av de nye doktorene var utenlandske statsborgere.⁸⁷ Den store andelen av forskere som ikke har norsk som morsmål, bidrar til å oppfylle målet om økt internasjonalisering, samtidig som det gjør arbeidet med å ivareta norsk fagspråk utfordrende.

De aller fleste doktoravhandlinger skrives på engelsk. Av 1450 doktoravhandlinger i 2022 var 97 skrevet på bokmål og 11 på nynorsk. Det er en norskandel på under 7 %. I 2010 var norskandelen på 9,4 prosent.⁸⁸ Innen en rekke fagområder skjer vitenskapelig publisering i hovedsak i internasjonale tidsskrifter – på engelsk. De færreste vil være uenig i at publisering på engelsk i internasjonale tidsskrifter er helt nødvendig for at forskningen skal være i dialog med den internasjonale forskningsfronten. Samtidig har det negative konsekvenser at det innenfor et økende antall fagområder finnes lite eller ingen fagfelleurdert forskning på norsk. Forskingen kan miste sin relevans for en norsk kontekst, forskningen kan risikere å bli mindre brukt, og det norske fagspråket kan stagnere, noe som igjen vil forsterke tendensen mot at engelsk overtar som fagspråk.

---

⁸⁶ Steine, F. «Hver tredje forsker i norsk akademia er innvanderer». SSB. (06.03.2023). <https://www.ssb.no/teknologi-og-innovasjon/forskning-og-innovasjon-i-naeringslivet/statistikk/forskerpersonale/artikler/hver-tredje-forsker-i-norsk-akademia-er-innvanderer>. Innvanderer defineres her som utenlandsfødt med to utenlandsfødte foreldre.

⁸⁷ Sarpebakken, B. og Steine, F. «Rekordmange utenlandske statsborgere blant de nye doktorene i 2021». SSB. (05.04.2022). <https://www.ssb.no/teknologi-og-innovasjon/forskning-og-innovasjon-i-naeringslivet/statistikk/forskerpersonale/artikler/rekordmange-utenlandske-statsborgere-blant-de-nye-doktorene-i-2021>.

⁸⁸ <https://www.ssb.no/statbank/table/13595/tableViewLayout1/>.

Innen naturvitenskap og teknologi ble det i 2019 nesten ikke publisert noe fagfelleverdert forskning på norsk, innen medisin og helse var 5 % av publikasjonene på norsk. I perioden fra 2011 til 2019 ble andelen vitenskapelige publikasjoner på norsk redusert fra 42 % til 27 % innen humaniora og fra 33 % til 24 % innen samfunnsvitenskap.⁸⁹ Dersom vi ser på *parallellspråklighet*, er bildet noe mer positivt for norsk fagspråk. Andelen forskere som publiserer på *både* norsk og engelsk, er høy og relativt stabil.⁹⁰

Også innenfor offentlig forvaltning gjennomføres det forskning. Forskere ved NIFU påpeker i en artikkel at «FoU i forvaltningen har ligget i forskningspolitikkenes skyggedal, og språkpraksisen i disse organene har gått under språkradaren» (Schwach et al. 2022). I denne artikkelen formidles resultatene fra en undersøkelse forskerne har gjort på publiseringsspråk i vitenskapelig publisering fra ansatte i forvaltningen, der Statens vegvesen og Helsedirektoratet topper publiseringstatistikken. Resultatene viser at vitenskapelig publisering i hovedsak gjøres på engelsk også der.

Helsinki-initiativet om flerspråklighet i formidling av forskning⁹¹ er en bevegelse som ønsker at nasjonalspråk skal få større plass og betydning i en sektor der engelsk dominerer. Universitets- og høyskolerådet er en av flere initiativtakere. Initiativet retter seg mot beslutningstakere, forskningsinstitusjoner, forskere, biblioteker og flere med anbefalinger om å sørge for å spre forskningsresultater på ulike språk, også nasjonalspråk, å bygge opp under nasjonale infrastrukturer for publisering av relevant forskning og å fremme språklig mangfold i vurdering, evaluering og finansiering av forskning.

Noen tidsskrifter gir mer prestisje og økonomisk gevinst å publisere i enn andre, og disse er rangert på nivå 2 i det norske publiseringshierarkiet. Blant 2121 tidsskrifter som i 2020 var rangert på nivå 2, var det 5 tidsskrifter som oppgir at de godtar norsk som publiseringsspråk (Diku 2021a, s. 13). For at det skal være mulig å publisere fagfelleverdert forskning på norsk, er det avgjørende at det finnes en infrastruktur av publiseringssystemer og tidsskrifter for publisering på norsk. Det er derfor etablert en statlig støtteordning for norske åpne tidsskrifter innen humaniora og samfunnsvitenskap.⁹² 28 tidsskrifter får støtte fra ordningen i perioden 2020–2023.

Når det gjelder ikke-fagfelleverdert forskning, den såkalte faglige forskningspubliseringen, er norsk språk trolig brukt i mye større grad. Det gjennomføres mye forskning og utredning i Norge, som publiseres i form av rapporter og notater, ikke minst gjennom oppdragsforskning i instituttsektoren. Mye av dette er på norsk, uten at det finnes en samlet oversikt over omfanget. I den samme undersøkelsen som er nevnt over (Schwach et al. 2022), har forskerne gjort stikkprøver som indikerer at den faglige publiseringen også i forvaltningen i hovedsak gjøres på

---

⁸⁹ Sivertsen, G. «Språk og vitenskapelig publisering». Fokuserartikkel knyttet til Indikatorrapporten. Forskningsrådet. <https://www.forskningsradet.no/indikatorrapporten/fokuserartikler-og-dypdykk/sprak-og-vitenskapelig-publisering/> (Lest 06.03.23).

⁹⁰ Sivertsen, G. «Språk og vitenskapelig publisering». Fokuserartikkel knyttet til Indikatorrapporten. Forskningsrådet. <https://www.forskningsradet.no/indikatorrapporten/fokuserartikler-og-dypdykk/sprak-og-vitenskapelig-publisering/> (Lest 06.03.23).

⁹¹ Helsinki Initiative on Multilingualism in Scholarly Communication (2019). Helsinki: Federation of Finnish Learned Societies, Committee for Public Information, Finnish Association for Scholarly Publishing, Universitets- og høyskolerådet og European Network for Research Evaluation in the Social Sciences and the Humanities. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.7887059>.

⁹² <https://www.openscience.no/oa-i-norge/nahst>.

norsk. Forskere formidler også til et bredere publikum, gjennom prosjektsamarbeid med forvaltning og næringsliv, i foredrag, media, sosiale medier og mer. Mye av dette gjøres på norsk. I det nasjonale forskningsinformasjonssystemet Cristin registreres ulike typer forskningspublikasjoner, både fagfellevurderte publikasjoner og andre typer «produkter», for eksempel konferansebidrag, rapporter og mediebidrag. Her er det obligatorisk å oppgi opplysninger om språk. Ser vi forskningssektoren under ett, er det imidlertid ikke alt som registreres i Cristin. På sikt skal Cristin og Nasjonalt vitenarkiv (NVA) bli én tjeneste. Foreløpig er det ikke obligatorisk å registrere språkopplysninger i NVA. Tjenesten er under utvikling, men per i dag finnes ingen samlet oversikt over hvor mye forskere i Norge publiserer og formidler på norsk og andre språk. Publisering og formidling av forskning på norsk er avhengig av at det finnes gode termer på norsk innen det aktuelle fagområdet. Disse termene utvikles av fagmiljøet. Publisering på norsk bidrar til å utvikle fagspråket på fagområdet, som igjen er grunnlag for mer publisering på norsk. Godt utviklede termer gjør det mulig å bruke norsk som fagspråk, og omvendt: Et levende og mye brukt fagspråk gir godt grunnlag for utvikling av nye termer. Språkrådet skriver:

Dersom det skal finnast eit oppdatert norsk fagspråk, må norske termar bli utvikla og gjorde tilgjengelege parallelt med dei engelske. Slikt terminologiarbeid må gjerast av norske fagmiljø. Dersom fagmiljøa lét denne oppgåva liggje, vil dei engelske termene feste seg og utgjere den gjengse terminologien. Det er det som blir kalla domenetap (Språkrådet 2021a, s. 63).

Kunnskapsbehov

Kunnskapsbehovene i forskningssektoren er først og fremst knyttet til situasjonen for norsk fagspråk. Som beskrevet over finnes det noe statistikk over bruken av norsk i vitenskapelig publisering og doktoravhandlinger. Forskere formidler imidlertid også gjennom såkalt faglig publisering, for eksempel forskningsrapporter og lærebøker, og i populærvitenskapelige kanaler, for eksempel gjennom kronikker og foredrag. Flere av våre informanter i sektoren gir uttrykk for at det eksisterer en oppfatning i sektoren om at det formidles lite forskning på norsk, men at dette ikke er godt nok dokumentert gjennom grunnlagsdata. Med bakgrunn i dette påpeker flere at det er behov for et bedre kunnskapsgrunnlag, slik at man kan enes om hva som er det faktiske problemet. Deretter kan man diskutere eventuelle løsninger.

Det er også behov for systematisk kartlegging av terminologiarbeidet i sektoren. Språkrådet (2021a, s. 63) påpeker at det ikke har vært gjennomført noen helhetlig kartlegging av terminologiarbeidet i UH-sektoren de siste årene, men at de vet nok til å kunne slå fast at det i mange fag er behov for mer systematisk utvikling av norsk terminologi og gjøre den tilgjengelig for studenter, ansatte og andre som bruker fagspråket. Som nevnt i forrige delkapittel om høyere utdanning hevder informanter at det er for lite kunnskap i academia om Termportalen, og hvordan en kan bidra til å utvikle den og bruke den i forskning og undervisning. Språkrådet (2021a, s. 63–64) identifiserer to grunner til at det innen flere fagområder mangler et systematisk terminologiarbeid. Det ene er mangel på insentiver: Det er per i dag ikke meritterende å bruke tid på terminologiarbeid, og ansatte i UH-sektoren får ikke avsatt tid til slikt arbeid. Det andre er at sektoren mangler terminologisk kompetanse. Utdanningstilbudene innen terminologi består i dag av kurs og enkeltemner, og det mangler et fullverdig tilbud i faget.

4.1.3 Jus, stat og styring

Utfordringssituasjonen for norsk språk innen jus, stat og styring er særlig knyttet til bruken av nynorsk, klarspråk og forholdet mellom fagspråk og digitalisering.

Etter språkloven er sentrale statsorganer pliktige til å veksle mellom bokmål og nynorsk i informasjon til befolkningen på en måte som gjør at ingen av målformene er representert med mindre enn 25 prosent. Språkrådet (2021b) har i samarbeid med Språkbanken ved Nasjonalbiblioteket undersøkt målbruken i departementene og underliggende organer. Dataene er framskaffet til dels gjennom selvrapportering fra statsorganene i det nyutviklede digitale verktøyet Målfrid som høster inn og analyserer digital tekst, og dels gjennom spørreundersøkelser. Datagrunnlaget er noe ufullstendig, for eksempel har bare 4 av 16 departementer rapportert på målbruken i skjemaer. Resultatene er nedslående, og viser at svært få statsorganer oppfyller kravene som stilles i målloven. Blant sentrale statsorganer er det bare noen ytterst få som oppfyller minstekravet på 25 prosent av hver målform i ulike typer tekster og i sosiale medier, eller som har alle skjemaer tilgjengelig på begge målformer. Også i offentlig forvaltning på regionalt og lokalt nivå har situasjonen for nynorsk blitt forverret de siste årene. Som resultat av kommunereformen ble 24 nynorskkommuner en del av nye storkommuner, hvorav mange gikk over til å bli språknøytrale (Språkrådet 2021a, s. 114).

Språkloven slår fast at offentlige organer skal kommunisere på et klart og korrekt språk tilpasset målgruppa det blir kommunisert med. Også lovtekster skal formuleres i et klart og forståelig juridisk språk. Dersom innbyggerinformasjon og lovtekster er formulert på en måte som er vanskelig å forstå, vil det kunne ha alvorlige konsekvenser blant annet for rettshjelp, demokrati, medborgerskap og samfunnsdeltakelse. Det har vært arbeidet mye med språkspørsmål og klarspråk i offentlig sektor de siste 15 årene, både fra Språkrådets side, i ulike statsorganer og i kommunal sektor (Språkrådet 2021a, s. 115–116). Undersøkelser viser at befolkningen har litt varierende opplevelser av om informasjon fra det offentlige er vanskelig å forstå eller ikke (Språkrådet 2021a, s. 116). *Innbyggerundersøkelsen 2021* (DFØ 2022) viser at 46 prosent er helt eller delvis enig i at det offentlige utformer brev, brosjyrer og lignende som er enkle å forstå, mens 39 prosent er helt eller delvis enig i at det offentlige lager lover og regler med klart og forståelig språk. Det er utviklet e-læringskurs, nettressurser og mer som skal bidra til bedre klarspråk i det offentlige. Det kan se ut til at den samlede innsatsen for bedre klarspråk har bidratt til en viss forbedring, for eksempel viser en sluttevaluering av *Program for klart språk i kommunene* at dette programmet har hatt en viss positiv effekt (Oslo Economics 2021). Samtidig vil varig forbedring være avhengig av vedvarende innsats, ikke minst fordi ansatte og ledere i offentlig sektor skiftes ut over tid.

Som tidligere beskrevet er norsk fagspråk på defensiven innen mange akademiske disipliner. Engelsk språk dominerer forskning og særlig de høyere utdanningsløpene, og enkelte fagfelt er i stor grad engelskspråklige. Dette gjelder sentrale styringsfag som statsvitenskap, økonomi og sosiologi. Som nevnt dokumenterer en undersøkelse utført av NIFU at engelsk dominerer også i den vitenskapsproduksjonen som skjer innenfor selve forvaltningen, av offentlig ansatte med akademisk bakgrunn (Schwach et al. 2022). At fagspråket i forvaltningen og innenfor sentrale styringsfag er så dominert av engelsk, understreker behovet for systematisk arbeid med norsk

fagspråk og terminologi relevant for styring og forvaltning. Innenfor jus har norsk språk tradisjonelt stått sterkt. Men også det juridiske språket utfordres nå av engelsk, spesielt innen internasjonale disipliner, for eksempel folkerett.

Utviklingen av språkbruk i offentlig sektor må sees i tett sammenheng med digitalisering. Digitaliseringsstrategien for offentlig sektor (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2019) skal bidra til en mer effektiv offentlig sektor, brukervennlige tjenester for innbyggerne og verdiskaping i næringslivet. Digitaliseringsstrategien legger blant annet opp til økt deling av data, mer sammenhengende offentlige tjenester og økt grad av automatisering av ulike prosesser, for eksempel saksbehandling. Dette er avhengig av at lovgivningen er tilrettelagt for slik automatisering. Automatiseringsvennlig lovgivning krever at språket er utformet på en måte som lar seg oversette til maskinspråk. Informantene våre påpeker at Norge har hatt tradisjon for en overordnet styring, for eksempel kan lovgivningen slå fast at noe skal være «forsvarlig», «nødvendig», «forholdsmessig» eller «hensiktsmessig». Vurderingene overlates i stor grad til fagpersoner og er basert på faglig skjønn. De som gjør vurderingene, kjenner godt til hvordan ulike typer tekster representerer ulike sjangre, for eksempel er det forskjell på lovtekst, forskriftstekst og tekst i veiledere. Denne tradisjonen utfordres kraftig i overgangen til en automatiseringsvennlig lovgivning, som må være mer kategorisk og detaljert og fritt for skjønnsmessig språk. Maskinene har heller ikke fagpersonenes sjangerforståelse.

Kunnskapsbehov

Når det gjelder norsk språk i jus, stat og styring, er det behov for bedre overvåking av bruken av nynorsk i forvaltningen. Språkrådet har gjennom sin tilsynsrolle en viss oversikt over målbruk i offentlig forvaltning på ulike nivå, men understreker i *Språkstatus 2021* at det er behov for ny kartlegging av nynorskbruken i fylkeskommunal og kommunal sektor etter kommune- og regionreformen. Det vil også være behov for å følge opp med jevnlig kartlegginger av målbruken i sentrale statsorganer.

Den samlede innsatsen for bedre klarspråk i offentlig sektor de siste årene ser ut til å ha hatt en viss positiv effekt. Dette er imidlertid ikke et arbeid som gjøres ferdig en gang for alle, men er avhengig av vedvarende innsats, ikke minst fordi stadig nye generasjoner offentlig ansatte må læres opp og bevisstgjøres. For å nå språklovens mål om klarspråk vil det derfor være behov for oppdaterte satsinger og utvikling av kurs og verktøy på dette området også i tiden som kommer, i tillegg til jevnlig kartlegging av klarspråksituasjonen i ulike deler av offentlig sektor.

Utviklingen mot et automatiserings- og digitaliseringsvennlig samfunn har den konsekvens at teknologene får økt makt og innflytelse på en rekke samfunnsområder, og preger de tjenestene som innbyggerne får gjennom for eksempel Nav, Skatteetaten, barnevernet og helsesektoren. En informant satte det hele på spissen ved å si at teknologi har utviklet seg til å bli et styringsfag, og teknologene har langt på vei blitt de nye samfunnsbyggerne, uten at de nødvendigvis har utviklet en sterk bevissthet omkring sin nye rolle. Det er avgjørende at informatikere og teknologer, som gjør oppgaven med å oversette regeltekst, har kunnskap om språk og regelverkets oppbygning. I intervjuene kommer det til uttrykk at Norge trenger forskning som fyller gapet mellom teknologi på den ene siden og samfunnsvitenskap, humaniora og jus på den andre siden. Det vil si forskning der de som forstår tekstenes og språkets betydning og funksjon, jobber

sammen med de som forstår maskiner, maskinspråk og hvordan maskiner håndterer og analyserer tekster. I tillegg til økt samspill mellom disse fagområdene er det behov for mennesker som har kompetanse på begge deler, for eksempel både informatikk og språk eller både informatikk og jus. Dette peker på betydningen av å utvikle innholdet i utdanningene i tråd med samfunnsutviklingen.

Digitaliseringen av offentlig sektor er avhengig av at språkteknologien fungerer på norsk. Dette betyr at teknologier som oversetter fra tale til tekst og fra tekst til tale, retteprogrammer, taleroboter og søkemotorer må være operative på norsk språk. Utviklingen av norsk språkteknologi har kommet langt de siste årene, men det er fortsatt et stykke igjen før teknologien fungerer like godt på norsk som på engelsk. Det er særlig behov for utvikling av nynorsk språkteknologi (Språkrådet 2021, s. 126–129). Ifølge Språkrådet er det også behov for mer omfattende kartlegging av bruk og fordeling av henholdsvis bokmål og nynorsk i programvare og språkteknologiske løsninger. Det pekes også på et behov for å kartlegge hvor godt norske dialekter blir forstått av talegjenkjenningsteknologier (Språkrådet 2021, s. 132).

4.1.4 Arbeidsliv

Utfordringsbildet knyttet til norsk språk i arbeidslivet er sammensatt. For det første handler det om at engelsk språk helt eller delvis har fortrent norsk i enkelte sektorer og bransjer. For det andre handler det om at innvandrere til Norge trenger norskopplæring for å bli godt integrert i arbeids- og samfunnsliv. For det tredje handler det om at bruken av norsk språk i arbeidslivet er avhengig av at det finnes oppdatert terminologi på norsk som dekker behovet i ulike bransjer.

I det norske arbeidslivet er det i hovedsak norsk språk som brukes. Samtidig er norsk under press fra engelsk i flere deler av arbeidslivet. Dette gjelder særlig i privat sektor, som ikke reguleres direkte av språkloven på samme måte som offentlig sektor. Problemstillinger knyttet til norsk språk i arbeidslivet handler blant annet om bruk av engelsk språk i reklame og markedsføring, i kundekontakt og i arbeidsspråket⁹³ (Språkrådet 2021a, s. 90). NHO og Språkrådet gikk i 2009 sammen om å utarbeide en språkplakat for næringslivet, *Språkvett for næringslivet*.⁹⁴ Her lanserte de rettesnora «Bruk norsk når du kan, og engelsk når du må» og en punktliste med konkrete anbefalinger om bruk av norsk språk i ulike typer kommunikasjon i næringslivet.

Innvandring fra utlandet til Norge har naturlig nok påvirkning på språkbruk i arbeidslivet. Den nye integreringsloven,⁹⁵ som trådte i kraft i 2021, skal blant annet bidra til at innvandrere får gode norskkunnskaper. Læreplanene i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere er nylig revidert. I den nye læreplanen i norsk er kravet om antall undervisningstimer lagt bort, og planen vektlegger heller en fleksibel opplæring orientert rundt hver enkelt innvandrers ressurser, mål og livssituasjon.⁹⁶ Læreplanen vektlegger at voksne innvandrere lærer språket de trenger for

---

⁹³ Med arbeidsspråk menes det språket som brukes internt i organisasjonen, og som også omtales som konsernspråk eller organisasjonsspråk (Språkrådet 2021, s. 93).

⁹⁴ <https://www.sprakradet.no/Sprakarbeid/Naringslivet/Sprakplakaten-sprakvett-for-naringslivet/> (Lest 31.03.2023).

⁹⁵ Lov om integrering gjennom opplæring, utdanning og arbeid (2020) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2020-11-06-127>.

⁹⁶ <https://kompetansepakker.hkdir.no/norsk/den-nye-lareplanen/hva-er-nytt-norsk/> (Lest 13.04.2023).

«å ta aktivt del i det norske samfunnet, skape seg gode liv og bidra med sine ressurser».⁹⁷ Det vil si at de skal opparbeide seg språkkunnskaper i norsk muntlig og skriftlig (eventuelt norsk tegnspråk) som er gode nok til at de skal kunne lære gjennom hele livet og delta i et arbeidsliv i stadig endring, noe som krever både språklig og digital kompetanse. Både lovverk og opplæringspraksis knyttet til norsk språk for innvandrere er altså oppdatert nylig. Det er imidlertid ikke alle innvandrere som omfattes av integreringsloven og de nye ordningene. Innvandrere som gjennom integreringsloven har rett og plikt til gratis opplæring i norsk og samfunnskunnskap er blant andre asylsøkere og flyktninger. Arbeidsinnvandrere, derimot, er ikke en hovedmålgruppe for integreringspolitikken. Arbeidsinnvandrere fra land utenfor EØS har plikt til opplæring, men har ikke rett til å få den gratis. Disse må betale for opplæringen selv, eller få den finansiert av arbeidsgiver. Arbeidsinnvandrere fra land i EØS-området har verken plikt eller rett til opplæring. En utredning om arbeidsinnvandreres integrering i norsk arbeids- og samfunnsliv konkluderer med at mange arbeidsinnvandrere til Norge opplever betydelige integreringsutfordringer og har mangelfulle norskkunnskaper (NOU 2022: 18).

Bruk av norsk språk i arbeidslivet er avhengig av at det finnes oppdatert terminologi på norsk som dekker behovet i ulike bransjer. Terminologiutviklingen i arbeidslivet er i stor grad knyttet til utvikling av standarder. En standard er et dokument som gir en felles oppskrift på hvordan noe skal lages eller gjennomføres.⁹⁸ Det finnes standarder for nær sagt alt: produkter, prosesser, prosedyrer og systemer, for eksempel ovner, romraketter, bankkort, datasikkerhet, hjelmer, munnbind og konvolutter. Det er frivillig å benytte standarder, men bruk av standarder letter hverdagen og fører til økt sikkerhet, bærekraft, lønnsomhet og jevnere konkurransevilkår. Samfunnet vårt er langt på vei bygget på standarder, og slike spiller en stor rolle ikke minst i arbeidslivet. Arbeidet med standardisering i Norge utføres av både private og offentlige aktører i samspill. Tre institusjoner arbeider med å utvikle standarder. Den ene, Standard Norge, har ansvar for standardisering på alle områder med unntak av elektro og telestandardisering, som dekkes av de to andre, Norsk Elektroteknisk Komite og Nasjonal kommunikasjonsmyndighet. Det finnes norske, europeiske og internasjonale standarder. Standarder inneholder terminologi på mange ulike fagområder, og arbeidet med å utvikle standarder inkluderer å utarbeide ny terminologi og å oversette terminologi fra andre språk, hovedsakelig engelsk, til norsk.

Standard Norge etablerte Termbasen SNORRE i 2011 som en gratis og åpent tilgjengelig database på nettet i samarbeid med Språkrådet og Kulturdepartementet. Basen inneholdt fagtermer og definisjoner på bokmål, nynorsk, engelsk, tysk og fransk, som var samlet inn i forbindelse med Standard Norges standardiseringsarbeid. Standard Norge og Språkrådet har fra 2016 samlet seg om en felles handlingsplan der målet er å øke omfanget av oversatte standarder og styrke terminologiarbeidet. Med utgangspunkt i SNORRE har Standard Norge nå lansert en ny og videreutviklet termbase med det samme innholdet, men også noe nytt innhold, og basert på ny teknologi. Den nye termbasen⁹⁹ er XML- og TBX-basert, og det er utviklet et API for eksterne løsninger. Nå høster basen automatisk fra standardiseringsdokumentene, og basen dekker alle fagområdene som Standard Norge dekker. Ifølge informanter er det på sikt et mål at termbasen skal kobles opp mot Termportalen. Det er også et samarbeid mellom Standard Norge og

---

⁹⁷ Forskrift om læreplan i norsk for voksne innvandrere (2021) <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2021-06-20-2053>.

⁹⁸ <https://www.standard.no/standardisering/> (Lest 31.03.2023).

⁹⁹ <https://termbasen.standard.no/about> (Lest 01.04.2023).

standardiseringsorganisasjoner i andre land. Her er det utviklet en felles infrastruktur som tilrettelegger for at standardiseringsorganisasjoner i ulike land kan høste fra og berike hverandre, slik at vi automatisk kan utlede hvilke termer som tilsvarer hvilke termer på andre språk.

Kunnskapsbehov

Det finnes noe kunnskap om bruken av norsk språk i arbeids- og næringslivet. Språkrådet har i samarbeid med ulike fagmiljøer undersøkt holdninger blant næringslivsledere og i befolkningen til bruk av engelsk i reklame og markedsføring, og de har også undersøkt befolkningens erfaringer med bruk av engelsk på restauranter, i butikker og på transportmidler (se f.eks. Opinion og Språkrådet 2019). Dette er en type kartlegginger som, dersom de gjennomføres med jevne mellomrom, vil kunne vise eventuelle endringer i erfaringer og holdninger over tid. Språkrådet peker selv på et behov for forskning som går dypere inn i bakgrunner for bruk av engelsk i reklame og markedsføring, og hvordan beslutninger om dette tas (Språkrådet 2021a, s. 92). Det er rimelig å anta at det vil være tilsvarende nyttig med jevnlig kartlegginger og forskning på bruk av engelsk i kundekontaktsituasjoner.

Når det gjelder arbeidsspråk, er det gjort undersøkelser av hvor mange bedrifter som bruker engelsk som arbeidsspråk (TNS Gallup og Språkrådet 2015, 2016; Rørstad et al. 2023). Resultatene spriker, noe som indikerer at det er behov for mer forskning på temaet. Språkrådet selv peker på at det dessuten er behov for kunnskapsutvikling om hvordan situasjonen for arbeidsspråk er i ulike sektorer av næringslivet, i virksomheter av ulik størrelse, og ikke minst hva som er bakgrunnen for valg av arbeidsspråk, og hvilke konsekvenser valget har, for eksempel for bedriftsdemokrati og arbeidsmiljø (Språkrådet 2021a, s. 93–95).

Norskkompetansen blant innvandrere i arbeidslivet er til dels kartlagt. Eksempler på dette er to undersøkelser gjennomført av Fafo i henholdsvis 2011 og 2020, som indikerer at norskkompetansen blant polske arbeidstakere i Norge har blitt betraktelig forbedret i perioden (jf. Friberg og Eldring 2011; Ødegård og Andersen 2020). Det finnes også oppdatert kunnskap om hvordan det tilrettelegges for kompetanseheving, for eksempel en kartlegging av tilbud om språkopplæring og språktrening for voksne innvandrere i Norge og øvrige nordiske land (Rambøll 2021) og en nordisk rapport om språktrening i de nordiske landene (Fabricius og Westerberg 2023). Men kunnskapsgrunnlaget om arbeidsinnvandreres integrering i norsk arbeids- og samfunnsnivå, inkludert språklige forhold, er mangelfullt (NOU 2022: 18).

Basert på intervjuene er vårt inntrykk at det vil være behov for systematiske kartlegginger av norskkompetanse blant alle kategorier innvandrere i arbeidslivet framover. Ikke minst er det behov for å følge opp med forskning etter innføring av ny integreringslov og opplæringsordning, for å kartlegge den faktiske norskkompetansen og for å skaffe kunnskap om hvordan det arbeides med språkopplæring rundt omkring i landet, i hvilken grad og hvordan det tilrettelegges for opplæring fra arbeidsgivers side, hva som vanskeliggjør kompetanseheving, barrierer, og hvilke synspunkter partene i arbeidslivet har på saken.

Språkarbeidet knyttet til standardisering og termbaser er et viktig arbeid som har vært i god utvikling de siste årene. Mye av det som er gjort, har imidlertid kommet i stand gjennom

prosjektfinansiering og i samarbeid med Språkrådet og Digitaliseringsdirektoratet (Språkrådet 2021a, s. 97–98). Det er fortsatt behov for utvikling av ny terminologi, oversetting av standarder og terminologi til norsk og videreutvikling av termbaser. Informanter gir uttrykk for at det er behov for formidlingsarbeid ut mot fagmiljøer og allmennheten for å gjøre termbasene og mulighetene som ligger i disse, mer kjent. Det finnes per i dag heller ikke nok kunnskap om hvordan utviklet og oversatt terminologi blir brukt i ulike miljøer, nærmere bestemt om terminologiarbeidet har faktisk gjennomslag. Det er også behov for flere eksperter innenfor ulike fagfelt som kan ta oppgaven med å kvalitetssikre oversettelser, og gjennom det være god støtte i terminologiarbeidet.

4.1.5 Helse

Situasjonsbeskrivelsen for norsk språk i helsesektoren handler om både klarspråk, fagspråk og terminologi, digitale løsninger og språkkompetanse hos helsepersonell. Språkløvsproposisjonen slår fast at «Helsevesenet må snakke med pasienten på eit språk pasienten forstår, både i personlege møte og når innbyggjarane sjølve kan ‘administrere’ eiga helse på nett. Viss ikkje kan helsa stå på spel» (Prop. 108 L (2019–2020), s. 20). Å sørge for å bruke klarspråk i kommunikasjon med pasienter og pårørende, eller det som gjerne også kalles «pasientvennlig språk», er med andre ord en viktig oppgave for helsesektoren.

Digitalisering danner utgangspunktet for en rekke språkrelaterte oppgaver og satsinger i sektoren. Disse handler om klarspråk, men også om å utvikle og forvalte helsefaglige kodeverk og terminologi, som er utgangspunkt for systematiske og gode helsedata. Det satses stort på å utvikle gode digitale løsninger innenfor sektoren, og språk er en grunnstein i disse. Et eksempel er helsenorge.no, der brukergrensesnittet vi møter når vi logger inn som pasient, skal ha et pasientvennlig språk som skiller seg fra fagspråket som brukes av klinikere. En mye omtalt satsing er Helseplattformen, som skal legge til rette for samhandling mellom primær- og spesialisthelsetjenesten, og som representerer en ny generasjon pasientjournaløsning. Satsingen er et ledd i å nå målene om å gi helsepersonell enkel og sikker tilgang til pasient- og brukeropplysninger, gi innbyggere enkle og sikre digitale tjenester og gjøre data tilgjengelig for kvalitetsforbedring, helseovervåking, styring og forskning (Meld. St. 9 (2012–2012)). Et fundament for Helseplattformen er utviklingen av en standardisert helseterminologi. I Norge brukes den standardiserte og maskinlesbare helsefaglige terminologien SNOMED CT, som er internasjonal, men som nå oversettes gjennom satsingen Felles språk (Stokke 2021). Denne terminologien er utviklet for å brukes på tvers av profesjonsgrupper i helsevesenet. Helseplattformen prøves ut i Midt-Norge som første generasjon av Felles språk og SNOMED CT i norsk utgave, og teknologien skal videreutvikles og tas i bruk av alle helseforetakene.

Et siste språkrelevant tema i helsesektoren er norskkompetanse blant ansatte. Innvandrere utgjør en stadig større andel av arbeidstakere i Norge. Helsesektoren er blant de mest «innvandrertunge» sektorene. Innenfor bransjen helse og sosial var det ved utgangen av 2019 i underkant av 82 000 ansatte som var født i utlandet av utenlandskfødte foreldre (Ødegård og Andersen 2020, s. 10). Mangelfull norskkompetanse blant helsepersonell kan potensielt føre til feildiagnostikk og feilbehandling. Derfor stilles det krav om at helsepersonell skal ha språkkompetanse på et nivå som er nødvendig for å utøve jobben forsvarlig. For helsepersonell med utdanning fra land utenfor EØS-området er det fra 2017 også innført formelle krav til dokumentasjon av

norsk kunnskaper på et visst nivå (Språkrådet 2021a). Arbeidsinnvandrere fra EØS-land har verken rett eller plikt til norskopplæring.

Kunnskapsbehov

Språkarbeidet i en så stor og sammensatt sektor som helsesektoren trenger framfor alt koordinering og samordning (Språkrådet 2021a, s. 150). Men det er også behov for kunnskapsproduksjon. Et tydelig behov som løftes fram i intervjumaterialet, er behovet for kunnskap om faktisk språkbruk i sektoren. Dette trengs inn i arbeidet med å utvikle og forbedre norsk standardisert helseterminologi. Ifølge en informant som jobber med dette, er det per i dag ikke nok kunnskap om hvordan språkbruken varierer mellom de ulike profesjonene, for eksempel vet vi ikke nok om hvilke begreper leger bruker sammenlignet med hvilke begreper sosionomer bruker. Det er heller ikke nok kunnskap om hvordan språket varierer mellom ulike sjangre og medier. Ifølge informanten er det grunn til å anta at det er forskjeller mellom språket i pasientjournaler og i andre helsetekster, og mellom tekster i papirformat og elektronisk format. Her ser det ut til å være behov for kunnskap i form av helsefaglig tekstkorpus.

I intervju påpekes det også at helsesektoren har behov for forskning og utvikling innenfor automatisering, kunstig intelligens og språkteknologi. Et eksempel er utvikling av programmer som kan analysere journaltekst (Fosse 2023).

Med de store satsingene innen digitalisering, samordning og klarspråk følger et behov for kartlegging av status og evaluering av piloter og prøveprosjekter. Det samme gjelder kartlegging av norskkompetanse blant helsepersonell, som er en type kunnskap som det vil være behov for å innhente med jevne mellomrom.

4.2 Språkpolitiske forskningsbehov

For å nå målene i språkpolitikken er det behov for kunnskap og kompetanse i ulike former. I tråd med språkpolitikkenes innretning som både sektorbasert og sektorovergrepene inkluderer dette både sektorspesifikke og mer overordnede kunnskapsbehov. Summen av disse ulike behovene forstår vi som de språkpolitiske forsknings- og kunnskapsbehovene.

Gjennomgangen av ulike sektorerers kunnskapsbehov overfor viser at det er noen typer behov som går igjen. Dette handler blant annet om kartlegging og dokumentasjon og om behovet for visse typer kjernekompetanse. For oversiktens skyld kan vi oppsummere de språkpolitiske forsknings- og kunnskapsbehovene i fire ulike punkter. Det er behov for 1) personer med kompetanse, 2) kartlegging, overvåking, dokumentasjon og lignende, 3) forskning som gir ny innsikt, og 4) språkdata.

For det første er det behov for tilgang på kompetanse som er grunnleggende for de ulike språkpolitiske oppgavene. Både Språkrådet og en rekke sentrale informanter trekker frem spesielt tre fagområder som særlig viktige for språkpolitikk og språkforvaltning: terminologi, navnegransking og leksikografi. Disse tre fagfeltene er på hvert sitt vis knyttet direkte til språkpolitiske

oppgaver. Terminologi, altså det fagområdet som tar for seg begrep, termer og definisjoner av disse, henger direkte sammen med det språkpolitiske målet om norsk som et fullverdig og samfunnsbærende språk. Dette målet er avhengig av at det finnes oppdatert terminologi og et oppdatert fagspråk med norske begreper.

Navnegransking, *onomastikk*, er også et fag som kommer direkte i bruk i språkforvaltningen, særlig gjennom stedsnavnlovgivningen og Kartverkets forvaltning av denne. Leksikografi, ordbokkunnskap eller -lære, er på samme måte et nøkkelfag for å opprettholde kompetansen om og utviklingen av ordbøker, som utgjør grunnmuren for enhver språkforvaltning.

I tillegg til disse tradisjonsrike fagområdene dukker det også opp nyere kompetansebehov som er språkpolitisk viktige. Dette handler særlig om språkteknologi og kompetanse i skjæringsfeltet mellom teknologi og språkvitenskap, og mellom jus og språkvitenskap. Som vi kommer tilbake til, har mange av de identifiserte kunnskapsbehovene en språkteknologisk komponent, og etter alt å dømme har de det i økende grad. Samtidig er omfanget av og tilgangen på språkteknologisk kompetanse ikke god nok til å dekke behovet.

For det andre finnes det en serie identifiserte behov for ulike former for overvåking, kartlegging, dokumentasjon og statistikk. Som vi så av gjennomgangen av ulike sektorspesifikke behov ovenfor, er det en stor bredde i hvilken type kartlegging og dokumentasjon som etterlyses. Innenfor skole og utdanning er det for eksempel behov for dokumentasjon av språk/målform som brukes i både grunnskoleundervisning, i lærebøker, i pensumlitteratur og i masteroppgaver. Uten oppdatert informasjon om dette er det vanskelig å beskrive den faktiske statusen til norsk som undervisnings- og fagspråk. Det er også vanskelig å beskrive nynorskens posisjon i grunnskolen uten slike kartlegginger. Et tilsvarende dokumentasjonsbehov finner vi i forskningssektoren, der det etterlyses mer kunnskap om situasjonen for norsk fagspråk og norskspråklig terminologiarbeid, for eksempel i ulike typer forskningspublikasjoner. Også innenfor det samfunnsområdet vi ovenfor har samlet under overskriften jus, stat og styring, er det tilsvarende kartleggingsbehov: Ifølge de aktørene vi har snakket med, vet vi for lite om bruk av klarspråk og bruk av nynorsk i offentlig sektor, som inkluderer forvaltning og sentrale statsorganer. Det er også manglende kunnskap om språk-, mål- og dialektbruk i programvare og språkteknologi. I tillegg peker våre informanter på kartleggingsbehov også innenfor helsesektoren og i arbeidslivet mer generelt: Vi vet ikke nok om den faktiske bruken av norsk i arbeids- og næringslivet, og vi vet ikke nok om den faktiske språk- og begrepsbruken i helsesektoren, der bruk av tydelig og klart språk er en nøkkelfaktor i all pasientkontakt.

For det tredje er det behov for forskning som gir ny innsikt. Dette vil si kunnskapsutvikling som med etablerte akademiske verktøy, kvalitative og kvantitative, lærer oss mer om hvordan det norske språket brukes, læres, forstås, utvikles og endres. Innenfor skole og utdanning kan dette for eksempel dreie seg om de språklige konsekvensene av kunstig intelligens eller om hvordan språk påvirker utbyttet av undervisning og læringskvaliteten mer generelt. Det kan også dreie seg om forskning innenfor (relativt) nye fagfelt som går på tvers av de tradisjonelle fag- og fakultetsinndelingene, som forskning som ligger i skjæringspunktet mellom teknologi og samfunnsvitenskap eller mellom humaniora og jus. Innenfor arbeidslivet er et annet forskningsbehov identifisert som et ønske om mer kunnskap om hvilke ulike konsekvenser bruk av engelsk som arbeidsspråk har. Generelt, på tvers av flere sektorer, er det også tydelig at det er behov for

forskning og utvikling innenfor språkteknologi. Og til slutt: Det er også behov for evalueringskunnskap knyttet til språkpolitiske tiltak, prøveprosjekter og piloter.

For det fjerde er det også behov for språkdata og språkressurser. Mer enn kunnskapsutvikling eller kompetanse i streng forstand er dette en form for grunnleggende infrastruktur for både språkteknologisk utvikling og forskning. Dette inkluderer oppdaterte tekstkorpus (f.eks. helsefaglige tekstkorpus), og nynorske og dialektbaserte språkdata som kan brukes i utvikling av språkteknologiske løsninger. Det inkluderer også omfattende og oppdaterte termbaser som dekker en stor bredde av fagfelt, samt oppdaterte ordbøker.

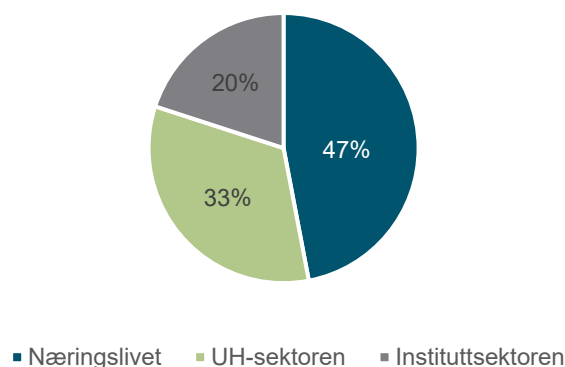
I varierende grad er disse behovene på disse områdene dekket per i dag. Det finnes, som beskrevet i de foregående kapitlene, fagmiljøer, utdanningstilbud, kartlegginger, språkdata og termbanker som *delvis* dekker disse behovene. Men ikke fullt og helt. Det er mye kartleggingsarbeid som ikke blir gjennomført, det er relevant forskning som ikke blir initiert, finansiert og utviklet, det er fagområder med svært begrenset utdanning og rekruttering, og det er prosjektfinansierte og midlertidige fagmiljøer. For at de nevnte kunnskaps- og kompetansebehovene skal dekkes, må flere forutsetninger være på plass. De identifiserte behovene forutsetter blant annet utdanning, forskningsfinansiering, forskningsorganisering, forskningsinfrastruktur og rapporteringsoppgaver. De forutsetter også et eller flere fagmiljøer som har det mandatet, den finansieringen og den organiseringen som skal til for å dekke disse kunnskaps- og kompetansebehovene. I de avsluttende kapitlene skal vi gå igjennom hvordan andre sektorer har organisert sin kunnskapsutvikling, og hvilke mulige modeller som finnes for organisering av et forskningsmiljø for norsk språk. Før det skal vi avslutningsvis i dette kapitlet kort peke på et par prinsipper som mange av våre informanter har pekt på som viktige i forlengelsen av de udekkede kunnskapsbehovene: Kunnskapsutviklingen må stå i direkte dialog med de sektorene der språk brukes og språkutvikling foregår. Kunnskapsutviklingen må være anvendt og relevant for den *praktiske* språkpolitikken som foregår på grasrotnivå, og ikke bare for forvaltningen av språkpolitikken, forstått som oppfølging av lover og forskrifter. Samtidig må de praktiske behovene og forvaltningsbehovene for kunnskap nødvendigvis sees i sammenheng.

5. Den norske kunnskapssektoren

I dette kapitlet beskriver vi først hvordan den norske kunnskapssektoren er organisert og finansiert. Deretter ser vi på hvordan forskningen er organisert på tre utvalgte forvaltningsområder, og hvilke overføringsverdier vi ser for norsk språkpolitikk og -forvaltning. De utvalgte forvaltningsområdene er likestilling, medier og kulturminner/-miljøer.

5.1 Organisering og styring av kunnskapssektoren i Norge

I 2021 ble det i Norge, ifølge SSB, utført FoU for drøyt 81 milliarder kroner i tre forskningsutførende sektorer: næringslivet, universitets- og høyskolesektoren (UH-sektoren) og instituttsektoren. Fordelingen mellom disse går fram av figur 1 under.

Figur 1: Totale FoU-utgifter etter sektor i 2021. Basert på tall fra SSB, <https://www.ssb.no/teknologi-og-innovasjon/forskning-og-innovasjon-i-naeringslivet/artikler/lite-vekst-i-utgiftene-til-forskning-og-utvikling>

5.1.1 Næringslivet

Næringslivet er den sektoren som utfører mest forskning målt i kroner og ører. Likevel forskes det mindre innenfor næringslivet i Norge enn i sammenlignbare land, noe som har sammenheng med norsk næringsstruktur og det at flere næringer har svake FoU-tradisjoner (Norges forskningsråd 2017). Omfanget av næringslivets FoU avhenger av om vi avgrenser det til den aktiviteten som utføres i næringslivet, eller den som finansieres av næringslivet, om vi avgrenser «næringslivet» til private bedrifter, eller om vi også inkluderer næringsrettede institutter.¹⁰⁰ Mynighetene har naturlig nok i liten grad mulighet til å styre eller regulere FoU-aktiviteten som finansieres av næringslivet, men kan stimulere aktiviteten for eksempel gjennom offentlige

¹⁰⁰ Forskningspolitikk. «En dobling av FoU i næringslivet – kan det umulige være mulig?» (17.03.2023). <https://www.fpol.no/en-dobling-av-fou-i-naeringslivet-kan-det-umulige-vaere-mulig/>.

innkjøp og støtte til næringsrettede institutter, og gjennom stimuleringsordninger som SkatteFUNN.

Noe av det som gjøres av forskning og utvikling, og som er relevant for norsk språk, gjennomføres nettopp i næringslivet. Eksempler er utvikling av språkteknologi, for eksempel talegjenkjenningstjenester, eller teknologi basert på kunstig intelligens. Et annet eksempel er samfunnsvitenskapelig forskning og kunnskapsutvikling, for eksempel kartlegginger, evalueringer og utredninger med relevans for norsk språk utført av konsultantselskaper. Disse konkurrerer på de samme oppdragsmarkedene som forskningsinstitusjoner i instituttsektoren.

5.1.2 Universitets- og høskolesektoren

Universitets- og høskolesektoren (UH-sektoren) bestod i 2021 av ti universiteter, seks vitenskapelige høskoler, fem statlige høskoler, tre private vitenskapelige høskoler og tolv private høskoler med finansiering over statsbudsjettet fra Kunnskapsdepartementet (HK-dir 2022).

Institusjonene i sektoren er regulert av universitets- og høskoleloven,¹⁰¹ der det er nedfelt at formålet med universiteter og høskoler er firedelt. Det kan forenklet beskrives slik: a) tilby høyere utdanning, b) utføre forskning, c) formidle kunnskap om virksomheten, prinsippet om akademisk frihet og bruk av vitenskapelige metoder og resultater og d) bidra til miljømessig, sosial og økonomisk bærekraft (§ 1-1). Myndighetene har ikke anledning til å instruere universiteter og høskoler om innholdet i undervisning og forskning (§ 1-5). En paragraf i loven slår riktignok fast at Kunnskapsdepartementet

kan gi enkelte institusjoner et særskilt nasjonalt ansvar for forskning eller undervisning på bestemte fagområder. På samme måte kan departementet gi enkelte institusjoner et særskilt nasjonalt ansvar for å bygge opp, drive og vedlikeholde forskningsbiblioteker, kunnskapsbanker og databaser samt museer med vitenskapelige samlinger og publikumsutstillinger for særskilte fagområder (§ 1-4).

En generell tendens er samtidig at styringen av sektoren i større grad enn før rettes mot overordnede mål, og i mindre grad tar form av detaljert aktivitetsstyring, jf. *Styringsmeldingen* (Meld. St. 19 (2020–2021)). Dette betyr at institusjonene skal gis større handlingsrom, tillit og ansvar for egne prioriteringer. Etter dialog med institusjonene skal Kunnskapsdepartementet fastsette institusjonsvise mål og styringsparameter. Disse skal nedfelles i nye utviklingsavtaler med hver institusjon, som skal gjøres gjeldende fra 2023 (Kunnskapsdepartementet 2022).

Styringsmeldingen varslet også at finansieringen av UH-sektoren skulle gjennomgå med mål om å fremme det brede samfunnsoppdraget institusjonene i sektoren har, og øke den samlede måloppnåelsen. Med *Utsynsmeldingen* (Meld. St. 14 (2022–2023)) blir finansieringssystemet for universiteter og høskoler foreslått endret, med virkning fra og med statsbudsjettet for 2025. Mer spesifikt handler det om å redusere antall indikatorer for finansiering. Eksempelvis er det foreslått at det ikke lenger skal gis uttelling for publiseringspoeng eller eksterne inntekter (fra

---

¹⁰¹ Lov om universiteter og høskoler (universitets- og høskoleloven) (2005) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-04-01-15>.

Forskningsrådet, Regionale forskningsfond, EU og annen bidrags- og oppdragsfinansiert aktivitet).

Utgiftene til FoU i sektoren var i 2021 på i underkant av 27 milliarder kroner. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) og Universitetet i Oslo (UiO) er institusjonene med de største utgiftsandelene til FoU.¹⁰² I 2021 var 69 prosent av utgiftene til FoU i UH-sektoren finansiert gjennom rammebevilgning fra staten, mens 15 prosent var finansiert av midler fra Forskningsrådet. Resten var finansiert av departementer, andre nasjonale kilder, aktører i EU, aktører i øvrig utland og aktører i næringslivet.¹⁰³ Med endringene i finansieringssystemet vil insentivet for å skaffe eksterne inntekter og publisere forskning svekkes, iallfall på institusjonsnivå.

5.1.3 Instituttsektoren

Av de tre forskningsutførende sektorene er instituttsektoren den minste målt i kroner, jf. figur 1. Det er mange forskningsinstitutter i Norge, og de representerer stor variasjon både med hensyn til størrelse og hvilke arbeidsoppgaver de utfører. De fleste forskningsinstituttene som eksisterer i dag, har vokst fram i siste halvdel av 1900-tallet (Norges forskningsråd 2018, s. 21). Noen ble etablert av de tidligere forskningsrådene, andre har sprunget ut av regionale eller andre private initiativ, en tredje gruppe er etablert av departementene som sektorpolitisk virkemiddel for kunnskapsbasert politikk, og en siste gruppe er bransjeinstitutter etablert av private næringslivsaktører (ibid.). Selv om instituttene har sine individuelle formålsparagrafer, er et felles trekk at

instituttene skal utføre anvendt forskning på angitte områder. Dette vil sammenfalle med formålet for basisfinansieringsordningen: «å sikre en sterk instituttsektor som kan tilby næringsliv og offentlig sektor relevant kompetanse og forskningstjenester av høy internasjonal kvalitet.» Dette må sies å være forskningsinstituttens eller instituttsektorens samfunnsoppgave/-oppdrag (Norges forskningsråd 2018, s. 21).

Instituttene skal med andre ord bidra med anvendbar forskning til forvaltningen og en rekke samfunnssektorer. Samtidig er det store variasjoner mellom instituttene når det kommer til hvordan forskningen er finansiert. Enkelt sagt kan en stor andel oppdragsforskning være en indikasjon på stor grad av anvendbarhet, mens en stor andel bidragsforskning, altså forskning som er finansiert uten direkte krav om motytelse utover faglige resultater, indikerer mer fokus på grunnforskning. Noen av forskningsinstituttene har en svært stor andel bidragsforskning i sin prosjektportefølje.

I et internasjonalt perspektiv framstår instituttsektoren i Norge som stor. En del andre land har lagt instituttens funksjon til institusjoner i UH-sektor eller til andre statlige institusjoner, i tillegg til at den næringsrettede delen av instituttsektoren ofte defineres som næringsliv i andre land (Norges forskningsråd 2018). Begrepet instituttsektor er ikke entydig. I statistikk brukes begrepet ofte om «alle forskningsutførende enheter som ikke er en del av næringslivet eller universitets- og høyskolesektoren» (Kunnskapsdepartementet 2020, s. 6). I andre sammenhenger

¹⁰² <https://www.ssb.no/teknologi-og-innovasjon/forskning-og-innovasjon-i-naeringslivet/statistikk/forskning-og-utvikling-i-universitets-og-hogskolesektoren> (Lest 20.04.2023).

¹⁰³ <https://www.ssb.no/teknologi-og-innovasjon/forskning-og-innovasjon-i-naeringslivet/statistikk/forskning-og-utvikling-i-universitets-og-hogskolesektoren> (Lest 20.04.2023).

avgrenses begrepet til institutter med statlig grunnfinansiering gjennom Forskningsrådet (ibid.). Figur 2 under er hentet fra Kunnskapsdepartementets strategidokument om instituttsektoren (Kunnskapsdepartementet 2020), og viser hvordan instituttsektoren er delt inn i fire grupper, hvorav den nasjonale instituttpolitikken favner om gruppe 1–3. Disse instituttene er enten 1) statlige og private forskningsinstitutter som får grunnbevilgning fra Forskningsrådet, 2) forskningsinstitutter som får driftsbevilgning direkte fra departementene, eller 3) offentlige institutter med FoU.

Figur 2: Instituttsektoren i Norge kan deles inn i fire grupper. Fra 2020 gjelder instituttpolitikken for institusjoner som tilhører gruppe 1–3. Kilde: Kunnskapsdepartementet 2020. (På grunn av fusjoner mellom institusjoner, er det per i dag 33 institutter og konserner i gruppe 1).¹⁰⁴

Forskningsinstitutter og -konserner må innfri en rekke krav for å få statlig grunnbevilgning fra Forskningsrådet (Kunnskapsdepartementet 2021):

- Instituttet må ha som hovedformål å utføre uavhengig forskning og forskningsformidling på felter som er relevante for norsk næringsliv, forvaltning og/eller samfunnsliv.
- Instituttet må ha inntekter oppnådd ved deltakelse i et nasjonalt oppdragsmarked. Instituttet må også ha inntekter vunnet i åpen konkurranse om nasjonale og/eller internasjonale forskningsmidler.
- Instituttet må ha et rimelig forhold mellom det totale omfanget av forskningsaktivitet og instituttets faglige bredde for å sikre tilstrekkelig kompetanse og robusthet på instituttets forskningsområder.
- Instituttet må utvikle og vedlikeholde tilstrekkelig bredde i kompetanse til å kunne presentere oppdragsforskningens resultater i relevante sammenhenger.
- Instituttet må videre kunne gjøre rede for om avgrensningen i et oppdrag påvirker resultatet av forskningen i vesentlig grad.
- Instituttet må ha faglig og vitenskapelig kompetanse som kommer til uttrykk gjennom vitenskapelige publikasjoner i anerkjente publikasjonskanaler.

¹⁰⁴ <https://www.forskningsradet.no/forskningspolitikk-strategi/instituttsektoren/basisfinansiering-forskningsinstitutt/grunnbevilgning/> (Lest 26.04.2023).

- Instituttet må være registrert i norsk foretaksregister.
- Instituttet må være organisert og drevet slik at det ikke betales utbytte. Datterselskap i forskningskonsern som er 100 prosent eid av annet selskap i konsernet, kan betale utbytte til morselskapet.
- Verken instituttets organ, eiere eller enkeltforetak kan gis fortrinnsrett til forskningsresultater som er finansiert av grunnbevilgningen.
- Instituttet må inngå i en hensiktsmessig arbeidsdeling i det norske forsknings-systemet.

I tillegg stilles det krav som omhandler akademisk frihet og forskningsetisk ansvar.

Nye institutter som vil bli en del av grunnbevilgningsordningen, må tilfredsstillе visse «flaggrenser» på fire *kvalifiseringsindikatorer*. Tilsvarende risikerer institutter å bli tatt ut av ordningen dersom de over tid ikke skårer over de samme flaggrensene. Flaggrensene fastsettes gjennom noen utfyllende regler fra Forskningsrådet i samråd med Kunnskapsdepartementet, og er som følger (Norges forskningsråd 2023):

- Antall FoU-årsverk utført hvert år: 20 FoU-årsverk
- Publikasjonspoeng per FoU-årsverk: 0,6 publikasjonspoeng/FoU-årsverk/år (vurderes økt til 0,8 innen 2025)
- Nasjonale oppdragsinntekter: 15% av omsetning (vurderes økt til 18 % innen 2025)
- Nasjonale bidragsinntekter (f.eks. Forskningsråd eller EU): 10 % av omsetning (vurderes økt til 13 % innen 2025)

Instituttene som får grunnbevilgning, er gruppert utfra faglig aktivitet og hvilket departement de får sin bevilgning fra: miljøinstitutter, primærnæringsinstitutter, samfunnsvitenskapelige institutter og teknisk-industrielle institutter. De samfunnsvitenskapelige instituttene får sin grunnbevilgning fra Kunnskapsdepartementet. Grunnbevilgningen fordeles mellom instituttene etter hvordan de skårer på fem *resultatindikatorer*. Det som teller mest, er omfanget av nasjonale oppdragsinntekter (43 %), etterfulgt av omfanget av vitenskapelig publisering (33 %) og internasjonale inntekter (20 %). Også avlagte doktorgrader (2 %) og patenter og lisenser (2 %) benyttes som indikatorer (Kunnskapsdepartementet 2021).

Grunnbevilgningen til instituttene varierer mellom litt under 7 prosent og drøyt 20 prosent av FoU-omsetningen. Instituttene er derfor avhengige av å skaffe en stor andel av finansieringen fra andre kilder, enten som 1) bidragsinntekter, 2) oppdragsinntekter eller 3) forvaltningsoppgaver. Bidragsinntekter kommer fra forskningsprosjekter vunnet i konkurranse med andre forskningsorganisasjoner. Midlene lyses ut av offentlige forskningsfinansierer (Forskningsrådet, NordForsk, Regionale Forskningsfond og EU), private organisasjoner eller stiftelser eller offentlige myndigheter. Oppdragsinntekter kommer fra oppdrag vunnet i konkurranse i et offentlig eller privat marked. Forvaltningsoppgaver er spesielle oppgaver gitt i tildelingsbrev fra staten, som oftest direkte fra et departement (Norges forskningsråd 2018, s. 22).

Bidragsinntekter og inntekter fra forvaltningsoppgaver defineres som ikke-økonomisk aktivitet, og skal ikke bidra til forskningsinstituttens overskudd og akkumulering av egenkapital. Oppdragsinntekter er derimot definert som økonomisk aktivitet, og kan bidra til overskudd og egenkapital. For å sikre en forsvarlig egenkapital er det derfor nødvendig for instituttene å ha

oppdragsinntekter som en vesentlig del av sine inntekter. De instituttene som retter seg mot et velutviklet marked, preges av en sterk oppdragskultur. Finansieringssystemet for instituttene gjør at det er nødvendig for instituttene å konkurrere effektivt om oppdrag, og drive god forskning med høy relevans for markedet (ibid.).

Flere offentlige institusjoner, forvaltningsorganer og direktorater, som vi i hovedsak ikke tenker på som forskningsinstitusjoner, er inkludert i regjeringens instituttpolitikk under gruppe 3. Disse har ikke FoU som hovedformål, men driver likevel forskning. Relevante eksempler i vår sammenheng er Nasjonalbiblioteket og Statistisk sentralbyrå (SSB), som begge spiller en rolle i språkpolitikken (Nasjonalbiblioteket når det gjelder Språkbanken med mer, og SSB som produsent og ansvarlig for nasjonal FoU-statistikk).

5.1.4 Offentlig forvaltning

Kunnskapsutvikling, deriblant i form av forskning, foregår også innenfor en fjerde sektor, nemlig offentlig forvaltning. Prinsippet om forskningens uavhengighet står sterkt i Norge, derfor er hovedregelen at statlige og andre offentlige organer oftere tar rollen som bestillere av forskning enn at de utfører den selv. Likevel finnes det eksempler på at statlige forvaltningsorganer også utfører forskning selv. Noen av disse forvaltningsorganene dekkes av regjeringens instituttpolitikk, som vi har omtalt i forrige delkapittel. Statistisk sentralbyrå (SSB) og Nasjonalbiblioteket er to av til sammen åtte offentlige institusjoner med et annet hovedformål enn FoU, og som tilhører gruppe 3 i instituttsektoren, som beskrevet over. Andre statlige forvaltningsorganer er ikke dekket av instituttpolitikken, men utfører likevel FoU-oppgaver. Et eksempel er Medietilsynet, som ligger under Kultur- og likestillingsdepartementet. Medietilsynet har ikke FoU som sin hovedoppgave, men institusjonen har en egen analyseavdeling, og både bestiller og utfører utredninger og evalueringer, jf. kap. 5.3. I tillegg er det foreslått at statistikkproduksjon skal legges til Medietilsynet. Et annet eksempel er Kulturdirektoratet, som også ligger under Kultur- og likestillingsdepartementet. Kulturdirektoratets FoU-virksomhet har vært organisert på ulike måter gjennom årene, og de har både bestilt og utført FoU. I 2019 ble det etablert en egen avdeling for kulturanalyse, som skulle «følge opp målene fra kulturmeldingen gjennom å bidra med innsikt, statistikk og analyse for kultursektoren».¹⁰⁵

5.1.5 Sektorprinsippet i norsk forskningspolitikk

Norsk forskningspolitikk er generelt sett organisert etter sektorprinsippet. Som utgangspunkt har det enkelte departement ansvar for forskning og kunnskapsutvikling innenfor sine sektorer, for å bidra til faglig utvikling og god måloppnåelse på de aktuelle områdene. Kultur- og likestillingsdepartementet har for eksempel sektoransvar innenfor områdene kultur, frivillighet, medier, idrett, pengespill og lotteri. Samtidig vil departementet være med på å stimulere til og koordinere forskning og kunnskapsutvikling som går på tvers av departementer og sektorer innenfor de områder departementet har et koordineringsansvar for. For Kultur- og likestillingsdepartementets

---

¹⁰⁵ <https://www.kulturradet.no/om-kulturradet/vis-artikkel/-/fagetaten-kulturradet-endrer-navn-til-kulturdirektoratet> (14.02.2023).

del vil det eksempelvis gjelde både den statlige språkpolitikken, likestillings- og diskrimineringspolitikken og frivillighetspolitikken.

Det er vanlig å bruke betegnelsene grunnforskning og anvendt forskning for å skille mellom forskning som har rene kunnskapsdrevne eller eksperimentelle formål, og forskning som har et mer nyttepreget formål. Dette henger sammen med hvem som står bak forskningen; der grunnforskning gjerne er initiert av forskningsmiljøene selv, er anvendt forskning gjerne bestilt av andre.

Forskningen initieres på ulike måter: a) som mer eller mindre åpne utlysninger av forskningsmidler, b) som bestilt forskning fra en offentlig aktør, c) som bestilt forskning fra en privat aktør (f.eks. en interesseorganisasjon) eller 4) av forskningsmiljøene selv.

Forskningen skal fortrinnsvis gjøres med en armlengdes avstand til politikken og utføres av underliggende etater med FoU-ansvar, forskningscenter og -institutter, UH-sektoren, konsulentseksjoner eller i næringslivet. Men som vi vil komme tilbake til i den avsluttende drøftingen, kan relevans være et like viktig prinsipp som armlengdes-prinsippet. I begge tilfeller er det avgjørende at forskningen gjøres under vilkår der faglig integritet er en rådende verdi.

Vi kan skille mellom fire ulike nasjonale finansieringskategorier for forskning: grunnbevilgning, oppdragsmidler, bidragsmidler og inntekter til forvaltningsoppgaver:

Grunnbevilgning i instituttsektoren. Dette er en sum som delvis blir fordelt etter historisk tildeling og i økende grad etter skår basert på et sett kvalitetskriterier. Midlene som fordeles som grunnbevilgning, hentes fra de aktuelle finansierende sektordepartementene. Grunnbevilgningen til de samfunnsvitenskapelige instituttene utgjorde i 2021 fra 8 til 23 prosent¹⁰⁶ av instituttens totale omsetning.

Grunnbevilgning/rammebevilgning i UH-sektoren. Dette er per i dag beregnet som en sum av fjorårets bevilgning til den enkelte institusjon, pluss/minus resultatbasert uttelling på faste indikatorer og pluss/minus uttelling basert på politiske prioriteringer. Midlene kommer fra Kunnskapsdepartementet. Bevilgningen, og dermed aktiviteten, til hver enkelt UH-institusjon styres dermed mye av indikatorer som det gjelder å ha en høy skår på, for i neste omgang å få økte bevilgninger. Som omtalt tidligere i kapittelet er det nå foreslått å forenkle finansieringssystemet, og legge mindre vekt på indikatorer og større vekt på dialog og utviklingsavtaler.

Oppdragsmidler. Dette er midler som blir utlyst i åpen og offentlig konkurranse, med krav om direkte tilbakeleveranse. Dette inkluderer både offentlige og private oppdragsgivere.

Bidragsmidler. Dette er midler som blir utlyst i åpen og offentlig konkurranse, uten krav om direkte tilbakeleveranse. Dette inkluderer også både offentlige og private tilskuddsytere, selv om offentlige oppdragsgivere dominerer. Eksempler på relevante tilskuddsytere her er Forskningsrådet, Innovasjon Norge og Kulturdirektoratet.

---

¹⁰⁶ <https://www.forskningsradet.no/tall-analyse/statistikk/nokkeltall/> (lest 08.05.2023). Prosentberegning ved Telemarksforskning.

Tilskudd til forvaltningsoppgaver. Dette handler ofte om direktetildeling fra et departement for at en institusjon skal holde oppe et kunnskapsfelt eller utføre bestemte oppgaver. Blant de samfunnsvitenskapelige grunnbevilgningsinstituttene (i gruppe 1) fikk Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI) 5,5 millioner kroner, NORCE Norwegian Research Centre AS 68,6 millioner kroner og NTNU Samfunnsforskning AS 28,2 millioner kroner i slike tilskudd i 2021.¹⁰⁷

5.2 Forskningsorganisering i andre sektorer

Som del av denne utredningen er vi bedt om å gi eksempler på forskningsorganisering i andre sektorer med tilsvarende forsknings-, utviklings- og utdanningsbehov. I dette kapittelet skal vi se nærmere på hvordan tre ulike fagområder er organisert med tanke på forvaltning og forskning: likestilling, kulturminner/-miljøer og media. Disse tre områdene har det til felles at forvaltningen reguleres av en eller flere lover, slik det også er når det gjelder norsk språk. De har også det til felles at de politiske målene innenfor disse områdene kan knyttes til ulike typer kunnskapsbehov. I omtalen av de tre områdene nedenfor viser vi hvordan disse kunnskapsbehovene er løst på ulike måter innenfor de tre områdene. Mot slutten av kapittelet diskuterer vi de tre områdene under ett, og hva som kan ha overføringsverdi til språkområdet.

I denne delen har vi basert oss på tilgjengelig lovverk, offentlige utredninger og andre politiske dokumenter. Vi har også brukt hjemmesidene til de ulike institusjonene og strategier/årsrapporter/formålsparagrafer som er tilgjengelig der. Noen av intervjuene har også vært relevante for denne delen av utredningsarbeidet.

5.2.1 Likestilling som forsknings- og forvaltningsområde¹⁰⁸

Likestillingspolitikken utvikles og ivaretas, som vi skal se, gjennom en rekke ulike instanser og miljøer. Likestilling som offentlig forvaltningsområde tar utgangspunkt i lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven).¹⁰⁹ Lovens første paragraf angir formålet:

Lovens formål er å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en person. Med likestilling menes likeverd, like muligheter og like rettigheter. Likestilling forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging. Loven tar særlig sikte på å bedre kvinners og minoriteters stilling. Loven skal bidra til å bygge ned samfunnsskapte funksjonshemmende barrierer, og hindre at nye skapes.

---

¹⁰⁷ <https://www.forskningsradet.no/tall-analyse/statistikk/nokkeltall/> (Lest 08.05.2023).

¹⁰⁸ I NOU-en *Politikk for likestilling* fra 2012 gjøres det rede for hovedlinjene i hvordan kunnskapsproduksjonen utspiller seg på dette området (NOU 2012:15). Vi har brukt utredningen fra 2012 som et grunnlag for denne fremstillingen, men en rekke endringer har skjedd siden da. Rapporten er derfor kun brukt som et utgangspunkt for den følgende fremstillingen.

¹⁰⁹ Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven) (2017) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>.

Loven ble vedtatt første gang i 1978 og sist revidert i 2022. I dag gjelder loven på alle samfunnsområder.

I Norge handlet likestilling som lov- og forvaltningsområde først om likestilling mellom kjønnene, men gradvis har flere områder blitt lagt til. I dag kan likestilling gjelde for en rekke områder, slik vi ser av lovteksten. Fra 2000-tallet har utviklingen av internasjonal rett gitt likestillingspolitikken nye rammer, og bidratt til å utvide hva politikken omfatter, og til å styrke individers diskrimineringsvern.¹¹⁰ Dette reflekterer at menneskerettighetene har blitt viktigere i likestillingsarbeidet. Følgelig er det utformet og vedtatt en rekke lover med tilhørende handlingsplaner og offentlige utredninger for å oppfylle de krav som et sterkere diskrimineringsvern stiller.

Likestillingspolitikken har siden 1970-tallet i all hovedsak ligget under det departementet som har hatt ansvar for familiepolitikken. I 2019 overtok Kultur- og likestillingsdepartementet ansvaret for koordinering av likestillingspolitikken i Norge. Departementet initierer, samordner og iverksetter lovendringer og ulike tiltak på likestillingsområdet, men likestilling kommer inn under virkeområdene til flere departementer, og alle departementer har ansvar for å ivareta likestilling innenfor sine sektorer. Likestillings- og diskrimineringsombudet og Diskrimineringsnemnda har ansvar for å følge opp lovverket og å fremme og ivareta likestilling og hindre diskriminering. Begge er administrativt underordnet Kultur- og likestillingsdepartementet. Ombudets mandat er å

fremme likestilling og kjempe mot diskriminering på grunn av kjønn, etnisitet, religion, funksjons-
evne, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og alder. Ombudet gir rettleiing og er ein
pådrivar for likestilling og mangfald.¹¹¹

Ombudet har en rekke oppgaver, blant annet å «ha oversikt over og formidle kunnskap og bidra til å utvikle kompetanse og dokumentasjon om likestilling og likebehandling samt art og omfang av diskriminering».¹¹²

En rekke av de ulike etatene og organene som er involvert i likestillingspolitikken, har oppgaver knyttet til kunnskap og kompetanse på feltet. Dette henger tett sammen med behovet for en kunnskapsbasert politikk. I NOU 2012: 15 beskrives dette slik:

[F]or at likestillingspolitikken skal bidra til å realisere mål om lik rett til deltakelse, behøves kunnskap om tilstand og analyser av sammenhenger. Likestillingspolitikk må, som all annen politikk med ambisjoner om å skape forandring, være kunnskapsbasert (NOU 2012:15, s. 357).

På direktoratsnivå er det Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) og Barne- og ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) som iverksetter politikken. IMDi ligger under Arbeids- og inkluderingsdepartementet og er både fagdirektorat, forvaltningsorgan og nasjonalt kompetansesenter for integreringsfeltet. De skal gjennomføre regjeringens integreringspolitikk og styrke

---

¹¹⁰ Solhøy, S. H. og Ikdahl, I. «Likestillingspolitikk». Store norske leksikon. (21.04.2022) <https://snl.no/likestillingspolitikk>.

¹¹¹ <https://www.ldo.no/ombudet-og-samfunnet/om-ombudet/mandat/>.

¹¹² <https://www.ldo.no/ombudet-og-samfunnet/om-ombudet/mandat/>.

kommunenes, sektormyndighetenes og andres kompetanse på integrering og mangfold. Det ligger til IMDi oppdrag å «produsere og formidle forskning, utredninger, statistikk og god praksis». ¹¹³

Buudir ligger under Barne- og familiedepartementet og er faglig rådgiver for både Barne- og familiedepartementet og Kultur- og likestillingsdepartementet, og kompetanseorgan for områdene oppvekst, barnevern, familievern, adopsjon, likestilling, ikke-diskriminering og vold og overgrep i nære relasjoner. ¹¹⁴ Buudir har ansvar for likestilling og ikke-diskriminering som sektorovergripende område. Derunder ligger det til Buudirs ansvar å a) ha oversikt over kunnskapsbehovet i sektoren, b) finansiere forskning for sektoren og c) sikre internasjonalt forskningssamarbeid. ¹¹⁵ Buudir har, som Kultur- og likestillingsdepartementets fagdirektorat for likestilling og diskriminering, altså ansvar for å bidra til forskning og utvikling på dette feltet. En rekke forsknings- og evalueringsprosjekter gjennomføres hvert år som del av implementeringen av ulike meldinger, handlingsplaner og strategier. Direktoratet har de senere år blant annet utviklet et indikatorsett som blant annet dekker likestilling, diskriminering og levekår blant utsatte grupper (Prop. 1 S (2022–2023), Kultur- og likestillingsdepartementet).

Statistisk sentralbyrå (SSB) har likestilling innlemmet i ulike statistiske oversikter. Tidligere var likestilling et eget delområde i SSB, men nå synes det å være integrert i alle delområder der det er relevant. SSB har imidlertid en egen likestillingskoordinator. Likestillingskoordinatoren skal ha en tverrfaglig oversikt over all statistikk som kan fordeles etter kjønn. Dette gjelder blant annet statistikk om sysselsettingsnivå, yrkesfordeling, næringsfordeling, utdanningsnivå, inntektsnivå og lønn. I tillegg har koordinatoren ansvar for årlig publisering av *Indeks for kjønnslikestilling i kommunene*.

Når det gjelder kunnskapsproduksjon, er det Kultur- og likestillingsdepartementet som har et overordnet ansvar for å fremskaffe ny kunnskap om likestilling og sikre at kunnskapen er oppdatert. Samtidig har alle departementene ansvar for å fremskaffe kunnskap om likestilling på sine ansvarsområder i tråd med sektoransvarsprinsippet. Bidrag til forsknings- og kunnskapsutvikling på likestillingsfeltet skjer både gjennom langsiktige bevilgninger til programforskning i Norges forskningsråd, samarbeid med Statistisk sentralbyrå og gjennom direkte prosjektbevilgninger til fagmiljøer i institutt-, universitets- og høyskolesektoren fra Kultur- og likestillingsdepartementet, Utenriksdepartementet og Barne- og familiedepartementet. I tillegg gir departementene støtte til flere private stiftelser og offentlige sentre på likestillingsfeltet, for eksempel KUN – senter for kunnskap og likestilling, Likestillingssenteret, Senter for likestilling, Galdú – Kompetansesenteret for urfolks rettigheter og Reform – ressurscenter for menn. Nedenfor beskrives noen av disse sentrene og fagmiljøene i noe mer detalj.

---

¹¹³ Det er bevilget 61 mill. kroner på posten «Kunnskapsutvikling» for 2023. Departementet stiller 32,9 mill. kroner til disposisjon for IMDi, hvorav 12,3 mill. kroner er udisponerte midler. Bindinger på post 21 på oppdrag gitt gjennom tidligere tildelingsbrev utgjør 8,4 mill. kroner. Det er ellers gitt spesifiseringer fra departementet for hvordan midlene bevilget for 2023 skal disponeres. <https://www.imdi.no/om-imdi/dette-gjor-imdi/>.

¹¹⁴ <https://www.buudir.no/om/>.

¹¹⁵ Buudir har en egen kunnskapsstrategi *Kunnskapsstrategi for Buudir 2019–2021*.

CORE – Senter for likestillingsforskning

CORE – Senter for likestillingsforskning ligger under Institutt for samfunnsforskning og tilhører dermed instituttsektoren. Senteret forsker på kjønnslikestilling med særlig vekt på likestillingsutfordringer i arbeidslivet og samspillet mellom familie og arbeidsliv. Forskingen fordeler seg på fem hovedtema: likestilling og karriere, kjønnsdelt arbeidsmarked, likestillingspolitikk, framtidens arbeidsliv og kjønnsbalanse i akademia.¹¹⁶

CORE finansieres gjennom årlige tilskudd over statsbudsjettet fra Kultur- og likestillingsdepartementet. Ellers finansieres forskningen av blant annet Norges forskningsråd, NordForsk, Bufdir og andre oppdragsgivere i departementer, direktorater og blant arbeidslivets organisasjoner (jf. Årsrapport 2021). CORE ble tildelt den femårige statusen Nordic Center of Excellence av NordForsk på tematikken kjønnsbalanse i akademia i 2017. Dette har finansiert en stor andel av senterets forskning gjennom prosjektperioden.

Likestillingssenteret

Likestillingssenteret er et tverrfaglig kompetansesenter med likestilling som fagområde. Likestillingssenteret er lokalisert på Hamar og driftes av Stiftelsen Kvinneuniversitetet. Kvinneuniversitetet ble opprettet som en ideell stiftelse i 1983. Stiftelsen har grunnfinansiering fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) og søker prosjektfinansiering fra offentlige tilskuddsordninger, fylkeskommuner, statsforvaltere, private bedrifter og flere.¹¹⁷ Likestillingssenteret tilbyr blant annet kompetanseheving, utviklingsarbeid, kartlegginger, forskning og utredning, særlig innenfor områdene barn og unges oppvekstmiljø, samfunnsutvikling og deltakelse, arbeidsliv og likeverdige offentlige tjenester.

Likestillingssenteret KUN

Likestillingssenteret KUN er et kunnskaps- og kompetansesenter som jobber for likestilling og mot diskriminering på grunnlag av kjønn, seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, nedsatt funksjonsevne, etnisitet, alder og livssyn. KUN har et todelt samfunnsoppdrag. På den ene siden skal de bidra til at nasjonal politikk blir omsatt i praksis gjennom informasjon, kunnskapsformidling og tiltak. På den andre siden skal de avdekke behovene i feltet: Hvor trengs det flere tiltak? Hvor trengs det mer kunnskap? (jf. Årsmelding 2022)

KUN har kontorer i Steigen i Nordland og på Steinkjer i Trøndelag. Formelt sett er det stiftelsen Kvinneuniversitetet Nord som står for driften. KUN får grunntilskudd over statsbudsjettet med oppdragsbrev fra Bufdir. Senteret er ellers finansiert gjennom oppdrag fra stat, fylkeskommuner, kommuner og næringsliv.

---

¹¹⁶ <https://www.samfunnsforskning.no/core/om/>.

¹¹⁷ <https://likestillingssenteret.no/om-oss/>.

Kjønns- og likestillingsforskning ved universitetene

De fleste universitetene har egne senter for kjønnsforskning. I denne kategorien finner vi Senter for likestilling ved Universitetet i Agder, Senter for kvinne- og kjønnsforskning ved Universitetet i Bergen, Senter for tverrfaglig kjønnsforskning ved Universitetet i Oslo, Senter for kjønnsforskning ved NTNU, Senter for kjønnsstudier ved Universitetet i Stavanger samt Senter for kvinne- og kjønnsforskning ved Universitetet i Tromsø. I tillegg kommer mer spesifiserte miljøer, for eksempel rettet mot helse (Nasjonalt senter for kvinnehelseforskning ved Oslo universitetssykehus) eller jus (Avdeling for kvinneverett, barneverett, likestillings- og diskrimineringsrett ved Institutt for offentlig rett ved Universitetet i Oslo). Ut over dette finnes det en rekke formaliserte nettverk i tilknytning til forskning på likestilling. De nevnte forskningssentrene er finansiert gjennom bevilgning fra sine respektive universitet samt gjennom eksternt finansiert forskning, og bidrar til utdanning og kunnskap under området likestilling.

Hvordan disse forskningssentrene er organisert, velger vi å eksemplifisere gjennom Senter for tverrfaglig kjønnsforskning ved UiO. Dette senteret (tidligere Senter for kvinneforskning) ble etablert i 1986 og er en del av Universitetet i Oslo. Senterets formål er å drive tverrfaglig forskning, undervisning og formidling på kjønnsforskningsfeltet, samt stimulere til kjønnsforskning ved universitetets grunneheter og til eksternt forskningssamarbeid. Senteret driver i dag bachelorprogrammet tverrfaglige kjønnsstudier og masterprogrammet *gender studies*. Senteret er organisert som en faglig enhet direkte under Universitetsstyret. Det er organisert som et tverrfaglig og tverrfakultært senter uten angitt tidsavgrensning. Senteret har en fast kontaktperson i rektoratet som skal ivareta senterets interesser i ulike ledermøter og sentrale komiteer. Senterets styreleder og senterleder rapporterer til rektor og universitetsdirektør.

Forskningsrådet på likestillingsfeltet

I skrivende stund er det ingen aktive programmer under Norges forskningsråd som er direkte rettet inn mot forskning på likestilling. Det nylig avsluttede NFR-programmet Balanse (2017–2022), som skal videreføres i Balanse+, har som formål å fremme likestilling og kjønnsbalanse i norsk forskning.¹¹⁸

Kilden kjønnsforskning.no er en faglig uavhengig avdeling i Norges forskningsråd, opprettet i 1998. Kilden har status som nasjonalt kunnskapssenter for kjønnsperspektiv og kjønnsbalanse i forskning, og har ansvar for å fremme kjønnsforskning, kjønnsperspektiver og kjønnsbalanse i forskning og innovasjon, formidle og sammenstille forskning samt bidra til offentlig debatt om tematikken. Kilden mottar grunnfinansiering fra Forskningsrådet. I tillegg finansierer Kilden deler av sin virksomhet gjennom betalte oppdrag. Kilden driver ikke med egen forskning, men gir ut Tidsskrift for kjønnsforskning.

---

¹¹⁸ <https://www.forskningsradet.no/sok-om-finansiering/midler-fra-forskningsradet/balanse/> (Lest 02.05.2023).

5.2.2 Medier som forvaltnings- og forskningsområde

Mediepolitikken er et relevant politisk område å inkludere i denne sammenhengen, blant annet fordi det er en integrert del av kulturpolitikken, og fordi det mediepolitiske ansvaret inkluderer kartleggings- og tilsynsoppgaver som forutsetter kunnskapsutvikling. De mediepolitiske målene er (Prop. 1 S (2022–2023), Kultur- og likestillingsdepartementet, s. 104):

- at alle grupper i samfunnet har et godt medietilbud
- å understøtte mediens demokratiske funksjon og sikre ytringsfriheten gjennom de frie mediene
- troverdige, redaktørstyrte medier av høy kvalitet
- en mediestøtte som er forutsigbar, ubyråkratisk og med størst mulig avstand til politiske myndigheter

Disse formålene er alle avhengig av et oppdatert kunnskapsgrunnlag, og på det mediepolitiske området besørger dette av en kombinasjon av forvaltningsfunksjoner, kartlegginger, utredninger og utlysning av forskningsmidler.

Medietilsynet er statens forvaltnings- og tilsynsorgan på medieområdet og er underlagt Kultur- og likestillingsdepartementet. Medietilsynet ble opprettet i 2005 ved en sammenslåing av de tidligere statlige etatene Eierskapstilsynet, Statens filmtilsyn og Statens medieforvaltning. Medietilsynet skal bidra til å oppfylle samfunnsmålene om ytringsfrihet, rettssikkerhet og et levende demokrati, og jobber særlig med å legge til rette for mediemangfold og kritisk medieforståelse. Medietilsynet forvalter mediepolitiske virkemidler, fører tilsyn med regelverk på mediefeltet, utvikler og formidler innsikt, og utarbeider råd, veiledninger og læringsopplegg.

Medietilsynet beskriver selv at de skal bidra med innsikt og kompetanse, både som grunnlag for politikktutforming og for at befolkningen skal få kunnskap som gjør det enklere å delta i en åpen og opplyst offentlig samtale, og å navigere aktivt og trygt i et stadig mer komplekst medielandskap.¹¹⁹ Medietilsynet bistår Kultur- og likestillingsdepartementet med utredninger og råd i mediesaker.

Medietilsynet har en egen avdeling for såkalt innsikt og analyse. Disse både utfører og bestiller mediepolitiske utredninger og evalueringer. Annethvert år gjennomfører for eksempel Medietilsynet en stor kartlegging av barn og ungdoms medievaner og foreldrenes perspektiver på det samme. I 2021 tildelte Medietilsynet nesten fire millioner kroner i tilskudd til medieforskning. Det er et eksternt fagutvalg for medieforskning som bistår Medietilsynet ved søknadsbehandling om tilskudd til medieforskning.

I tillegg til Medietilsynet, som spiller en nøkkelrolle for kunnskapsgrunnlaget for mediepolitikken, er det også enkeltstående miljøer og tiltak som er sentrale her. Vi går kort igjennom noen av disse nedenfor.

---

¹¹⁹ Jf. medietilsynet.no.

Norsk mediebarometer

SSB har egne mediebruksundersøkelser som publiseres årlig i Norsk mediebarometer. Dette er en publikasjon basert på Statistisk sentralbyrås årlige undersøkelser om mediebruk. I disse undersøkelsene svarer et representativt utvalg av befolkningen i alderen 9–79 år på spørsmål om bruk av ulike medier og tilgang til medier i husholdningen. Undersøkelsen gir tall for mediebruk på alle ukedager og ulike årstider. Den første undersøkelsen ble gjennomført i 1991. Med unntak av 1993 har undersøkelsen blitt gjennomført hvert år.

Kantar

Kantar er et internasjonalt innsikts- og rådgivningsselskap med avdeling i Norge. Det er en videreføring av det som tidligere het Norsk Gallup Institutt AS. Kantar er Norges viktigste kommersielle analysemiljø for medier. De utvikler analyser av mediekonsum og utviklingen på mediemarkedet generelt.

Medienorge

Medienorge er en kunnskapsbase på mediefeltet som ble opprettet av Kulturdepartementet i 1994. Medienorge er en del av Institutt for informasjons- og medievitenskap ved Universitetet i Bergen. Virksomheten er finansiert av Stiftelsen Tinius, Fritt Ord og Amedia. Formålet med opprettelsen var å gjøre norsk mediestatistikk tilgjengelig via én sentral kilde, og å dokumentere norsk medieutvikling gjennom systematisk innsamling av mediedata. Medienorge deltar i det nordiske samarbeidet Nordicom, finansiert av Nordisk ministerråd. Nordicom, som er plassert ved Göteborg universitet har i oppdrag å samle inn og spre kunnskap om medieutviklingen i de nordiske landene. I tillegg til å dokumentere forskning og litteratur på mediefeltet dokumenterer Nordicom medieutviklingen i Norden ved å utarbeide sammenlignbar nordisk mediestatistikk. Norsk medietidsskrift gis ut fra samme institutt.

Av Prop. 1 S (2022–2023) kan vi lese at Kultur- og likestillingsdepartementet mener det er hensiktsmessig å samle mest mulig av oppdrag knyttet til mediestatistikk og -analyse hos én aktør (s. 118). Det foreslås at Medietilsynet, som er statens forvaltningsorgan på feltet og har denne oppgaven allerede, skal styrkes i rollen, mens tilskuddet til Medienorge på denne bakgrunn foreslås avvirket.

Stiftelsene Tinius, Fritt Ord og Amedia har gått sammen om en midlertidig finansiering på totalt to millioner kroner for å sikre videre drift ut 2023. En samlet mediebransje har i en felles uttalelse bedt regjeringen om at det *uavhengige* kunnskapsmiljøet Medienorge videreføres i 2023, og at Medienorges oppgaver ikke legges til Medietilsynet, slik det skisseres i statsbudsjettet. Kultur- og likestillingsdepartementet har kuttet sin bevilgning i statsbudsjettet for 2023.

UH-sektoren

Nær sagt alle universitet og høyskoler har mediefag i sin portefølje. Noen av de mest sentrale er Institutt for informasjons- og mediefag, UiB, Institutt for medier og kommunikasjon, UiO, Institutt for kunst- og medievitenskap, NTNU, Institutt for kommunikasjon og kultur, Handelshøyskolen BI og Avdeling for mediefag, Høgskolen i Volda. Medieforskning skjer også i miljøer som er spesialisert på ulike deler av mediesektoren, for eksempel filmpolitikk på Lillehammer.

MediaFutures

MediaFutures, som beskrives som et «forskningssenter for ansvarlig medieteknologi og innovasjon», utvikler ny medieteknologi og forsker på nye metoder for publikumsforståelse. Senteret er finansiert av Forskningsrådet som et såkalt Senter for forskningsdrevet innovasjon. Senteret er et konsortium der sentrale medieaktører i Norge inngår. Universitetet i Bergen er vertskap for senteret. Brukerpartnere er både NRK, TV2, Schibsted og Amedia. Senteret samarbeider dessuten med medieteknologiselskapene Vizrt og Highsoft samt IBM og forskningsmiljøer på UiO, UiS og NORCE.

MediaFutures' mål er å generere innovasjon og verdiskaping for norsk medie- og medieteknologiindustri gjennom forskning på medieteknologi. Senteret utvikler ansvarlig medieteknologi, og de fokuserer på avansert ny medieteknologi for ansvarlig og effektivt mediebrugerengasjement, produksjon og analyse av medieinnhold, interaksjon med medieinnhold og tilgjengelighet.

Forskningsrådet på mediefeltet

På mediefeltet har Forskningsrådet hatt et program, KULMEDIA, som i to perioder (2014–2018 og 2019–2023) har finansiert forskning om kultur- og mediefeltet. Hovedmålet for dette programmet har vært å bedre kunnskapsgrunnlaget for utforming av kultur- og mediepolitikk. I dag er medieforskning integrert i den brede og omfattende VELKUSAM-porteføljen til Forskningsrådet.

5.2.3 Kulturminner/-miljøer som forvaltnings- og forskningsområde

Kulturmiljøer som offentlig forvaltningsområde tar utgangspunkt i lov om kulturminner (kulturminneloven). Loven slår fast at «Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.» Videre påpeker loven at det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressursene som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.¹²⁰ Loven definerer kulturminner som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til, mens det med kulturmiljøer menes områder hvor

---

¹²⁰ Lov om kulturminner (kulturminneloven) (1978) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>.

kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Forvaltningen av kulturminner og -miljøer er tett knyttet sammen med vitenskapelige undersøkelser og kunnskapsutvikling.

Det er Klima- og miljødepartementet som har det primære ansvaret for forvaltningen av kulturminner, steder og kulturmiljøer i Norge, mens Riksantikvaren er fagdirektorat og rådgiver for Klima- og miljødepartementet i alle saker som gjelder kulturmiljøer, kulturminner og kulturlandskap. Som direktorat har Riksantikvaren ansvaret for implementeringen av den overordnede og helhetlige nasjonale kulturminnepolitikken som blir besluttet av Stortinget og regjeringen. Direktoratet har forvaltningsansvaret for utvalgte kulturminner med myndighet til å frede kulturminner ved enkeltvedtak eller forskrift og er øverste myndighet i saker som handler om kulturminner. Riksantikvaren er blant annet systemansvarlig for Askeladden, det nasjonale registret for kulturmiljødata, med viktig grunnlagsdata for sektoren.¹²¹ Riksantikvaren har en egen FoU-strategi, og direktoratet beskriver sitt ansvar som «å utvikle og formidle forskningsbasert kunnskap om kulturmiljø». ¹²² Dette inkluderer enkelte FoU-prosjekter finansiert gjennom offentlige anskaffelser og enkelte tilskuddsordninger med åpning for å finansiere kunnskapsarbeid.

Videre driver alle forvaltningsnivåene kunnskapsproduksjon omkring kulturminner og kulturmiljøer. Fylkeskommunen og Sametinget er ansvarlig for kulturmiljøer i fylkene, og Sametinget er ansvarlig for kulturmiljøer i samiske områder. På dette forvaltningsnivået finner vi sterke fagmiljøer som både kartlegger, dokumenterer og utvikler kunnskap knyttet til kulturminner og kulturmiljøer av regional og nasjonal verdi. Det handler både om å framskaffe grunnlagsdata, gjøre arkeologiske registreringer og i stor grad bidra med anvendt forskning og i noen grad grunnforskning. Kommunene driver på sin side kunnskapsproduksjon gjennom lokale kulturminne-/miljøplaner, der lokale kulturminner kartlegges.

Den videre kunnskapsproduksjonen og forskningen knyttet til kulturminner og kulturmiljøer er fordelt mellom flere ulike organer. For noen av dem er kunnskapsproduksjonen direkte knyttet til forvaltningen av lovverket, for andre skjer dette mer indirekte.

Universitetsmuseene og andre ansvarsmuseer

Universitetsmuseene Kulturhistorisk museum (Universitetet i Oslo), Arkeologisk museum (Universitetet i Stavanger), Universitetsmuseet i Bergen, Vitenskapsmuseet (NTNU) og Norges arktiske universitetsmuseum (Universitetet i Tromsø) har lovpålagte oppgaver knyttet til arkeologiske utgravninger og forvaltning av faste og løse kulturminner som er bestemt som automatisk fredet etter Kulturminneloven. Tilsvarende har Norsk Maritimt Museum og sjøfartsavdelingene ved universitetsmuseene i Bergen, Stavanger, Trondheim og Tromsø tilsvarende oppgaver for arkeologi under vann.

Ett av disse museene er Kulturhistorisk museum ved Universitetet i Oslo. Som de andre universitetsmuseene gjør museet kvalitative vurderinger av kulturminners kildeverdi basert på

---

¹²¹ <https://www.riksantikvaren.no/om-kulturminneforvaltningen/>.

¹²² <https://www.riksantikvaren.no/wp-content/uploads/2023/01/Riksantikvarens-FoU-strategi-2021-2025-Godkjent.pdf>.

vitenskapelige kriterier. Kildene blir tatt vare på gjennom arkeologiske utgravinger, i et antall anslått til å være mellom 30 og 50 årlig.¹²³ Hovedtyngden av museets arkeologiske utgravinger er såkalte forvaltningsundersøkelser, det vil si undersøkelser som gjennomføres når nye byggeprosjekter kommer i konflikt med kulturminner. Videre utfører museet forsknings- og sikringsgravinger i sitt museumsdistrikt i henhold til kulturminnelovens § 11. Forskningsgravinger er knyttet til vitenskapelige problemstillinger, mens sikringsgravinger blir utført når kulturminne står i fare for å bli ødelagt, for eksempel etter flom.¹²⁴

Instituttsektoren

I 1988 gikk Riksantikvaren fra å være et inspektorat til å bli et direktorat, og kort tid senere ble også forskningsavdelingen ved Riksantikvaren skilt ut som et selvstendig institutt under navnet Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU). I statsbudsjettet i 1994 foreslo departementet at midler skulle overføres fra Riksantikvarens budsjett til en basisbevilgning¹²⁵ for det nye instituttet (Brattli 2006, s. 148). I 1994 ble så NIKU opprettet som en stiftelse og som et nasjonalt og internasjonalt forskningsinstitutt med kompetanse på kulturminneforskning. NIKU har og har hatt en sentral posisjon som leverandør av både grunnforskning og anvendt forskning til sektoren.

NIKU ble etablert etter modell fra de andre miljøfagene under miljøverndepartementet som allerede hadde organisert seg i egne frittstående miljøforskingsinstitutter, slik som NILU, NIVA og NIBR (Brattli 2006, s. 70). Dette var igjen bakgrunnen for at det ble opprettet en arbeidsgruppe i Miljøverndepartementet i 1992 som skulle utrede organisering av forsknings- og utredningsvirksomheten innenfor kulturminnevernet. Utredningen ble utarbeidet av en interdepartemental arbeidsgruppe, der rapporten fra arbeidet konkluderte med at det var flere uheldige forhold ved datidens organisering av kulturminneforvaltningen. Rapporten påpekte at datidens ordning ikke ivaretok ønsket om et klart skille mellom forskning og forvaltning. Det ble vurdert at det kunne knytte seg habilitetskonflikter til den gjeldende organiseringen.

Videre ble FoU-virksomheten vurdert som sterkt fragmentert, med ulike tilknytningsformer til og roller innen forvaltningen. Det eksisterte ikke en samlet organisasjon innenfor kulturminnevernet som kunne foreta helhetlige utredninger som underlag for forvaltningsavgjørelser. Videre ble det hevdet at kulturminnevernet hadde kapasitets-, kompetanse- og kontinuitetsproblemer ved gjennomføring av større utredninger. Ikke minst mente utredningen at små og spesialiserte fag av stor betydning for kulturminnevernet falt utenfor prioriteringene ved universitetene (Brattli 2006, s. 75). Arbeidsgruppa foreslo derfor enstemmig at FoU-virksomheten ved Riksantikvaren skulle organiseres samlet innenfor en instituttmodell (Brattli 2006, s. 76).

I dag har NIKU et særlig ansvar for kunnskapsproduksjon knyttet til kulturminner i form av kirkeområder, klostre, festningsverk og de åtte middelalderbyene (Bergen, Hamar, Oslo, Sarpsborg, Skien, Stavanger, Trondheim og Tønsberg).¹²⁶ NIKU gjennomfører grunnforskning

---

¹²³ <https://www.khm.uio.no/forvaltning-av-kulturminner/utgravinger/>.

¹²⁴ <https://www.khm.uio.no/forvaltning-av-kulturminner/utgravinger/>.

¹²⁵ Begrepet basisbevilgning tilsvarer dagens begrep om grunnbevilgning.

¹²⁶ <https://www.riksantikvaren.no/om-kulturminneforvaltningen/>.

innenfor arkeologi (spesielt utgravninger og miljøovervåkning) og konservering, i tillegg til at de arbeider med anvendt forskning knyttet til miljøovervåkning av hvordan klimaendringer påvirker kulturminner: bygninger, kulturmiljøer og arkeologiske kulturminner. Fram til 2023 hadde NIKU pekt ut fire prioriterte forskningsområder: middelalder, klima og miljø, digitale metoder og kulturarvsforvaltning.¹²⁷

UH-sektoren

Gjennom sine bachelor- og masterprogram bidrar UH-sektoren til rekruttering inn i kulturmiljøsektoren. Hovedinstitusjonene her er UiO, UiB, NTNU og UiT. De samme institusjonene bidrar også med betydelig kunnskapsproduksjon til sektoren, fortrinnsvis grunnforskning. Under fagene kulturhistorie og museologi tilbyr Institutt for kulturvitenskap og orientalske studier (IKOS) ved Universitetet i Oslo bachelorstudier i kulturhistorie og masterstudier i europeisk kulturhistorie, museologi og kulturarvsstudier. Ved IKOS ligger også Senter for museumsstudier, som søker å knytte sammen instituttets museologiske forskning med andre kulturarvsaktører. Det formulerte målet er at samarbeidet skal bidra til å sammenstille forskning på ulike typer museer.¹²⁸

Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH) ved Universitetet i Oslo tilbyr bachelor- og masterstudie i arkeologi og konservering samt historie. Ved instituttet drives også kritisk kulturarvsforskning som grunnforskning. Dette skjer i tett samarbeid med kulturarvssektoren, og per i dag under satsingen *Heritage Experience Initiative* (HEI), med formål om å utvikle kritisk kulturarvsforskning i samarbeid med kulturarvsektoren.¹²⁹

Under paraplyen kulturminneforvaltning og arkeologi tilbyr NTNU studier i museologi og museumsforskning, museum, samfunn og deltakelse samt utdanning innenfor arkeologi. Samtidig driver instituttet grunnforskning knyttet til museologi og museumsstudier, samt arkeologisk grunnforskning om vikingtid og forskning innenfor samtidsarkeologi.¹³⁰

Ved Universitetet i Bergen tilbys bachelor- og masterstudie i arkeologi, historie, kulturvitenskap og religionsvitenskap ved Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap. Samtidig driver instituttet grunnforskning innenfor disse fagområdene, hvor det blant annet finnes pågående forskningsprosjekter knyttet til arkeologiske personnavn, kulturhistorisk forskning på skeive hjem, de kulturelle og samfunnsmessige omstillinger i samfunnet som følge av klimaendringene og forskning knyttet til nasjonal infrastruktur for kulturhistoriske samlinger og for tradisjonsarkiver.¹³¹

---

¹²⁷ <https://www.niku.no/tjenester/nikus-forskning/>.

¹²⁸ <https://www.hf.uio.no/ikos/forskning/>.

¹²⁹ <https://www.hf.uio.no/forskning/satsinger/hei/index.html>.

¹³⁰ <https://www.ntnu.no/ihk/arkeologi>.

¹³¹ <https://www.uib.no/ahkr/25437/forskningsprosjekt-ved-ahkr>.

Ved UiT Norges arktiske universitet tilbys bachelor- og masterstudie i arkeologi, kunsthistorie og religionsvitenskap. Ved UiT drives det også grunnforskning innenfor samtidsarkeologi og arktisk arkeologi.

Forskningsrådet på feltet for kulturminne og -miljø

Forskningsrådet har de senere årene i begrenset grad utlyst midler med kulturminner og kulturmiljøer som eksplisitt tema. Samtidig har det vært muligheter for å få finansiert forskning på kulturminner og kulturmiljøer gjennom programmer som MILJØFORSK, der kulturminner og kulturmiljøer har vært et av forskningsområdene, og under porteføljen Klima og polar, der kulturmiljøer inngår.

5.2.4 Organisering av sektorspesifikk kunnskapsutvikling

I dette delkapittelet har vi gjennomgått forholdet mellom forvaltning og kunnskapsutvikling på tre ulike politikkområder: likestillingspolitikken, mediepolitikken og kulturminne-/kulturmiljøpolitikken. De tre områdene har en del fellestrekk. For det første er det en tydelig juridisk forankring av politiske mål og prioriteringer innenfor disse områdene, som medfører et behov for tilsyn, kartlegging, oppfølging og rapportering. Det er også, som på alle eller de fleste politikkområder, uttalt en eksplisitt ambisjon om å ha en kunnskapsbasert politikk. For det andre har behovet for kartlegging og ambisjonen om kunnskapsutvikling gitt seg utslag i en sammensatt infrastruktur for disse oppgavene. Denne er sammensatt av aktører fra forvaltning og byråkrati, fra universitets- og høyskolesektoren, fra instituttsektoren og fra ulike ordninger for finansiering av anvendt forskning og til en viss grad også grunnforskning. Her skiller disse områdene seg fra språkpolitikken, der det i begrenset grad finnes nettopp en slik infrastruktur for språkpolitisk relevant kunnskapsutvikling.

Selv om de tre politikkområdene og kunnskapsorganiseringen knyttet til dem må forstås på egne vilkår, og også skiller seg fra språkpolitikken, er det relevant lærdom å ta med i diskusjonen om et forskningsmiljø for språkpolitikk og -forvaltning. Opprettelsen av NIKU på 1990-tallet viser for eksempel hvordan tre ulike hensyn eller bekymringer spilte sammen som argumentasjon: Det var behov for et klart skille mellom forskning og forvaltning, den FoU-virksomheten som fant sted, var spredt og fragmentert, og nedprioriteringen av små fag ved universitetene skapte klare kompetanseutfordringer for kulturminnevernet. Alle disse hensynene er relevante i en diskusjon om organisering av et forskningsmiljø for norsk språk.

Som vi så av gjennomgangen av det mediepolitiske området, har forholdet mellom forvaltning og forskning også der vært et aktuelt og diskutert tema. Det har særlig handlet om rollen til Medietilsynet, som er et tilsyn og et direktorat, samtidig som de også samler inn data og statistikk, bestiller forskning og utlyser forskningsmidler. Selv om en slik kombinasjon av roller kan være en måte å sikre en tett integrering mellom politikk, tilsyn, datainnsamling og kunnskapsbehov, har også denne rollekombinasjonen blitt møtt med kritikk fra medieforskerhold. Kritikken har som omtalt særlig blitt formulert som en kommentar til nyheten om at statsbudsjettet for 2023 foreslo å avvikle bevilgningen til Medienorge, som altså er en mediestatistisk kunnskapsbase ved Universitetet i Bergen. Formålet var å samle all innhenting av mediestatistikk og -analyse

hos én aktør. I en kommentar til denne prosessen formulerer Norsk medieforskerlag et tydelig dilemma på denne måten:

I hvilken grad bør statens tilsynsorgan (med ansvar for mediestøtte) også utarbeide mediestatistikk og medieanalyse? Det er åpenbart at Medietilsynet må bygge på innsikt og kunnskap om mediebransjen og om medieutvikling for å kunne utføre sine arbeidsoppgaver. Det er derimot ikke like åpenbart at det er Medietilsynet selv som skal ha ansvar for å utarbeide kunnskap og innsikt.¹³²

Disse problemstillingene er også relevante i en språkpolitisk sammenheng, og de beskriver en grenseoppgang som bør diskuteres med jevne mellomrom.

En avsluttende overordnet lærdom å trekke fra gjennomgangen av de tre politikkområdene handler om hvor sammensatt infrastrukturen for kunnskapsutvikling er på alle de tre områdene. Selv om det er langt utenfor vårt mandat å vurdere hvor hensiktsmessig kunnskapsbehovet er forsøkt dekket på disse områdene, tror vi at de viser at det ikke er *en* modell og *en* organisasjon som dekker slike behov. Kompleksiteten i den kunnskapen, den kartleggingen og de dataene som trengs, vil, slik vi vurderer det, tilsa at det uansett løsning vil være nødvendig med et samarbeide mellom flere organisasjoner og miljøer. Å legge alt FoU- og kompetanseansvar til en og samme organisasjon vil neppe være en gangbar modell. I neste kapittel diskuterer vi nærmere hvilke mulige modeller som finnes.

---

¹³² Lüders, M. «Medieforskere: Etterlyser åpenhet om Medietilsynets rolle og oppgaver». Khrono (04.11.2022). <https://khrono.no/medieforskere-etterlyser-apenhet-om-medietilsynets-rolle-og-oppgaver/730853>.

6. Organisering av et forskningsmiljø for norsk språk

Så langt i denne rapporten har vi beskrevet den språkpolitiske situasjonen i Norge og den historiske bakgrunnen for denne. Vi har videre beskrevet de mest relevante aktørene innen politikk og forvaltning av norsk språk, og vi har pekt på de mest relevante utdanningene som produserer ulike typer kompetanse og kunnskap som er et nødvendig grunnlag for utvikling og forvaltning av det norske språket. Et eget kapittel har identifisert hva slags kunnskap som ser ut til å være nødvendig for å nå målet i den norske språkpolitikken om at norsk språk også i framtida skal være et samfunnsbærende språk, inkludert en rekke behov for kunnskap knyttet til norsk språk i ulike sektorer av samfunnet. Vi har gitt eksempler på organisering av forskning på og forvaltning av språkfeltet i andre land. Vi har beskrevet kunnskapssektoren i Norge generelt, og organiseringen av forskningen innenfor noen utvalgte forvaltningsområder spesielt, som det kan være relevant å hente inspirasjon fra.

Med utgangspunkt i disse forholdene vil vi i dette kapittelet beskrive ulike modeller for hvordan et fast forskningsmiljø for norsk språk kan organiseres.

6.1 Forskning: Fire sektorer

Som beskrevet i forrige kapittel består den norske kunnskapssektoren av tre forskningsutførende sektorer: næringslivet, universitets- og høyskolesektoren og instituttsektoren. I tillegg utføres også noe forskning innenfor forvaltningen. Alle disse fire sektorene kan i teorien spille en rolle for språkpolitisk relevant forskning.

Prinsipielt sett er det for eksempel mulig å se for seg en etablering av et fast forskningsmiljø for norsk språk i næringslivssektoren, gjennom offentlig innkjøp fra en privat konsulentsektor. På generelt grunnlag kan det imidlertid argumenteres for at det vil være mer hensiktsmessig å etablere et slikt forskningsmiljø innenfor en sektor som myndighetene i større grad har styring over. Konsulentselskapene har heller ikke noe ideelt formål om å drive FoU eller formidling av denne, og vi anser derfor dette som et lite aktuelt alternativ som vi ikke går videre med i denne utredningen.

Da står vi igjen med universitets- og høyskolesektoren, instituttsektoren og offentlig forvaltning som aktuelle sektorer for et forskningsmiljø for norsk språk.

Hvis en velger å etablere et fast forskningsmiljø for norsk språk innenfor universitets- og høyskolesektoren, vil det fordele øremerkede midler og en ordning som sikrer at forskningsvirksomheten både er relevant for språkpolitikk og -forvaltning og kan opprettholdes over tid. Et forskningsmiljø for norsk språk vil ikke primært handle om studieproduksjon og publikasjonspoeng, og med andre ord vil ikke denne virksomheten bygge opp under UH-institusjonens primære samfunnsoppdrag. Det kan også være utfordrende å sikre forskningens relevans dersom den legges til et universitet eller en høyskole, all den tid disse institusjonene har sterk tradisjon for

forskerdrevne prosjekter, og ved at prinsippet om forskningens autonomi står svært sterkt. På den annen side kan nærheten til språkfaglig utdanning være en viktig styrke, både når det gjelder tilgang på kompetanse, og med tanke på den eventuelt positive betydningen et forskningsmiljø kan ha for utdanningene.

Hvorvidt instituttsektoren er den mest egnede sektoren for organisering av dette forskningsmiljøet, avhenger av flere faktorer. Sektorens nærhet til samfunnet og dens vektlegging av å produsere relevant, anvendbar og etterspurt kunnskap er forhold som taler *for* å organisere et forskningsmiljø innenfor denne sektoren. At instituttene er godt trent i å tenke nytteverdi, kan til en viss grad også kompensere for at språkpolitiske myndigheter med denne organiseringen i liten grad vil ha direkte styring med forskningsaktivitetene. Spørsmålet om finansiering er det tyngste argumentet *mot* å legge forskningsmiljøet til instituttsektoren, iallfall hvis vi med instituttsektoren først og fremst mener de frittstående forskningsinstituttene i gruppe 1 i oversikten i forrige kapittel. De såkalte flaggrensene knyttet til bidrags- og oppdragsinntekter for denne instituttgruppa utgjør høye terskler for et nyetablert institutt. Samtidig er oppdragsmarkedet for forskning og utredning knyttet til norsk språk svært begrenset. Potensialet for bidragsinntekter vil avhenge av forskningspolitiske prioriteringer i departementene. Kulturdepartementet er blant departementene med de minste forskningsbudsjettene, noe som gjenspeiles i størrelsen på relevante programmer i Forskningsrådet. Fram til i dag har forskning relevant for norsk språk ikke vært høyt prioritert. Dersom et forskningsmiljø skal organiseres innenfor instituttsektorens gruppe 1 må et slikt institutt kunne konkurrere seg til både oppdrags- og bidragsinntekter, og Kulturdepartementet ville måtte stille med et bidrag til grunnbevilgningsordningen i størrelsesorden 5–10 millioner kroner. Kravet om minimum 20 utførte forskerårsverk vil også utgjøre en høy terskel, både med tanke på produksjonsvolum og rekruttering. Alternativt vil man kunne tenke seg å organisere et forskningsmiljø i sektorens gruppe 2 eller 3. Da vil man unngå kravene som i dag stilles til grunnbevilgningsinstituttene i gruppe 1, men til gjengjeld ville dette kreve en direkte driftsbevilgning fra ett eller flere departementer av en langt større størrelsesorden for å sikre økonomi til drift av et slikt institutt.

Å legge et fast forskningsmiljø til offentlig sektor er også en mulighet. Denne modellen er den som i størst grad vil kunne sikre at forskningen som utføres er språkpolitisk relevant. Dette er også trolig den mest stabile og langsiktige modellen. Et ankepunkt mot denne modellen er at den kan være grunnlag for rollekonflikter, og at den ikke vil innebære tilstrekkelig avstand mellom politikk og kunnskapsutvikling.

Som beskrevet i kapittel 4 er overvåking og kartlegging for eksempel av bruken av norsk språk, i form av *statistikk*, en arbeidsoppgave som det er behov for, og som vil kunne være en relevant arbeidsoppgave for et forskningsmiljø for norsk språk. Statistikkproduksjon og hvilke aktører som i henhold til lovverket kan utføre slike oppgaver, er et forhold som er verdt en egen kommentar. Statistikklovens¹³³ § 5 beskriver kravene til offisiell statistikk:

- Offisiell statistikk skal utvikles, utarbeides og formidles på en faglig uavhengig, upartisk, objektiv, pålitelig og kostnadseffektiv måte.

---

¹³³ Lov om offisiell statistikk og Statistisk sentralbyrå (statistikkloven) (2019) <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2019-06-21-32>.

- Utviklingen, utarbeidingen og formidlingen av offisiell statistikk skal skje på grunnlag av enhetlige standarder og harmoniserte metoder.
- Statistikken skal være relevant, nøyaktig, aktuell, punktlig, tilgjengelig og klar, sammenlignbar og sammenhengende.

Kravene er i samsvar med Europaparlamentet og Europarådsforordningen om europeisk statistikk, og gjort gjeldende i Norge gjennom EØS-avtalen (SSB 2021, s. 7). I henhold til statistikkloven skal Statistisk sentralbyrå (SSB) samordne all *offisiell statistikk* i Norge. Offisiell statistikk er statistikk som omfattes av nasjonalt statistikkprogram (SSB 2021). SSB ligger under Finansdepartementet, og driver forskning og analyse i henhold til statistikkloven. Arbeidet med forskning og analyse kommer i tillegg til arbeidet med å utvikle, utarbeide og formidle statistikk. Forsknings- og analysevirksomheten i SSB er organisert i en egen forskningsavdeling med nesten 70 ansatte, som driver anvendt forskning og analyse. Virksomheten retter seg mot regjeringen, sentralforvaltningen, Stortinget og partene i arbeidslivet. Selv om SSB er et faglig uavhengig statlig organ, har Finansdepartementet en viss styring med hva som skal være forskningsavdelingens kjerneoppgaver og forskningstemaer. Dette reguleres gjennom egne retningslinjer.¹³⁴ SSB er ett av få statistikkbyråer i verden som har en egen forskningsavdeling. Forskningsavdelingen driver uten tvil et viktig arbeid, men det har vært diskutert hvorvidt det ville være mer hensiktsmessig å skille ut forskning og analyse i en egen institusjon, slik man har gjort i Sverige. I NOU 2018: 7 som fulgte den nye statistikkloven, beskrives utfordringen:

Forsknings- og analyseaktiviteten er vesensforskjellig fra statistikkproduksjonen, og det kan være organisatorisk og ledelsesmessig krevende å finne en god balanse mellom så forskjellige aktiviteter. Forsknings- og analyseaktiviteten kan også svekke tilliten til statistikkproduksjonen; mens statistikken er tilbakeskuende og faktabasert, er forskningen og analysen fremadskuende eller kontrafaktiske, og resultatene kan derfor fremstå som mer usikre og kontroversielle. Det er også en fare for at den interne forsknings- og analyseaktiviteten favoriseres på bekostning av forskning og analyse ved eksterne institusjoner, for eksempel når det gjelder tilgang til byråets data (NOU 2018: 7, s. 11).

Av praktiske og økonomiske grunner, og fordi det er ønskelig med tett samvirke med statistikkproduksjonen, er dagens organisering med et todelt samfunnsoppdrag videreført. SSB skal altså fortsatt både være sentral statistikkmyndighet og utføre forskning (ibid.). I etterkant av statistikkloven og tydeliggjøringen av SSB som sentral statistikkmyndighet har produksjonen av FoU-statistikk, som tidligere var delt mellom NIFU og SSB, blitt samlet hos SSB. Statistikkproduksjonen er altså flyttet fra et selvstendig forskningsinstitutt til et forvaltningsorgan, men utføres fortsatt av en institusjon som regnes som en del av instituttsektoren (gruppe 3). Begrunnelsen for flyttingen var at NIFUs statistikkoppdrag var av en varighet og et omfang som gjorde at det ellers måtte ha blitt konkurranseutsatt etter EØS-regler.

Som denne utredningen har påpekt, er overvåking og kartlegging av situasjonen for norsk språk i form av statistikk en av flere typer kunnskapsproduksjon som det er et tydelig behov for. Dermed denne type statistikk skal inngå i et nasjonalt statistikkprogram, vil det være naturlig å legge statistikkproduksjonen til SSB eller til et forskningsmiljø for norsk språk organisert som statlig virksomhet (i eller utenfor instituttsektoren). Samtidig vil det være flere andre aktuelle forskningsoppgaver for et forskningsmiljø for norsk språk utover statistikkproduksjon.

---

¹³⁴ <https://www.ssb.no/forskning/om-forskning-i-ssb> (Lest 26.04.2023).

6.2 Mulige modeller for organisering av et forskningsmiljø

Sju strukturerende prinsipper ligger til grunn for våre ulike løsningsforslag for hvordan et forskningsmiljø for norsk språk kan organiseres, her i ikke-prioritert rekkefølge:

- **Relevans:** Vi ser det som avgjørende at forskningsmiljøet er i stand til å levere kunnskap med høy språkpolitisk relevans og med nytteverdi for et språkpolitisk arbeid i et bredt spekter av samfunnssektorer.
- **Autonomi:** I avveiningen mellom forskningens relevans og forskningens autonomi vurderer vi relevans som viktigere enn autonomi i denne sammenheng, med noen unntak som vi vil komme tilbake til.
- **Kobling til eksisterende fagmiljø:** Det vil trolig være mer hensiktsmessig å legge forskningsmiljøet til et eksisterende fagmiljø enn å bygge opp noe fra bunnen av.
- **Stabilitet og langsiktighet:** Vi ser det som viktig at forskningsmiljøet organiseres på en måte som kan gi stabilitet over tid.
- **Kompetanse og rekruttering:** Det er en forutsetning at forskningsmiljøet har tilgang på og klarer å rekruttere relevant kompetanse.
- **Samarbeidsmuligheter:** Vi ser det som viktig at forskningsmiljøet er organisert på en måte som gir gode muligheter for samarbeid med andre relevante fagmiljøer, forvaltningen og andre relevante samfunnsaktører.
- **Finansiering:** Å finne en stabil og realistisk modell for finansiering er en forutsetning for driften av forskningsmiljøet.

Med bakgrunn i disse sju prinsippene diskuterer vi tre ulike hovedmodeller nedenfor, med to til fire varianter innenfor hver av disse modellene.

6.2.1 Modell A: Etablere et miljø som del av forvaltningen

Å etablere forskningsmiljøet på innsiden av den offentlige forvaltningen vil ha noen klare fordeleler, så vel som ulemper. Med en slik modell vil forvaltningen ha god kontroll med hva som skal være innholdet i forskningsaktivitetene, og dermed vil forvaltningen enkelt kunne sikre at kunnskapsproduksjonen har høy språkpolitisk relevans, og er av en art som gir direkte nytteverdi for forvaltningsoppgavene på feltet. På den annen side vil forskningen foregå med ingen eller svært kort armlengdes avstand til politikken. Prinsipielt sett vil forskningen dermed mangle autonomi, noe som bryter med grunnleggende forskningsidealer. Kunnskapsbehovet på feltet for norsk språk er sammensatt. Noe av dette vil fint kunne dekkes av et forskningsmiljø på innsiden av forvaltningen, mens det vil være vanskeligere å dekke andre behov.

I vårt materiale finner vi en lignende modell i Sverige med Institutet för språk och folkminnen. Samtidig gjør den sammensatte organiseringen til det svenske instituttet at denne modellen har noe begrenset overføringsverdi til norske forhold.

Alternativ A1) FoU-seksjon i Språkrådet

En mulig løsning innenfor denne modellen er å etablere et forskningsmiljø som en del av Språkrådet. Denne løsningen representerer en kort armlengdes avstand og lite autonom forskning. For til en viss grad å bøte på dette kan miljøet etableres som en egen FoU-seksjon adskilt fra Språkrådets annen virksomhet. Relevante departement vil med en slik modell likevel ha en nærhet til forskningen, noe som vil kunne sikre dens relevans og nytteverdi. En viss grad av armlengdes avstand kan sikres ved at enkelte oppdrag, for eksempel evalueringer av politiske tiltak, lyses ut og gjennomføres av uavhengige aktører.

Et annet argument for en slik modell er at Språkrådet allerede i dag langt på vei er en kunnskapsprodusent, gjennom deres arbeid med å «observera og analysera aktuelle utviklingstrekk i heile det norske språksamfunnet».¹³⁵ Som flere informanter har påpekt, og som vi selv også har erfart underveis i dette utredningsarbeidet, henger kunnskapsutvikling, politikktutforming og forvaltning på språkfeltet ofte svært tett sammen. Dette kan brukes som et argument både for og imot at kunnskapsproduksjonen om norsk språk skal utføres av den samme aktøren som skal fremme norsk språk og drive tilsyn på feltet. På mediefeltet ser vi likevel at oppgaver flyttes *inn* i Medietilsynet, nettopp for å samle kompetanse og sikre relevans. Denne prosessen har imidlertid møtt motstand og kritikk fra medievitenskapelig hold. Organiseringen av en egen analyseavdeling i Kulturdirektoratet er et annet eksempel på at forvaltningen tar grep for å sikre den kunnskapsproduksjonen forvaltningen selv har behov for. En FoU-seksjon i Språkrådet vil kunne påta seg produksjon av offentlig språkstatistikk, eventuelt koordinert av SSB.

Å bygge opp en FoU-seksjon i Språkrådet vil forutsette finansiering fra Kultur- og likestillingsdepartementet. For å senke terskelen noe kan det vurderes om det samtidig er hensiktsmessig å omorganisere Språkrådet, på den måten at enkelte ansatte som i dag til dels har oppgaver knyttet til kartlegging og kunnskapsproduksjon, og ressursene som går til disse oppgavene, flyttes til FoU-seksjonen. Dette vil kreve omstilling både for organisasjonen og for ansatte, men bør likevel vurderes. Det er også mulig å se for seg en ytterligere konsentrasjon av ressurser, for eksempel ved å flytte Termportalen til Språkrådets FoU-seksjon. Som beskrevet tidligere ligger både Termportalen og Språksamlingene i dag til Universitetet i Bergen, og finansieres av Kultur- og likestillingsdepartementet og Kunnskapsdepartementet. Dette vil imidlertid forutsette at det er praktisk og politisk mulig å flytte kompetansen som dette miljøet består av. Det må også tas i betraktning at en slik flytting vil kunne ha negative konsekvenser for den pågående oppbyggingen av relevante fagmiljøer ved UiB.

Et annet argument *mot* modellen med FoU-seksjon i Språkrådet er at Språkrådet allerede kombinerer og balanserer flere ulike roller og oppgaver, og at dette vil være å tilføre enda en funksjon som kan komplisere dette ytterligere. Samtidig: Dersom man klarer å balansere disse oppgavene på en god måte, og forskningsoppgavene er skilt ut i en egen avdeling, kan denne modellen gi stor grad av forskningsrelevans og stabilitet over tid. Et annet mulig argument mot denne modellen er at det kan være vanskeligere å få til en god dynamikk mellom forskningsmiljøet og relevante utdanningsmiljøer, enn dersom forskningsmiljøet etableres ved et universitet. Et tredje

---

¹³⁵ Vedtekter for Språkrådet, § 1 Formål og oppgaver, <https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/Om-oss/Vedtekter-for-Sprakradet/> (Lest 19.04.2023).

argument mot denne modellen er at forvaltningen i utgangspunktet er en uegnet ramme dersom det er ønskelig å søke prosjektfinansiering fra Forskningsrådet, siden dette neppe vil kunne tilfredsstille kravene til å være en godkjent forskningsorganisasjon. En fjerde innvending mot denne modellen er at den ikke vil bidra direkte til å styrke relevante utdanningsmiljø.

Alternativ A2) FoU-seksjon i Språkrådet lokalisert til Bergen

For nettopp å skape grunnlag for en bedre dynamikk mellom forskningsmiljøet og relevante utdanningsmiljøer kan en løsning være å organisere miljøet som i alternativ A1, men å lokalisere avdelingen geografisk til Bergen, og da fortrinnsvis samlokalisert med Språksamlingene ved Universitetet i Bergen. En slik løsning vil innebære en geografisk avstand til resten av Språkrådets virksomhet, men en nærhet til relevant kompetanse og infrastruktur ved Universitetet i Bergen. Denne modellen kan sikre at forskningen er relevant for forvaltningen, samtidig som det er en måte å samle ressursene på uten at man bryter opp det fagmiljøet ved UiB som har vært under oppbygging de siste årene. I en slik løsning, lokalisert til Bergen, kan en fortsatt vurdere hvorvidt det er hensiktsmessig å flytte Språkbanken inn i Språkrådet, organisatorisk og eventuelt også geografisk.

6.2.2 Modell B: Etablere et miljø i UH-sektoren

Modell B er å etablere et forskningsmiljø for norsk språk innenfor universitets- og høyskolesektoren. En åpenbar fordel ved en slik modell er at forskningen vil foregå på en armlengdes avstand fra politikk og forvaltning, og slik sett være i harmoni med forskningsidealet om autonomi. Baksiden av dette er at det kan være mer utfordrende å sikre at forskningen som utføres, faktisk gir et relevant kunnskapsgrunnlag til nytte for politikkutforming, forvaltning og praktisk språkarbeid i ulike sektorer av samfunnet. Dette vil det imidlertid være mulig å bøte på gjennom å formulere et tydelig mandat for forskningsmiljøet i *utviklingsavtalen* mellom Kunnskapsdepartementet og vertsinstitusjonen.

Ved siden av utdanning har universiteter og høyskoler som en av sine hovedoppgaver å drive forskning, kunnskapsproduksjon og forskningsformidling. Slik sett er UH-sektoren en egnet sektor. Noe av den kunnskapsproduksjonen som trolig skal utføres ved dette forskningsmiljøet, vil imidlertid komme i form av ikke-fagfelleverderte forsknings- og utviklingsoppgaver, for eksempel arbeid med kartleggingsrapporter, utredninger og kuratering av grunnlagsdata. Flere informanter har påpekt at dette er forskningsoppgaver som generelt sett er lite attraktive for faglig ansatte i UH-sektoren, fordi det i liten grad er meritterende og karrierefremmende arbeid. Også på institusjonsnivå er det sterke insentiver for å vektlegge forskning som resulterer i vitenskapelig publisering. Flere informanter er opptatt av at det er sannsynlig at dette kan føre til at vertsinstitusjonen på sikt velger å nedprioritere satsingen på et slikt forskningsmiljø, med referanse til prosessen der Universitetet i Oslo prioriterte bort videre satsing på Språksamlingene, og at ansvaret for disse i 2016 ble overtatt av Universitetet i Bergen. Når publiseringsindikatoren for finansiering av UH-institusjoner nå er foreslått fjernet (Meld. St. 14 (2022–2023)), er dette

motargumentet noe svekket, men vitenskapelig publisering vil trolig fortsatt være en mer attraktiv arbeidsoppgave for den enkelte akademikeren.

Det aktuelle forskningsmiljøet, i likhet med forvaltningen og næringslivet, vil ha behov for stadig påfyll av ansatte med kompetanse innenfor en rekke fag med relevans for norsk språk. Som beskrevet i kapittel 2 har rekrutteringen til sentrale fag som terminologi, leksikografi og navnegransking vært svak de siste årene, med påfølgende nedleggelse av studietilbud. Flere informanter har gitt uttrykk for at det å lokalisere et forskningsmiljø for norsk språk til UH-sektoren er et grep som kan bidra til en positiv rekrutteringsspiral. En kan for eksempel se for seg at forskere ved forskningsmiljøet kan benyttes inn i undervisning. En kan også se for seg at forskningsmiljøet kan finansiere og ansette ph.d.-stipendiater, eller knytte til seg ph.d.-stipendiater som er ansatt ved andre institutter ved institusjonen. En kan også legge til rette for at masterstudenter knytter sine masteroppgaver til temaer som er relevante for forskningsmiljøet, mot at de får veiledning fra forskere der. Sistnevnte mulighet er imidlertid ifølge noen av våre informanter i sektoren ofte vanskelig å få til i praksis, blant annet fordi studenter gjerne har egne ønsker for tema som ikke nødvendigvis sammenfaller med hva som vil være relevant fra en slik institusjons perspektiv. Når det er sagt, vil en synergi mellom forskningsmiljøet og utdanningene iallfall være mer krevende å få til dersom forskningsmiljøet legges utenfor UH-sektoren.

UH-sektoren er en god ramme for å søke prosjektfinansiering fra Forskningsrådet. Dette vil være aktuelt for å få realisert den type kunnskapsutvikling som skiller seg fra den som handler om dokumentasjon, kartlegging og så videre. Her kan forskningsmiljøet søke midler på egenhånd eller i samarbeid med andre forskningsmiljøer med kompletterende kompetanser, for eksempel innenfor teknologi, kunstig intelligens eller jus. Slik forskningsaktivitet forutsetter økt satsing på relevante programmer i Forskningsrådet, som igjen forutsetter finansiering fra relevante departementer. Med forbehold om at forskningsinnsatsen på relevante felt endrer seg i sterkt positiv retning de neste årene, vil slik programfinansiering imidlertid være å anse som «kakepynt» framfor en grunnbjelke for et slikt forskningsmiljø.

En ulempe med å plassere forskningsmiljøet innenfor en UH-institusjon kan være at det kompliserer muligheten for å få til godt samarbeid mellom den aktuelle institusjonen og andre institusjoner i UH-sektoren. Noen informanter har gitt uttrykk for dette, med henvisning til konkurransesituasjonen mellom institusjonene. Samtidig er det ikke uvanlig at det foregår samarbeid mellom UH-institusjoner.

I vårt (riktignok begrensede) materiale fra Norden og Europa har vi ikke funnet eksempler på en ren UH-organisering av forskning på språkfeltet.

Alternativ B1) Forskningscenter ved Universitetet i Bergen

Det mest nærliggende alternativet innenfor denne hovedmodellen er å etablere et forskningssenter ved Universitetet i Bergen, i tilknytning til Språksamlingene. Et åpenbart argument i favør av denne modellen er at UiB allerede har bygget opp et miljø med relevant kompetanse ved Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier (LLE), Språksamlingene med Termportalen og de to leksikografiske prosjektene Norsk Ordbok a–h og Revisjonsprosjektet. Miljøet har flere med leksikografisk kompetanse, men færre med kompetanse innen navnegransking og terminologi, skjønt det jobbes med rekruttering av flere med sistnevnte kompetanse. Mange informanter

har uttrykt at det vil være hensiktsmessig å legge et nytt forskningsmiljø til en institusjon der det allerede finnes et relevant miljø, framfor å bygge opp noe helt fra bunnen av. Flere informanter, ikke bare informanter som selv representerer UiB, men også informanter som representerer andre UH-institusjoner, eller som ikke er del av UH-sektoren, har pekt på UiB som et høyst aktuelt lokasjonsalternativ. Å legge det til UiB vil også, dersom det arbeides for det, kunne ha positiv betydning for rekruttering av studenter og stipendiater til fagmiljøene.

Forskningsrelevans og langsiktig prioritering må med denne løsningen sikres gjennom utviklingsavtalen mellom Kunnskapsdepartementet og UiB.

Senter for tverrfaglig kjønnsforskning ved Universitetet i Oslo og Medienorge ved Universitetet i Bergen er lignende eksempler på tilsvarende modeller på henholdsvis likestillings- og medie-feltet, jf. kap. 5.

Alternativ B2) Forskningscenter ved en annen UH-institusjon

Også andre institusjoner i UH-sektoren har fagmiljøer som kunne vært brukt som utgangspunkt for en oppbygging av et forskningscenter for norsk språk. Universitetet i Oslo (UiO), Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) og Universitetet i Agder (UiA) er relevante eksempler, kanskje også Høgskolen i Volda (HVO). Vårt inntrykk er likevel at ingen av disse institusjonene kan vise til like relevant kompetansemiljø og prosjektportefølje, ei heller like høyt ambisjonsnivå på språkfeltet, som UiB kan. Å legge et forskningsmiljø til en av disse institusjonene vil ikke føre til en samling av ressurser, snarere en enda større spredning enn hva tilfellet er i dag. I lys av dette går vi ikke videre med dette alternativet.

6.2.3 Modell C: Etablere et miljø i instituttsektoren

En tredje modell er å organisere forskningsmiljøet for norsk språk innenfor instituttsektoren. En fordel ved en slik modell er at forskningen vil tilfredsstillende både idealet om armlengdes avstand fra politikk og forvaltning og behovet for samfunnsrelevans. Et selvstendig forskningsinstitutt vil kunne samarbeide bredt, både med språkpolitiske myndigheter og offentlige og private aktører i ulike samfunnssektorer. Samarbeid med fagmiljøer i UH-sektoren vil også være mulig å få til. Som forskere ved et selvstendig forskningsinstitutt (Telemarksforskning) er forfatterens erfaring at samarbeid med UH-institusjoner forutsetter at partene finner fram til praktiske løsninger på tross av forskjeller i økonomimodeller og arbeidsmåter, og at dette er enklest å få til i prosjektsamarbeid med lang varighet, og noe vanskeligere å få til i prosjekter med kortere tidshorisonter. Samtidig vil det kanskje, med bakgrunn i konkurransesituasjonen mellom UH-institusjonene, være enklere å få til samarbeid mellom UH-institusjoner og et forskningsmiljø for norsk språk i instituttsektoren, enn dersom miljøet ligger innenfor ett bestemt universitet. Å etablere et nytt og selvstendig forskningsinstitutt for norsk språk vil være å tilføre språkfeltet en helt ny aktør, noe som kan være forfriskende. Samtidig vil det være krevende å bygge opp et miljø fra bunnen av.

Utfordringer med denne modellen vil være knyttet til finansiering, stabilitet og langsiktighet, i tillegg til rekruttering av personer med relevant kompetanse. Med tanke på at det eksterne oppdragsmarkedet for et slikt institutt trolig vil være svært begrenset og ha få relevante bestillere, vil et slikt institutt måtte forvente at departementet garanterer for en stor andel av instituttets finansiering i form av en grunnbevilgning og i tillegg departementale oppdrag. Noe bidragsmidler vil et slikt institutt måtte kunne forventes å hente inn, men summa summarum vil finansieringsspørsmålet alene gjøre dette til en krevende modell å iverksette. På utfordringssiden vil det også kunne noteres at et forskningsinstitutt ikke automatisk vil bidra til rekruttering til relevante utdanninger, slik man ville kunne forvente dersom miljøet er en del av et universitetsmiljø.

Alternativ C1) Selvstendig forskningsinstitutt

En mulig løsning innenfor denne modellen kan være å etablere et nytt og selvstendig forskningsinstitutt for norsk språk innenfor instituttsektorens største gruppe, gruppe 1. Instituttet kan være privat eller statlig, og inntektene må komme fra en kombinasjon av grunnbevilgning, oppdragsinntekter, bidragsinntekter og eventuelt som følge av tildelte forvaltningsoppgaver. For å sikre stabilitet og langsiktighet vil det være nødvendig med en grunnbevilgning på linje med de andre gruppe 1-instituttene samt en stor andel «øremerkede» oppdrag eller forvaltningsoppgaver til språkforskning noe tilsvarende det NIKU har på kulturminnefeltet. Instituttet må i tillegg hvert år ha minimum 20 produserte forskerårsverk, publisere 0,6 poeng per forskerårsverk og ha minst 10 % inntekter fra bidragsprosjekter.

Alternativ C2) Forskningsinstitutt med direkte statlig bevilgning

En annen løsning kan være å etablere et forskningsinstitutt innenfor sektorens gruppe 2, med direkte driftsbevilgning fra ett eller flere departementer. Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet er aktuelle departementer å forvente finansiering fra, men også andre departementer er aktuelle finansierer, avhengig av hva forskningsinstituttets oppgaver skal være. I denne gruppa finner vi fra før av Havforskningsinstituttet, Statens arbeidsmiljøinstitutt (STAMI), Simula og Forsvarets forskningsinstitutt, som har finansiering fra henholdsvis Nærings- og fiskeridepartementet, Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Kunnskapsdepartementet og Forsvarsdepartementet. Det kan gjøres en vurdering av om noe av den kartleggende virksomheten som Språkrådet selv driver i dag bør flyttes til et slikt forskningsinstitutt. Å samle slike ressurser og aktivitet i forskningsinstituttet vil skape en kompetansebase å bygge videre på, og i tillegg vil Språkrådet få et mindre komplekst mandat som vil kunne være enklere å forvalte.

Alternativ C3) Forskningsavdeling i Nasjonalbiblioteket

Et tredje alternativ innenfor denne hovedmodellen kan være å etablere en forskningsavdeling for norsk språk innenfor Nasjonalbiblioteket. Nasjonalbiblioteket er både et statlig organ og en forskningsinstitusjon, og tilhører instituttsektorens gruppe 3. En mulig organisering er å innlemme Språkbanken i avdelingen. En slipper på den måten å bygge miljøet helt fra bunnen av. Dette alternativet er nevnt av flere informanter som selv representerer UH-sektoren. De peker på at Nasjonalbiblioteket allerede i dag gjennom Språkbanken har utviklet seg til å bli en hub for språkteknologi og annen språkforskning, og mener dette vil være en god løsning.

Nasjonalbibliotekets lokalisering i Oslo, og faktisk i samme bygg som Språkrådet, pekes også på av flere som en styrke. Andre informanter er mer skeptiske, og vektlegger at Nasjonalbibliotekets samfunnsoppdrag primært er et helt annet, og at det vil kreve svært hard strategisk ledelse for at et forskningsmiljø av denne type skal være vellykket innenfor en slik ramme. Også i denne løsningen vil det være hensiktsmessig å vurdere en flytting av ressurser og årsverk fra Språkrådet til forskningsmiljøet, av de samme grunnene som beskrevet i alternativ C2.

Alternativ C4) Forskningscenter eid av to eller flere forskningsinstitutter

Et fjerde alternativ innenfor denne hovedmodellen kan være å etablere et forskningscenter med langvarig finansiering. Et slik center kan eies av to eller flere forskningsinstitutter. I forskningsverdenen brukes begrepet «center» med ulike betydninger. Et såkalt Center for fremragende forskning (SFF)¹³⁶ skal være nyskapende og ha stort potensial for grensesprengende forskningsresultater med mål om å flytte den internasjonale forskningsfronten. Et såkalt Center for forskningsdrevet innovasjon (SFI)¹³⁷ skal utvikle kompetanse som er viktig for innovasjon og verdiskaping. Begge typer center har tung og mellomlangsigtig finansiering fra Forskningsrådet. Forskningsrådet kan få i oppgave fra et departement å etablere et forskningscenter for å løse en (ofte tidsavgrenset) oppgave. Forskningsrådet får da et mandat og en finansiering som de så lyser ut og tildeler etter gitte kriterier. Forskningsrådets centerordninger skal støtte de beste forskningsmiljøene, og det skal mye til for å komme gjennom nåløyet for slik finansiering. MediaFutures, som er omtalt i kapittel 5, og NorwAI – Norwegian Research Center for AI Innovation er eksempler på center med SFI-finansiering på i underkant av 100 millioner over en åtteårsperiode. Det finnes også en rekke andre forskningsmiljøer som bruker merkelappen center. Center for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor er et eksempel. Dette centeret ble etablert for å lede og gjennomføre et forskningsprogram på området sivilsamfunn og frivillig sektor, utlyst som et oppdrag fra Kultur- og kirkedepartementet i 2008. Finansieringen skulle gjelde for tre år, med opsjon for å forlenge avtalen i ytterligere to år. Centeret skulle definere, bestille og gjennomføre relevante forskningsoppdrag, bidra til å bygge nettverk og skape møteplasser for forskere på feltet, formidle og synliggjøre forskning, etablere kunnskapsbank og mer (Kultur- og kirkedepartementet 2008). Etter programslutt har centeret blitt videreført som et samarbeidsprosjekt mellom Institutt for samfunnsforskning (ISF) og NORCE Norwegian Research Centre, og det er finansiert av fem departementer.¹³⁸

Finansiering av et forskningscenter kan altså gjøres etter utlysning enten gjennom Forskningsrådets ordninger eller direkte fra et eller flere departementer. Forskningsrådets krav om *excellence* og internasjonal orientering gjør at dette alternativet trolig er mindre aktuelt, noe flere informanter har påpekt. Etablering etter utlysning direkte fra departement er derimot mer aktuelt. Dette er en løsning med gode muligheter for å sikre forskningens relevans, men løsningen gir ikke nødvendigvis stabilitet over tid.

---

¹³⁶ <https://www.forskningsradet.no/sok-om-finansiering/midler-fra-forskningsradet/sff/> (Lest 28.04.2023).

¹³⁷ <https://www.forskningsradet.no/sok-om-finansiering/midler-fra-forskningsradet/sfi/> (Lest 28.04.2023).

¹³⁸ <https://www.samfunnsforskning.no/sivilsamfunn/om/> (Lest 02.05.2023).

6.3 Økonomiske konsekvenser

Det har ikke vært en del av vårt mandat å vurdere i detalj hva de ulike modellene vil kreve av økte bevilgninger og stillingsressurser. Men det er likevel åpenbart at et vitalt og framoverlent nytt forskningsmiljø for norsk språk vil kreve at det stilles til rådighet et antall nye millioner til oppgaven – uavhengig av organisering.

Ut ifra det vi nå har fått innsikt i gjennom dette utredningsarbeidet kan vi likevel antyde at

- modell A kanskje vil kreve noe mindre friske penger hvis man i et FoU-miljø kan inkludere noen av de oppgavene man allerede i dag utfører i Språkrådet;
- modell B kanskje vil kunne dra nytte av at et rammefinansiert universitetsmiljø vil kunne kanalisere noe av rammen sin til et slikt strategisk ønsket forskningsmiljø. Et spleiselag vil medvirke til at behovet for ny finansiering vil kunne bli noe mindre;
- modell C kan bli den som krever mest ny finansiering siden man her i større grad starter fra bunnen av.
  - Finansieringsbehovet for modell C1 kan illustreres ved å se på et av instituttene som er av en størrelse noe over flaggrensa for antall forskerårsverk på 20: Telemarksforskning med om lag 26 forskerårsverk omsetter for rundt 40 millioner kroner i året (sammensatt av grunnbevilgning, oppdragsfinansiering, bidragsfinansiering og internasjonal finansiering).
  - Et forskningsmiljø etter modell C2 vil ikke være bundet av flaggrensene på samme måte, men for å få til et stabilt og robust FoU-miljø må man regne med et totalt finansieringsbehov på minst 20–40 millioner kroner. Mye av dette må komme som ny bevilgning fra departement(ene), gitt at oppdragsmarkedet for et slikt institutt vil være lite. Som en illustrasjon kan det nevnes at SIMULA AS (et forskningsinstitutt som er direktefinansiert av Kunnskapsdepartementet) i KDs forslag til statsbudsjett for 2023 var foreslått direktefinansiert med ca 80 millioner kroner (Prop. 1 S (2022–2023) Kunnskapsdepartementet, s. 194). Dette er et institutt med rundt 200 ansatte, men som i tillegg til direktefinansieringen også henter mye inntekter fra et stort og variert oppdrags- og bidragsmarked.
  - Modell C3 vil finansielt kunne dra noe nytte av inkludering av pågående oppgaver, men vil ellers ha et finansieringsbehov som modell C2.

6.4 De ulike modellene sett i lys av kunnskapsbehovet

I kapittel 4 oppsummerte vi de språkpolitiske forskning- og kunnskapsbehovene i fire punkter: 1) personer med kompetanse, 2) kartlegging, overvåkning og dokumentasjon, 3) forskning som gir ny innsikt, og 4) språkdata og språkressurser. Modellalternativene vi har skissert over, vil i ulik grad og på ulike måter være egnede rammer for å realisere disse typene kompetanse og kunnskap.

Det første punktet, som handler om at det er behov for personer med relevante kompetanser, er i utgangspunktet ikke et behov som kan dekkes av et forsknings- og utviklingsmiljø, men er

snarere en *forutsetning* for et slikt miljø. Det andre punktet, som handler om kartlegging, overvåking og dokumentasjon, kan ivaretas av et forsknings- og utviklingsmiljø, men fordi dette er en type kunnskapsproduksjon som ikke er akademisk meritterende, er det trolig modell A, eventuelt varianter innenfor modell C, som er den mest egnede rammen for dette. Det tredje punktet, forskning som gir ny innsikt, er definitivt noe som bør ivaretas av et forsknings- og utviklingsmiljø, men her er det trolig behov for til dels svært ulike forskningsprosjekter og forskere med ulike fagkompetanser. Både modell B og C vil være egnede rammer for slik aktivitet. Det er imidlertid også en mulighet å dekke dette behovet gjennom et langsiktig forskningsprogram i Forskningsrådet, for eksempel et program som finansierer forskning i skjæringsfeltet mellom teknologi og norsk språk. På denne måten vil en få aktivert flere ulike forskningsmiljøer både i UH-sektoren og instituttsektoren. Det fjerde punktet, som omhandler språkdata, kan trolig ivaretas gjennom alle tre modeller.

Poenget her er at alle disse fire ulike kunnskaps- og kompetansebehovene kan være krevende å løse innenfor en og samme modell, eller sagt på en annen måte: Ingen av de skisserte alternativene vil nødvendigvis på en fullgod måte dekke opp for alle kunnskaps- og kompetansebehov. Det foregår også i dag noe kunnskapsproduksjon knyttet til norsk språk. Dette skjer i ulike institusjoner i ulike sektorer, og like mye som det trengs ny FoU, er det også et behov for å *koordinere og samordne* det som allerede utføres.

I neste kapittel presenterer vi vår anbefaling. Denne anbefalingen tar utgangspunkt i at vi mener det vil være hensiktsmessig med en kombinasjon av noen av modellene beskrevet over, framfor å rendyrke én av dem.

7. Anbefalinger

Det finnes ingen åpenbar fasit på hvordan et forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk bør organiseres, hvilken forskningsutførende sektor det bør legges til, hva slags kompetanse det bør fylles med, hva slags kunnskapsproduksjon de ansatte bør drive med, hvor i landet det bør lokaliseres, og hvordan dette eventuelle miljøet skal virke i relasjon til andre relevante miljøer. Det finnes gode argumenter for en rekke ulike løsninger. I utredningsarbeidet har vi intervjuet og vært i kontakt med mange informanter som representerer ulike aktører i ulike sektorer. Disse er i svært liten grad samstemte om hva de mener er den beste løsningen for organisering av et forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk. Interessant å registrere er at de færreste har fram snakket sin egen organisasjon som mulig lokasjon, og er snarere usikre på eller ambivalente til hva som vil være mest hensiktsmessig. Det de aller fleste er enige om, er at det er behov for mer kunnskapsproduksjon og forskning knyttet til norsk språk, som igjen forutsetter at det finnes fagkompetanse. Mange er også opptatt av at behovet er prekært, og at det er på høy tid og kanskje i seneste laget å styrke dette forskningsfeltet.

Hva bør så gjøres? Basert på et samlet materiale mener vi for det første at det trengs sterkere koordinering og samordning av forskning og annen kunnskapsproduksjon på feltet for norsk språk. For det andre mener vi at det vil være mer hensiktsmessig å stimulere kunnskapsproduksjonen knyttet til norsk språk gjennom å styrke eksisterende miljøer, framfor å etablere et nytt et fra bunnen av. For det tredje er vi av den oppfatning at forsknings- og kunnskapsbehovet knyttet til norsk språk er så sammensatt at det trolig ikke kan dekkes av ett forskningsmiljø alene. Selv om en kan se for seg en særlig styrking av ett spesifikt miljø, er vårt inntrykk at det vil være gunstig å legge opp til en forskningsinfrastruktur der flere aktører samspiller og samarbeider, og der én aktør har spesielt ansvar for å koordinere samspill og samarbeid. Dette betyr at vi vil fraråde rendyrking av én av modellene beskrevet i kapittel 6. Snarere mener vi det vil være hensiktsmessig med en kombinasjon av flere modeller. Vår anbefaling er primært modellert rundt modellene A1 og B1, men inkluderer også mulighet for at også institusjoner beskrevet under hovedmodell C inkluderes i FoU-arbeidet.

Basert på et samlet materiale er vår anbefaling tredelt:

- 1. Vi anbefaler at et forskningssenter for norsk språk bygges opp ved Universitetet i Bergen, som en styrking av det eksisterende fagmiljøet knyttet til Språksamlingene med Termportalen og ordboksarbeidet.**
- 2. Vi anbefaler videre at det opprettes en egen FoU-seksjon i Språkrådet med ansvar for og ressurser til å samordne, koordinere og tilgjengeliggjøre kunnskapen på feltet og til å initiere og bestille forskning. Seksjonen bør også få et utvidet ansvar for å drive overvåkning, kartlegging og dokumentasjon av bruken av norsk i ulike samfunnssektorer.**
- 3. I tillegg anbefaler vi at forskning på norsk språk, særlig i skjæringspunktene med teknologi og jus, prioriteres i Forskningsrådets programportefølje, finansiert av flere departementer i fellesskap. Forskning finansiert over Forskningsrådet kan gjennomføres av ulike forskningsaktører, f.eks. det aktuelle miljøet ved UiB, men**

også av forskningsmiljøer med ulik kompetanse ved andre UH-institusjoner, i instituttsektoren og i næringslivet – enten alene eller i samarbeid.

Vi skal her utdype disse anbefalingene.

UiB har i perioden 2018–2022 hatt som mål å spille en ledende rolle i nasjonal språkforvaltning og -utvikling, slik det framgår av institusjonens humaniorastrategi (Universitetet i Bergen 2018). Et forskningssenter for norsk språk ved UiB bør bygge på den kompetansen som dels eksisterer og dels er under oppbygging ved institusjonen, innenfor leksikografi, terminologi, stedsnavnegransking og språkteknologi. Ifølge en oversikt framskaffet av institusjonen selv¹³⁹ omfatter dette miljøet for tiden blant annet ni stillinger innen leksikografi, én innen terminologi, én innen stedsnavnegransking samt noen utviklere. En håndfull stipendiater kommer i tillegg. Det er også to terminologer under rekruttering. Kompetansen finnes dels ved Universitetsbiblioteket og dels ved Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier (LLE). Kompetansemiljøet er forholdsvis lite, men kan likevel utgjøre et viktig grunnlag for en videre styrking. Det bør derfor gjøres en vurdering av om noen av de eksisterende stillingene på disse fagfeltene kan flyttes til forskningssenteret, eventuelt om Språksamlingene kan inngå i forskningssenteret. Denne modellen forutsetter at UiB framover prioriterer å få på plass undervisningstilbud innen leksikografi og navnegransking og styrke tilbudet innen terminologi, og finner fram til tiltak som styrker rekruttering av studenter til disse fagene, slik at forskningssenteret og samfunnet for øvrig får tilgang på personer med denne kompetansen.

Et forskningssenter ved UiB kan etter vår oppfatning bidra til å stimulere til kompetansebygging innen fagområdene nevnt over. Det kan også utføre forskning innen disse fagområdene, og dekke behovet for termbaser, ordbøker og språkdata.

Forskningssenteret kan også utføre forskning som fører til ny innsikt på flere områder, jamfør kapittel 4.2., avhengig av hvor mange forskere som rekrutteres til senteret og hvilke kompetanser disse har. Forskningssenteret kan også drive forskning i samarbeid med forskere ved andre institutter og fakulteter ved UiB eller i samarbeid med andre institusjoner. Slik forskningsaktivitet bør bygges stein for stein, og det vil trolig være hensiktsmessig å ta utgangspunkt i de kompetanseområdene som finnes ved institusjonen fra før av, iallfall i første omgang. Samtidig er det etter vår oppfatning lite aktuelt å se for seg at et forskningssenter for norsk språk ved UiB skal være en sentral aktør i alle forskningsprosjekter med relevans for norsk språkpolitikk. Det er heller ikke nødvendigvis dette forskningssenteret som skal ta ansvar for overvåking, kartlegging og dokumentasjon av bruken av norsk i samfunnet. Begge disse forholdene utdyper vi nedenfor.

For å sikre stabilitet over tid samt at kunnskapsproduksjonen som pågår ved forskningssenteret, er relevant for språkpolitikk, språkforvaltning og språkarbeid i ulike samfunnssektorer, bør en beskrivelse av senterets mandat inkluderes i utviklingsavtalen mellom UiB og Kunnskapsdepartementet. Det bør stilles krav til at et forskningssenter ved UiB er en ressurs for og samarbeider

---

¹³⁹ Pr. mars 2023. Merk at flere av stillingene som er omtalt her er midlertidige.

aktivt med andre fagmiljøer i UH-sektoren, fagmiljøer i andre deler av kunnskapssektoren, Språkrådet og andre relevante aktører, og dette bør tydeliggjøres i utviklingsavtalen.

Finansiering av forskningssenteret kan løses dels gjennom UiBs rammefinansiering fra Kunnskapsdepartementet, dels gjennom langsiktig prosjektfinansiering fra Kultur- og likestillingsdepartementet. Noe av aktiviteten bør også kunne finansieres av andre departementer, i tråd med sektorprinsippet for forskning.

Vår anbefaling om å opprette en egen FoU-seksjon i Språkrådet henger sammen med at vi mener det er behov for en større koordinering, samordning og tilgjengeliggjøring av kunnskapsproduksjonen på feltet for norsk språk, og en tanke om at dette bør gjøres i tett kontakt med forvaltningen for å sikre kunnskapens relevans. FoU-seksjonens mandat bør være å ha oversikt over forskningen og forskningsbehovene, tilgjengeliggjøre og synliggjøre forskningen ut mot ulike deler av samfunnet, og initiere og bestille oppdragsforskning det er behov for. Dette kan være ulike typer utredninger, kartlegginger og evalueringer av prøveprosjekter, piloter og språkpolitiske tiltak. I tillegg er vi av den oppfatning at noe FoU-arbeid bør utføres av denne seksjonen. Det gjelder den type FoU-oppgaver som handler om å overvåke, kartlegge og dokumentere status for bruk av norsk språk i samfunnets ulike sektorer. Språkrådet gjør allerede noe av dette i dag, og kunnskapen tilgjengeliggjøres blant annet gjennom språkpolitiske tilstandsrapporter (se f.eks. Språkrådet 2021). Vi ser imidlertid for oss at dette arbeidet bør skilles ut fra Språkrådets øvrige virksomhet, og utvides. Videre mener vi det er hensiktsmessig at FoU-seksjonen, eventuelt i samarbeid med Statistisk sentralbyrå, jevnlig produserer en språkbruksstatistikk etter modell av Norsk kulturbarometer¹⁴⁰ og Norsk mediebarometer.¹⁴¹ Et slikt «Norsk språkbarometer» kan for eksempel inneholde undersøkelser av den norske befolkningens muntlige og skriftlige hverdagsspråk, i tillegg til å ta pulsen på bruken av norsk språk og den språkpolitiske måloppnåelsen i ulike deler av samfunnet. Språkrådet har et sammensatt mandat og mange oppgaver. Som nevnt tidligere kan en ytterligere vekt på kunnskapsproduserende oppgaver føre til rollekonflikt. For å redusere denne ulempen mener vi det er viktig at det skilles tydeligere enn i dag mellom FoU-virksomheten og Språkrådets øvrige oppgaver, gjennom å etablere en egen FoU-seksjon.

For å identifisere kortsiktige og mer langsiktige kunnskapsbehov, og for å sikre forskningens samfunnsmessige nytteverdi, mener vi at det bør etableres en referansegruppe eller et FoU-utvalg i tilknytning til FoU-seksjonen, som samler representanter både fra academia, fra ulike nivåer av forvaltningen og fra ulike samfunnssektorer. Vi mener det er viktig å inkludere både representanter som kjenner forskningen, og representanter som har praktisk og sektorspesifikk erfaring og kjennskap til hva som trengs av kunnskap for å styrke arbeidet med norsk språk i de ulike sektorene.

Siste del av vår anbefaling handler om å bruke Forskningsrådet aktivt for å sikre en bred forskningsinnsats i skjæringsfeltet mellom norsk språk og andre fagområder. Våre informanter har etterlyst tverrfaglig forskning der forskere med kompetanse på norsk språk samarbeider med forskere med teknologisk og juridisk kompetanse. Men også forskere fra helse- og velferdsfeltet, arbeidslivsforskning og utdanningsforskning er eksempler på forskere med kompetanser som det vil være relevant å koble sammen med språkfaglig kompetanse i ulike

---

¹⁴⁰ <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/kultur/statistikk/norsk-kulturbarometer> (Lest 03.05.2023).

¹⁴¹ <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/tids-og-mediebruk/statistikk/norsk-mediebarometer> (Lest 03.05.2023).

forskningsprosjekter. Her skal vi ikke utelukke at det også kan finnes forskningsbehov i skjæringspunktet mellom språkfeltet og andre felt som ikke er dekket av denne utredningen.

En gjentakende tilbakemelding fra mange informanter som representerer ulike samfunnssektorer, har vært at det er et behov for kunnskap om de arenaene og prosessene der norsk språk rent faktisk står på spill, for eksempel i forvaltningen, i utdanningssystemet og i helsesektoren. Dette kan ikke Kulturdepartementet ta ansvar for alene. Språkpolitikk er kulturpolitikk, men det er også langt mer enn det. Som beskrevet i innledningskapittelet i denne utredningen ligger det både et sektorovergrep og et sektorspesifikt prinsipp til grunn for språkpolitikken. Disse to prinsippene gir Kulturdepartementet et overordnet ansvar og andre departementer sektorspesifikke ansvar. Dette må også gjenspeiles i finansieringen av forskningen på feltet. Dersom norsk skal være et samfunnsbærende språk i alle deler av det norske samfunnet også i framtida, er det nødvendig å sikre en forskningsfinansiering på tvers av departementsstrukturen.

Mandatet for denne utredningen har vært bredt. Vi har undersøkt en rekke problemstillinger, hvorav flere kunne fortjent en egen utredning. Det er for eksempel behov for mer dyptgående undersøkelser for å identifisere forskningsfronten innenfor ulike delfelt, og det er behov for å aktivere aktører i hver enkelt samfunnssektor for å identifisere mer i detalj hva slags kunnskap det faktisk er bruk for. Også forskningspolitiske, forvaltningsmessige, juridiske, økonomiske og administrative detaljer knyttet til organisering av en forskningsinfrastruktur for norsk språk er nødvendig å utrede nærmere.

8. Oppsummering

Oppdragets mandat har vært å utrede alternativer for organisering av et fast forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk. Målet med et slikt miljø er å sikre staten og samfunnet for øvrig tilgang til relevante produkter av anvendt forskning i norsk, og i tillegg sikre at forvaltningen har tilgang til den spesialistkompetansen som er nødvendig for å forvalte lovverk på språkfeltet.

Språkrådet har som oppdragsgiver ønsket svar på følgende spørsmål:

- Kva typar forskingsinfrastruktur, forskning og forskingsprodukt treng Noreg og den norske språkpolitikken for at det skal vera råd å nå hovudmålet i norsk språkpolitikk om at norsk skal vera eit samfunnsberande språk?
- Kva forskingsbehov har sektorområde og miljø som er særleg sentrale i arbeidet med å følgja opp språkpolitikken?
- Kva er dei langsiktige planane for forskning og undervisning i norsk ved universitet og høgskular som har norskfaglege miljø?
- Kva fagdisiplinar er det behov for å i eit framtidig forskings- og utviklingsmiljø for norsk språk?
- Kva erfaringar kan ein hausta frå andre land, både i Norden og i andre delar av Europa?
- Korleis er arbeidet organisert for andre nasjonalspråk?
- Korleis organiserer andre sektorar arbeidet på område der det er tilsvarande forskings-, utviklings- og utdanningsbehov?¹⁴²

Flere av disse spørsmålene er komplekse, og kunne hver for seg fortjent en egen utredning. Vi har likevel håp om at utredningsrapporten gir et godt grunnlag for å komme videre i arbeidet med å styrke den kompetansen og kunnskapsproduksjonen som staten og samfunnet for øvrig trenger for å sikre norsk som et samfunnsbærende språk framover.

Rapporten består av sju kapitler samt et oppsummeringskapittel. Innledningskapittelet beskriver utgangspunktet for oppdraget, mandatet vårt, metodene og datakildene våre samt hvordan vi har løst oppdraget.

I kapittel 2 har vi kartlagt det norske språkfeltet og språkpolitikken. Språkloven slår fast at norsk språk skal sikres som et samfunnsbærende språk som skal kunne benyttes i alle deler av samfunnet, og at bokmål og nynorsk er likeverdige språk.¹⁴³ Likestillingen mellom bokmål og nynorsk kan spores tilbake til jamstillingsvedtaket i 1885, og utover på 1900-tallet var språkpolitikken preget av språkstrid og reformer. Den første brede språkpolitiske offentlige utredningen kom i 1966, og gradvis kom en språkpolitisk infrastruktur på plass, med etableringen av Norsk Språkråd i 1972 og lov om stadnamn i 1991 som to blant flere viktige milepæler. Til tross for store samfunnsmessige endringer gjennom århundrene, har språkpolitikken vært forholdsvis stabil, med en vedvarende vektlegging av språkpolitikk som rettighetsbasert. Sammen med språkloven, som trådte i kraft ved inngangen til 2022, er språkfeltet regulert av lov om stadnamn, opplæringsloven, sameloven og forvaltningsloven. Det språkpolitiske området i Norge forvaltes av en rekke ulike aktører. I kapittel 2 har vi beskrevet de aktørene vi oppfatter som de viktigste, og

---

¹⁴² Jf. Konkurransgrunnlag, Utgreiing om organisering av eit fast forskings- og utviklingsmiljø for norsk språk. Saksnr. 22/573.

¹⁴³ Lov om språk (språklova) (2021) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2021-05-21-42>.

systematisert dem i sju kategorier: 1) aktører på departementalt og politisk nivå, 2) aktører fra forvaltningen, 3) sektororganisasjoner, 4) (interesse)organisasjoner, 5) kunnskapsmiljøer, 6) næringsliv og private aktører og 7) prosjekter og programmer.

Det finnes en rekke utdanningstilbud med relevans for norsk språk ved norske universiteter og høyskoler (jf. kapittel 2.4). Noen utdanninger er helt vesentlige for å produsere den kompetansen som trengs for å forvalte lovverket på feltet. Dette gjelder først og fremst fagene terminologi, leksikografi og navnegransking. Alle disse tre fagene har vært utsatt for en nedbygging de siste årene, som ikke kan sies å være forsvarlig sett opp mot samfunnsbehovet. Utover disse tre kjernedisiplinene er det behov for en rekke andre typer utdanninger, for eksempel innen lingvistik, nordisk, språkteknologi og mer. Det tilbys et forholdsvis stort mangfold av utdanninger i dag, som har eller kan ha relevans på ulike måter. Noen tilbud er relativt nye, for eksempel bachelorutdanning innen klart språk. Et moment som bør påpekes, er at det framover som følge av et mer og mer digitalisert samfunn trolig vil være behov for å bygge kompetanse i skjæringsfeltet mellom teknologi og språk, og mellom jus og språk.

En gjennomgang av plandokumenter ved de mest sentrale universitets- og høyskolemiljøene indikerer at det i liten grad finnes eksplisitte planer for styrking av utdanningstilbudene i norsk språk/nordiskfaget. Generelt sett ser det ut til å være tegn til at institusjonene ønsker tettere samkjøring av nordiske studier og lektorutdanningene, altså en tendens i retning av økt profesjonsorientering.

Som en del av utredningsarbeidet har vi undersøkt hvordan språkforvaltning og tilliggende kunnskapsutvikling er organisert i tre nordiske land, i Nederland og i Tsjekkia, se kapittel 3. De ulike landenes forskjelligartede kulturelle, politiske, historiske, forvaltningsmessige og forskningsinfrastrukturelle forhold gjør det utfordrende å identifisere direkte overføringsverdier til norsk kontekst. Samtidig illustrerer gjennomgangen noen prinsipielle utfordringer som kan være relevante også for en diskusjon av organiseringen av et forsknings- og utviklingsmiljø for norsk språk. Dette handler blant annet om stabil finansiering, smidige organisasjoner og et balansert forhold mellom språkforvaltning og kunnskapsarbeid. Vår gjennomgang viser at Sverige og Finland er de landene som det er mest relevant å sammenligne med Norge i denne sammenhengen. Begge land har språklover som gir retning for språkforvaltningen. Finland har dessuten, som Norge, to lovfestede jevnbyrdige språk, svensk og finsk, å ivareta. Sverige har samlet en rekke forskningsoppgaver i tillegg til språkforvaltning i ett stort institutt, en modell som ikke synes å være helt uten utfordringer. Finland har på sin side gått fra en tidligere modell der forskning og forvaltning var integrert, til en modell der dette er splittet opp, noe som har medført at man i dag savner nærhet mellom forskning og forvaltning. Den viktigste lærdommen fra vårt sideblikk til organisering i andre land er at det bør etableres en tydelig og avklart forbindelse mellom språkforvaltning og kunnskapsutvikling.

For å nå målene i språkpolitikken om at norsk skal være et fullverdig språk som skal kunne benyttes på alle samfunnsområder og i alle deler av samfunnet, er det behov for kunnskap i ulike former. Vi har undersøkt kunnskapsbehovene på fem utvalgte samfunnsområder eller -sektorer: a) skole og utdanning, b) forskning, c) jus, stat og styring, d) arbeidsliv og e) helse (jf. kapittel 4).

I skole- og utdanningssektoren er det behov for utvikling og forbedring av ulike språkteknologiske løsninger, ikke minst på nynorsk. Utviklingen på det språkteknologiske området går raskt, og sektoren har behov for forskningsbasert kunnskap om hvilke konsekvenser bruken av ulike typer teknologi, for eksempel knyttet til kunstig intelligens, har for språkbruk og læring. Vi trenger også forskningsbasert kunnskap om hvilke konsekvenser det har, for eksempel for studenter læringsutbytte, at engelsk i økende grad dominerer i høyere utdanning. Utover dette handler mye av kunnskapsbehovet i sektoren om overvåking og kartlegging av bruken av norsk språk på ulike områder, som språk i lærebøker, opplæringspråk i grunnskolen, kompetanse blant lærere, undervisningspråk og pensumspråk i høyere utdanning og språk i masteroppgaver.

I forskningssektoren er kunnskapsbehovene primært knyttet til situasjonen for norsk fagspråk. Det trengs systematisk kartlegging av bruken av norsk fagspråk i ulike sjangre som formidler forskning. Særlig ikke-fagfelleverderte sjangre og populærvitenskapelig formidling er svakt dokumentert. Det er også behov for mer systematisk terminologiarbeid, men også kartlegging av hvordan det jobbes med terminologiarbeid i sektoren i dag. Generelt sett er vårt inntrykk at det er for lite kunnskap og oppmerksomhet blant ansatte i sektoren om Termportalen.

Digitaliseringen endrer hele samfunnet, og dette er ikke minst tydelig på det juridiske området og i offentlig forvaltning på alle nivåer. Overgangen til digital forvaltning og digital rettsstat medfører at personer med teknologisk kompetanse til en viss grad har overtatt funksjoner og maktposisjoner som tidligere var forbeholdt jurister, samfunnsvitere og humanister. Med disse endringene følger det behov for forskning på hvilke konsekvenser dette har, og for tverrfaglig forskning der kompetanse på norsk språk og tekst møter kompetanse på maskinspråk. Som i andre sektorer er det også behov for utvikling av bedre språkteknologi, som fungerer på norsk, og spesielt på nynorsk. Også innenfor jus, stat og styring er det behov for kartlegging og dokumentasjon på ulike områder, for eksempel bruk av nynorsk og klarspråk i forvaltningen, og hvor godt teknologiske løsninger fungerer på nynorsk.

Kunnskapsbehovet innen norsk språk i arbeidslivet er særlig knyttet til tre forhold: fagterminologi, bruk av engelsk i arbeidslivet samt norskkompetanse blant innvandrere. Det er et vedvarende behov for utvikling av fagterminologi på ulike områder, oversetting av standarder og terminologi til norsk og videreutvikling av termbaser. Det er også behov for mer kunnskap om bruken av engelsk i ulike bransjer, både kartlegging av omfanget av engelsk, og forskning på hva som er bakgrunnen for at en del bedrifter og bransjer velger å bruke engelsk, og hvilke konsekvenser det har. I tillegg trengs det mer systematisk kartlegging av norskkompetanse blant alle kategorier innvandrere, ikke minst arbeidsinnvandrere, og forskning på hvordan det jobbes med norskopplæring rundt omkring i landet, både fra myndighetenes og arbeidsgiveres side.

Helsesektoren er en av del av arbeidslivet der det nettopp jobber mange med innvandrerbakgrunn. Også her er det behov for jevnlig kartlegginger av norskkompetanse. Det er også behov for kartlegging og dokumentasjon av den faktiske språkbruken i sektoren, som ikke nødvendigvis er lik på tvers av profesjonsgrupper. Helsefaglig tekstkorpus vil være et viktig grunnlag for utvikling og forbedring av norsk standardisert helseterminologi. Som i andre sektorer er det også et stort behov for forskning og utvikling innenfor automatisering og kunstig intelligens, for eksempel utvikling av språkteknologiske programmer som kan analysere journaltekst.

Som gjennomgangen av disse fem samfunnsområdene viser, kan vi identifisere behov for både sektorspesifikk kunnskap og kunnskapsformer som er relevant på tvers av sektorer. De språkpolitiske forsknings- og kunnskapsbehovene kan oppsummeres i fire punkter, se kapittel 4.2:

1. Det er behov for tilgang på personer med *kompetanse* innen de tradisjonsrike kjermedi-siplinene terminologi, leksikografi og navnegransking, men også innen nyere fagområder som språkteknologi. Det er også behov for personer som kombinerer språkkompetanse med andre kompetanser, f.eks. teknologi og jus.
2. Det finnes en serie identifiserte behov for ulike former for *kartlegging, dokumentasjon* og *statistikk*. De fem sektorene vi har undersøkt, har sine respektive behov for hva som bør være gjenstand for en slik overvåking.
3. Det er behov for *forskning som gir ny innsikt*, det vil si kunnskapsutvikling som med etablerte akademiske verktøy lærer oss mer om hvordan det norske språket brukes, læres, forstås, utvikles og endres. Samfunnsendringer bringer også med seg nye forskningsbehov knyttet til språklige forhold på en rekke områder, f.eks. internasjonalisering og bruken av engelsk, språkteknologi og kunstig intelligens samt språk og digital rettsstat.
4. Det er behov for mer omfattende og bedre *språkdata og språkressurser* som kan utgjøre en grunnleggende infrastruktur for språkteknologisk utvikling og forskning.

Disse behovene for kunnskap og kompetanse er bare delvis dekket i dag. Utdanningsinstitusjoner og kunnskapsmiljøer finnes, men feltet er fragmentert, og mange av våre informanter opplever det krevende å få oversikt. Derfor har vi pekt på et femte og mer overordnet behov, nemlig behovet for en aktør som har oversikt, og som kan samordne, koordinere og synliggjøre forskningen. Vi har også presisert at kunnskapsutviklingen må stå i direkte dialog med de sektorene der språk brukes og språkutvikling foregår. Kunnskapen som produseres, må være anvendbar og relevant både for den praktiske språkpolitikken som foregår på grasrotnivå, og for forvaltningen av språkpolitikken, forstått som oppfølging av lover og forskrifter.

Som beskrevet i kapittel 5 består den norske kunnskapssektoren av tre forskningsutførende sektorer: næringslivet, universitets- og høgskolesektoren og instituttsektoren. I tillegg utføres det FoU-oppgaver innenfor forvaltningen. Norsk forskningspolitikk er generelt sett organisert etter sektorprinsippet. Som utgangspunkt har det enkelte departement ansvar for forskning og kunnskapsutvikling innenfor sine sektorer, for å bidra til faglig utvikling og god måloppnåelse på de aktuelle områdene. Kultur- og likestillingsdepartementet har således et særlig ansvar for å sikre forskning og kunnskapsutvikling knyttet til norsk språk, men fordi språkpolitikken er sektorovergripende, har også andre departementer et ansvar for å sikre de deler av denne forskningen som har relevans i respektive sektorer. Forskning finansieres på ulike måter: som grunnfinansiering direkte over statsbudsjettet, som bidragsforskning finansiert av Forskningsrådet, Regionale forskningsfond og EU/EØS og som oppdrag utlyst fra departementer, direktorater, fylkeskommuner med mer.

Som del av denne utredningen har vi undersøkt forskningsorganiseringen på tre andre samfunnsområder med tilsvarende forsknings-, utviklings- og utdanningsbehov: likestilling, medier og kulturminner/-miljøer, se kapittel 5.2. Disse tre samfunnsområdene har alle en juridisk

forankring av politiske mål og prioriteringer, som medfører behov for tilsyn, kartlegging, oppfølging og rapportering. Som på de fleste politikkområder er det også en eksplisitt ambisjon at politikken skal være kunnskapsbasert. Disse trekkene har de tre politikkområdene til felles med språkpolitikken. Behovene for kartlegging og ambisjonene om kunnskapsutvikling har gitt seg utslag i sammensatte infrastrukturer for disse oppgavene på de tre områdene. En lærdom å trekke fra gjennomgangen av de tre politikkområdene er nettopp knyttet til denne sammensatte infrastrukturen. Også når det gjelder norsk språk, er kunnskapsbehovet komplekst, og derfor er det grunn til å argumentere for at det trengs en sammensatt infrastruktur også på dette området for å sikre en tilstrekkelig kunnskapsproduksjon.

Vi har beskrevet tre hovedmodeller med underalternativer for hvordan et forskningsmiljø for norsk språk kan organiseres, se kapittel 6:

Modell A: Etablere et miljø som del av forvaltningen

A1: FoU-seksjon i Språkrådet

A2: FoU-seksjon i Språkrådet, lokalisert til Bergen

Modell B: Etablere et miljø i universitets- og høyskolesektoren

B1: Forskningscenter ved Universitetet i Bergen

B2: Forskningscenter ved en annen UH-institusjon

Modell C: Etablere et miljø i instituttsektoren

C1: Selvstendig forskningsinstitutt

C2: Forskningsinstitutt med direkte statlig bevilgning

C3: FoU-avdeling ved Nasjonalbiblioteket

C4: Forskningscenter eid av to eller flere forskningsinstitutter

I kapittel 7 har vi beskrevet vår anbefaling. Vi fraråder å gå for rendyrking av en modell der alle former for kunnskapsutvikling foregår innenfor rammene av én institusjon. Snarere anbefaler vi en kombinasjon av modeller. Basert på et samlet materiale er vår anbefaling tredelt:

- 1. Vi anbefaler at et forskningscenter for norsk språk bygges opp ved Universitetet i Bergen, som en styrking av det eksisterende fagmiljøet knyttet til Språksamlingene med Termportalen og ordboksarbeidet.**
- 2. Vi anbefaler videre at det opprettes en egen FoU-seksjon i Språkrådet med ansvar for og ressurser til å samordne, koordinere og tilgjengeliggjøre kunnskapen på feltet og til å initiere og bestille forskning. Seksjonen bør også få et utvidet ansvar for å drive overvåkning, kartlegging og dokumentasjon av bruken av norsk i ulike samfunnssektorer.**
- 3. I tillegg anbefaler vi at forskning på norsk språk, særlig i skjæringspunktene med teknologi og jus, prioriteres i Forskningsrådets programportefølje, finansiert av flere departementer i fellesskap. Forskning finansiert over Forskningsrådet kan gjennomføres av ulike forskningsaktører, f.eks. det aktuelle miljøet ved UiB, men også av forskningsmiljøer med ulik kompetanse ved andre UH-institusjoner, i instituttsektoren og i næringslivet – enten alene eller i samarbeid.**

Referanser

- Bennis, Hans og Johan Van Hoorde. 2018. «Different countries, one language – an integrated language policy: language policy in the Dutch language area and the role of the Taalunie» I: Stickel, Gerhard. (Red.): *National language institutions and national languages. Contributions to the 15th EFNIL Conference in Mannheim*. Budapest: Research Institute for Linguistics, Hungarian Academy of Sciences, 193199.
- Bjørhusdal, Eli. 2014. *Mellom nøytralitet og språksikring: Norsk offentlig språkpolitikk 1885–2005*. Doktoravhandling. <http://hdl.handle.net/11250/220171>
- Brattli, Terje. 2006. *Fortid og forvaltning. En analyse av norsk kulturminne-forvaltning i perioden 1990-2005, med hovedvekt på arkeologiske forhold*. Doktoravhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Det humanistiske fakultet, Institutt for arkeologi og religionsvitenskap.
- Breivik, Torbjørg. 2015. «Nasjonale språkpolitiske mål, handlingsplaner og lover» i *Sprog i Norden, 2015*, s. 49–60.
- DFØ. 2022. Innbyggerundersøkelsen 2021. <https://dfo.no/undersokelser/innbyggerundersokelsen-2021>
- Diku. 2021a. *Språkstrategiar i høgare utdanning*. Dikus rapportserie 03/2021. Direktoratet for internasjonalisering og kvalitetsutvikling i høgare utdanning. <https://diku.no/rapporter/dikus-rapportserie-03-2021-spraakstrategiar-i-hoegare-utdanning>
- Diku. 2021b. *Gjennomgang av lærebokordningen for høyere utdanning*. Direktoratet for internasjonalisering og kvalitetsutvikling i høgare utdanning.
- Fabricius, Louise og Thomas Westerberg. 2023. Language Training Services for Adult Immigrants in the Nordic Countries: A comparative study. TemaNord 2023:512. Copenhagen: Nordisk ministerråd.
- Fosse, Erik. 2023. «Pasientjournal, kunstig intelligens og språkteknologi». *Michael*, 2023/20: Supplement 31: 87–99.
- Friberg, Jon Horgen og Line Eldring. 2011. *Polonia i Oslo 2010. Mobilitet, arbeid og levekår blant polakker i hovedstaden*. Fafo-rapport 2011:27. Oslo: Fafo.
- Gammelgaard, Karen. 2022. «Språkpolitikk i Slovakia og Tsjekkia etter 1993». *Nordisk Østforum*, 36, 63–81. <https://doi.org/10.23865/noros.v36.3558>
- Gujord, Ann Kristin Helland, Else Berit Molde, Anna-Marie Kjøde Olsen og Ilka Wunderlich. I: 2022. «Vilkår for læring og bruk av andrespråk i akademia: Internasjonalt tilsette sine erfaringar med språk på norske universitet og høgskular i lys av rådande språkpolitikk». I: Neteland, Randi og Kinn, Torodd (Red.), *Han Johan og dei. Veneskrift til Johan Myking ved syttårsleite*, BeLLS - Bergen Language and Linguistics Studies, 12(1), 113–140.
- HK-dir. 2022. *Tilstandsrapport for høyere utdanning 2022*. Rapport nr. 9/2022. Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse.
- HK-dir. 2023. *Søking om opptak til høyere utdanning ved universiteter og høgskoler*. Faktanotat. April 2023. Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse.

- Jahr, Ernst Håkon. 1992. *Innhogg i nyare norsk språkhistorie*. Oslo: Novus.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. 2019. *Én digital offentlig sektor. Digitaliseringsstrategi for offentlig sektor 2019–2025*.
- Kultur- og kirkedepartementet. 2008. Etablering av virtuelt senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Kvalifikasjonsgrunnlag.
- Kunnskapsdepartementet. 2017. *Veileder for sektoransvaret for forskning*. Fastsatt av Kunnskapsdepartementet 22.08.2017.
- Kunnskapsdepartementet. 2020. *Strategi for helhetlig instituttpolitikk*.
- Kunnskapsdepartementet. 2021. *Retningslinjer for statlig grunnbevilgning til forskningsinstitutter og forskningskonsern*. Fastsatt ved kongelig resolusjon 19. desember 2008. Reviderte retningslinjer fastsatt av Kunnskapsdepartementet 14. januar 2020 og 21. desember 2021.
- Kunnskapsdepartementet. 2022. *Finansiering av universiteter og høyskoler*. Rapport til Kunnskapsdepartementet 17. mars 2022 fra et utvalg nedsatt 9. september 2021.
- Ludvigsen, Nina. 2022. «Et klarspråkperspektiv på forslag til ny forvaltningslov». *Stat og Styring*, 4 – 2022. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/stat.32.4.8>
- Meld. St. 8 (2018–2019). *Kulturens kraft. Kulturpolitikk for framtida*. Kulturdepartementet.
- Meld. St. 9 (2012–2013). *Én innbygger – én journal*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Meld. St. 14 (2022–2023). *Utsyn over kompetansebehovet i Norge*. Kunnskapsdepartementet.
- Meld. St. 19 (2020–2021). *Styring av statlige universiteter og høyskoler*. Kunnskapsdepartementet.
- Meld. St. 25 (2016–2017). *Humaniora i Norge*. Kunnskapsdepartementet.
- Norges forskningsråd. 2017. *Innovativt næringsliv*. Forskningsrådets strategi 2016–2020.
- Norges forskningsråd. 2018. *En målrettet og effektiv instituttpolitikk. En systematisk gjennomgang av Forskningsrådets evalueringer av forskningsinstitutter*. Synteserapport.
- Norges forskningsråd. 2020. *Universitets- og høyskolerapporten. Forskningsrådet og finansiering av forskning i UH-sektoren. UH-rapporten*.
- Norges forskningsråd. 2023. *Retningslinjer for statlig grunnbevilgning til forskningsinstitutter og forskningskonsern – Utfyllende regler*. <https://www.forskningsradet.no/forskningspolitikk-strategi/instituttsektoren/basisfinansiering-forskningsinstitutt/>
- NOU 1983: 6. *Stadnamn*. Kultur- og vitskapsdepartementet.
- NOU 2006: 8. *Kunnskap for fellesskapet— Universitetsmuseenes utfordringer*. Utdannings- og forskningsdepartementet.
- NOU 2018: 7. *Ny lov om offisiell statistikk og Statistisk sentralbyrå*. Finansdepartementet.
- NOU 2019: 5. *Ny forvaltningslov – Lov om saksbehandlingen i offentlig forvaltning (forvaltningsloven)*. Justis- og beredskapsdepartementet.

- NOU 2020: 3. *Ny lov om universiteter og høyskoler*. Kunnskapsdepartementet.
- NOU 2022: 18. *Mellom mobilitet og migrasjon. Arbeidsinnvandrernes integrering i norsk arbeids- og samfunnsliv*. Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- Opinion og Språkrådet. 2019. *Befolkningsundersøkelse (omnibus) juni 2019*. Internt dokument.
- Oslo Economics. 2021. *Evaluering av Program for klart spark i kommunesektoren: Sluttevaluering*. Utarbeidet for KS, april 2021.
- Prop. 1 S (2022–2023). *Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)*. Kultur- og likestillingsdepartementet.
- Prop. 1 S (2022–2023). *Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)*. Kunnskapsdepartementet.
- Prop. 108 L (2019–2020). *Lov om språk (språkløva)*. Kulturdepartementet.
- Rambøll. 2021. *Kartlegging av tilbud om språkopplæring og språktrening for voksne innvandrere i Norge og øvrige nordiske land*. Versjon 2. Rapport til Kunnskapsdepartementet.
- Respons Analyse og Språkrådet. 2020. «Språk i høyere utdanning». https://www.sprakradet.no/globalassets/vi-og-vart/rapporter-og-undersokelser/sprakradet_sprak-i-hoyere-utdanning_rapport_210129_mi.pdf
- Rørstad, Kristoffer, Pål Børing, Espen Solberg og Tone Cecilie Carlsten. 2018. *NHOs kompetansebarometer 2018. Resultater fra en undersøkelse om kompetansebehov blant NHOs medlemsbedrifter i 2018*. Rapport 2018:23. NIFU.
- Schwach, Vera og Mari Elken. 2018. *Å snakke fag på et språk andre forstår. Norsk fagspråk i høyere utdanning og arbeidsliv*. Rapport 2018:20. NIFU.
- Schwach, Vera, Henrik Karlstrøm og Silje Marie Svartefoss. 2022. «Økende vitenskapsproduksjon på engelsk i forvaltningen». *Stat og styring*, 4 – 2022.
- Schwach, Vera og Elin Seim Mæsel. 2013. *Pensum i høyere utdanning – hvilke læremidler brukes? Kartlegging av praksis i utvalgte fag*. NIFU-rapport 29/2013.
- Språkrådet. 2018. *Språk i Norge – kultur og infrastruktur*. Rapport fra Språkrådets framtidsutvalg.
- Språkrådet. 2021a. *Språkstatus 2021. Språkpolitisk tilstandsrapport*.
- Språkrådet. 2021b. *Rapport om målbruk i offentlig teneste 2020*.
- SSB. 2021. *Nasjonalt program for offisiell statistikk 2021–2023*. Planer og meldinger 2021/3.
- Stokke, Alfhild. 2021. «Vi trenger et felles helsespråk». *Michael*, 2021/18: Supplement 26: 61-7.
- St. meld. nr. 15 (1968–69). *Om språksaka*. Kyrkje- og undervisningsdepartementet.
- St. meld. nr. 35 (2007–2008). *Mål og mening – Ein heilskapleg norsk språkpolitikk*. Kultur- og kyrkjedepartementet.

TNS Gallup og Språkrådet. 2015. «Bruk av engelsk i norske bedrifter». <https://www.sprakradet.no/globalassets/vi-og-vart/rapporter-og-undersokelser/bruk-av-engelsk-i-norske-bedrifter---tns-gallup-23.11.15.pdf>.

TNS Gallup og Språkrådet. 2016. «Bruk av engelsk i industri og bygge- og anleggsvirksomhet». https://www.sprakradet.no/globalassets/vi-og-vart/rapporter-og-undersokelser/undersokelse-av-engelsk_industri-bygg-og-anlegg.pdf.

Universitetet i Bergen. 2018. *Humaniorastrategi 2018–2022*.

Wergeland, Henrik. 1835 (1979). «Om norsk Sprogreformation». I Hanssen, Eskil. (Red.). *Fra norsk språkhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget. S. 131–156.

Ødegård, Anne Mette og Rolf K. Andersen. 2020. *Norskkompetanse blant arbeidstakere født i utlandet*. Fafo-rapport 2020:27. 2. utgave.